

Eötvös József nevelésről-oktatásról: „A nevelés tehát, meggyőződésünk szerint, minden haladásnak első, egyedül biztos alapja, és azon meggyőződés, hogy haladnunk kell, csak arra int, hogy a nevelésről gondoskodjunk. A gyermek érzelmeit kell elsősorban nevelni, hogy értsen »a szív nyelvén«. Nagy szerepe van a nevelői eszközöknek, a személyes példának és a mesék hőseinek... Az anyagi szabadságot csak akkor vívhatja ki a nép, ha szellemi szabadságát már megszerezte.”

Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság idén már a 25. évébe lépett. Közjóért végzett tevékenységét Eötvös József nemzetről, kisebbségekről, nevelésről vallott nézeteinek szellemében, a minden gyermek számára minőséget és egyenlő esélyt biztosítani kívánó elvek alapján kezdte el és folytatja mind a mai napig. Annak ellenére, hogy az elmúlt negyed század folyamán ebbeli törekvéseihez a szükséges támogatást többnyire nem kapta meg, a Társaságot alkotó legkiválóbb magyar pedagógusok és a kis számú, de egyre gyarapodó cigány kollégáink munkája nyomán számottevő eredményekről szólhatunk.

„Cigány kultúra integrálása az intézmény legitimálta kultúrába, az etnikumok békés egymás mellett élésének előmozdítása, művelődési eszközökkel” megvalósítására hét megye 15 településén és a fővárosban bázisintézményeket hoztunk létre, és átfogó kutatást, kísérletet folytatunk. A cigány szakértelmiség és művészértelmiség kinevelése érdekében országos beiskolázású, bentlakásos, érettségire épülő közép- és felsőfokú állami végzettséget adó színész- és filmes képzésünkön államvizsga-tantárgyként oktatjuk a cigány kultúra- és művelődési ismereteket. 120 végzett tanítványunknak mintegy fele kulturális területen, a média és a színház világában, másik fele az oktatásügyben, illetve vállalkozóként dolgozik. *Példaképek, sikeres életutak* című filmsorozatunk róluk szól. A családokkal való intenzív kapcsolat eredménye az is, hogy a kormány által meghirdetett közigazgatási tanfolyamra 450 fő jelentkezett és 250 fő megkapta azt az oklevelet, amely köztisztviselői munkakörre jogosít. Sajnálatos, hogy ezen egyetemet, főiskolát végzett cigány fiatalok negyede kapott csak munkát.

A cigányság szülőföldjének, hazájának és anyaországának tartja Magyarországot, amit a közös történelem, esetenként a nemzeti célokkal való azonosulás példáz. A cigányság európai üldöztetése idején királyaink menlevelet, védelmet adtak az idejőtteknek. A cigányság a társadalmi munkamegosztásból ősi mesterségeinek gyakorlásával, a nemzeti függetlenség védelméből a Bocskai-felkelésben, a Rákóczi- és a '48–49-es szabadságharcban és az '56-os forradalomban való részvételével állt helyt. A reformországgyűlések történelemformáló lendületéhez és atmoszférateremtő erejéhez Bihari János és zenekara is hozzájárult. A XVIII. század végétől két századon át a magyarság és a cigányság alkotóerejének közös gyümölcse a méltán világhírűvé vált cigányzene. Londonban júliusban a 12 legjobb világzenei album közé beválasztották a *Rendhagyó primástalálkozó* című lemezt.

Az utóbbi húsz év során több esélyegyenlőséget célzó rendelkezés született, amelyek egy része látszatintézkedés volt, s szociális és oktatásügyi szempontból továbbmélyült a szakadék, és a magyar történelem előző századaihoz képest romlott a társadalmi kohézió, a bizalom, a szolidaritás, a hazához való tartozás biztonsága. A nemzeti tanévnyitón meghirdetett „Minőség és esély minden gyermeknek” nevelési és oktatási program új perspektívát kínálhat mind az ország válságból való kilábalásához és felemelkedéséhez, mind a többség és kisebbség közötti harmonikus együttműködés, társadalmi béke megteremtődéséhez. Társaságunk nevében e cél eléréséhez kívánunk minden pedagógusnak és gyermeknek boldog új, eredményes tanévet.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XII. évfolyam 7. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztők: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (törvélyszerkesztés), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wegner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napkút-kör: **Csűrös Miklós, Gazdag Dávid, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor, Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Konrad SutarSKI** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mf. sz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Kerékgyártó István és Rácz Gyöngyi
köszöntője borítóbelső

Nemzetről, nemzetiségről

Eötvös József: Én is szeretném 3

Bevezető

Rácz Gyöngyi: Az Eötvös Társaság 25 éves. . . 4

Újpest cigányai

Molnár István Gábor: Lokálpatriótává vált
betelepülők 19

„Munkalehetőség nélkül minden erőfeszítésünk
csepp a tengerben” (Csóka János Pállal
Váradai Krisztina beszélget) 42

Gyermekhangra

Lakatos Menyhért: Hét szakállas farkas 45

Choli Daróczi József: Altató 46

Kovács József Hontalan: Első hó. 47

Gyermekművészet - Művészetpedagógia

Rácz Gyöngyi: Cigány kultúra
és művészeti nevelés 48

Kerékgyártó István: Tehetségfelszabadító
művészetpedagógia 50

Nagy Ferenc: A Társaság
művészeti tevékenysége 57

Vámos Józsefné: Óvodai ábrázolás
a gyakorlatban 65

Solymosi Imréné: A boldogan végzett munka
kreatívvá és sikeressé tesz 74

Somody Beáta: Értékelés, értékkeremtés . . . 76

Tárlat

Gyermekrajzok (színes melléklet)

Kerékgyártó István: Molnár István Gábor
fotóművészetéről 82

Molnár István Gábor fotói (fekete-fehér melléklet)

Hangszóló - Cigányzene

Ady Endre: Dankó 89

A primások királya (Boross Lajossal
Molnár István Gábor beszélget) 91

Kárpáthy Gyula: „Magyar Imre művészete...
Magyarország olyan értéke,
amit féltőn meg kell becsülnünk.” 94

Fátyol Tivadar: Cigányzene, cigány népzene,
zenész cigányok 97

Kárpáthy Gyula: A „Szürke eminenciás”
és a tanítvány. 102
ifj. Boros Mátyás: Cigányzenészek
régen és ma. 105
Erdős István: Nem forog a cigánykerék. . . . 111
Csemer Géza: Beszéljünk a cigányzenéről. . 123
Molnár István Gábor: Újpest . . hátsó borítóbelső

Illusztrációk

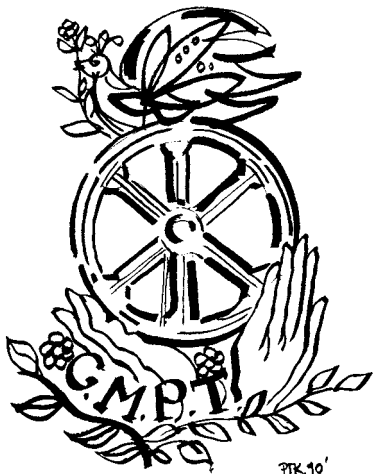
Molnár István Gábor fotói
2, 47, 90, 93, 96, 101, 110, 122, 132

E számunk szerzői. 75

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 47.

Jan Wagner: Quittenpastete
(Az Országos Idegennyelvű Könyvtár
5. műfordítás-pályázatának anyaga)

A Társaság emblémája:
Péli Tamás grafikája

Honlap: www.eotvostarsasag.hu
E-mail: eotvos.tarsasag@hdsnet.hu

Összeállította:
Rácz Gyöngyi és Kerékgyártó István
A fényképeket készítette:
Molnár István Gábor

A szám megjelenését
az „Eötvös József” Cigány-Magyar Pedagógiai
Társaság támogatta.

NAPÚT

**Irodalom, művészet,
környezet**

XII. évfolyam 7. szám

**Az Eötvös Társaság
25 éves**

Ablakos Lakatos Dezső

Rostás Krisztina

Eötvös József

Én is szeretném...

Én is szeretném nyájasabb dalokban
 Üdvözleni a szép természetet,
 Ábrándaimnak fényes csillagokban
 S bimbók között keresni képeket.

Mit ezrek némán tűrve érezének,
 Eltölti égő kinnal lelkemet;
 Mért bámulod, ha nem vidám az ének
 S öröm helyett csak bűt ébreszthetett?

Én is szeretnék kedvesem szeméről
 Enyelgve és busongva dallani,
 S nyájas arczáról, jég-hideg szivéről
 Érzékenyen sok szépet mondani.

Míg gyáva kor borúl hazám fölébe,
 Én szebb emlékivel nem gúnyolom;
 Míg égő könny ragyog ezrek szemébe',
 Szelíd örömről nem mesél dalom.

Én is szeretném lángoló szavakkal
 Dicsérni ősz Tokajnak tűzborát,
 Szabály szerint kimért zengő sorokban
 Megénekelni a magyar hazát.

Miként az aeol-hárfa viharokban
 Feljajdul a magas tetők felett:
 Úgy zeng a dalnok bús dalt bús napokban,
 Ki várna tőle nyájas éneket?

De engem fölver nyájas képzetimből
 Komoly valónak súlyos érczkara;
 Fajom keserve hangzik énekimből,
 Dalom nehéz koromnak jajszava.

Ha éji vész borítja látkörünket,
 Villámokért sohajt a tévedő;
 Ha régi bánat kínozá szivünket
 Nem könnyeket kér-e a szenvedő?

S ilyen legyen dalom: egy villám fénye,
 Egy könny, kimondva ezrek kínjait;
 Kit nem hevít korának érzeménye,
 Szakítsa ketté lantja húrjait.

Eötvös József nemzetről, nemzetiségről

Az 1868-as nemzetiségi törvény a XIX. századi Európa legkorszerűbb, legrészletesebben kidolgozott nemzetiségi törvénye. Bábái között első helyen Eötvös Józsefet találjuk, az 1848-as kabinet és a kiegyezés utáni első felelős kormány kultuszminiszterét. Eötvös nemcsak legfőbb organizátora volt e törvényalkotásnak, hanem elméleti megalapozója is, noha a törvény végső szerkezete csak részben követte eredeti koncepcióját.

Az államnak biztosítania kell valamennyi, kebelébe foglalt nemzetének nemzetiségének, azok nyelvének, kultúrájának stb. szabad fejlődését.

Rácz Gyöngyi

Az Eötvös Társaság 25 éves

Idén a 25. évébe lépett az 1986 májusában a Kísérletvezetők Országos Konferenciáján, Mezőberényben alapított budapesti székhelyű „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság országos hatókörű, kisebbségi, közhasznú társadalmi szervezet. Tevékenységét Eötvös József munkásságának, nemzetről, kisebbségről vallott nézeteinek ismeretében folytatja. Munkája során aktívakra, hazai és határon túli tagozataira támaszkodik. Célja, hogy elismertesse a cigány etnikum és a magyar nemzet kulturális értékeit, bemutassa és az utókor számára archiválja azokat.

Folyamatosan, és a jövőben is együttműködésre törekszik fővárosi és országos szervekkel, intézményekkel, a helyi társadalom többségi és kisebbségi szervezeteivel, önkormányzataival. A Társaság feladata – a magyar és cigány identitású tagjainak közös tevékenysége által – a kisebbségi értékek pedagógiai feldolgozása, az intézményes közvetítés lehetőségeinek bővítése; a cigány kultúra és művészetek témakörében rendezvénysorozat, művészeti táborok, tehetségkutatás és -gondozás, szaktanácsadás, képzés, kutatás folytatása; a többség és a kisebbség viszonyát meghatározó törvény-előkészítés során vélemények, javaslatok kidolgozása; a képviselők munkájának segítése, kiemelten a helyi és a kisebbségi önkormányzatok számára, lakossági és szakmai fórumokkal, közéleti képzésekkel.

A Társaság fő tevékenysége a pedagógusok továbbképzése, óvónők, tanítók, tanárok részére egyéni és csoportos szaktanácsadás. A szervezet tagjai: pedagógusok, közművelődési szakemberek, tudósok, művészek, szülők és a cigány értelmiség tagjai, akik a cigányság legégetőbb problémáival foglalkoznak, a különböző rétegek iskolai motivációjától – az egész életen át tartó tanulásig.

Az óvoda, iskola, média, színház területén a személyi feltételek bővítéséért, a tehetséggondozás, képzés, továbbképzés megteremtéséért dolgoznak. Diák- és ifjúsági táborokat szerveznek, bonyolítanak le, melyekből kiemelkedő volt az 1990. szeptember 1–12. között megrendezett Európai Kisebbségi Tábor, ahol

A Társaság alapítói,
Mezőberény, 1986. május 26.

120 gyermek tanulással-művelődéssel egybekötött üdültetését szervezték meg. Helyi, megyei és országos tanulmányi versenyeket rendeznek – melyből kiemelkedő eredménnyel zárult „Az én hazám az én családom” című Országos Gyermekrajz Verseny. A Társaság 1987-től *Cigány alkotók, művészek* című portré- és dokumentumfilmeket, tv-sorozatot forgat olyan alkotókkal, akiknek munkássága, személyisége példaértékkel bír a saját és a többség közösségei felé. A sorozatban szerepelnek zenészek, képzőművészek, táncművészek, írók és költők egyaránt.

A fő tevékenységek mellett a Társaság a média számára szakembereket képez, akik felelősséggel, mélységében felvállalhatják a cigány kisebbség bemutatását az újságokban, a televíziók különböző csatornáin és a rádiókban. Cél volt továbbá, hogy a többségi műsorokban szerkesztőként, operatőrként, vágóként jelenjenek meg a kiképzett fiatalok. A Társaság vezetése a speciális képzésekre mindig a média legnagyobb szaktekintélyeit kérte fel előadónak. A gyakorlat mellett, az elméleti anyagot az egyetemek tanárai, előadói adták át: Vagyóczky Tibor és Rák József operatőrök, a Színház és Filmművészeti Egyetem docensei, Dr. Szabó József PhD, a Debreceni Egyetem adjunktusa, Czeilik Mária egyetemi vágó-oktató, Kozma Károly igazságügyi film- és videószakértő, Féjja Sándor filmesztéta, Almási Tamás és Duló Károly filmrendező. A program 1992-ben a Magyar Televízióval közös képzéssel kezdődött a Pécsi Körzeti Stúdióban, Békés Sándor stúdióvezető és Szondi Imre vezető operatőr irányításával. 1993-ban a Társaság és az OPAKFI közös akkreditált képzésén Budapesten vettek részt a fiatalok. 1994-ben szintén közös szervezésben felsőfokú videóműsor-gyártó szakképzést szereztek, amelynek gyakorlati helyszíne az Újpesti Óceán Televízió volt. A végzetek közül többen a filmes-televíziós pályán maradtak, bekapcsolódtak helyi és országos televíziók stábjába, többen főiskolára, egyetemre kerültek és más területen tanultak tovább, mint például Kó-

Bemondó-műsorvezető-riporterképzés vizsgája,
Budapest, 1995

czé Angéla szociológus, az Európai Parlament szakértője, Solymosi Imre szociálpolitikus a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány elnöke, Farkas László pedig az Oktatási és Kulturális Minisztérium referense lett. A filmes-tévés pályán maradók közül Horváth Kálmán a Duna Televízió bemondója volt, Kovács János pedig az MTV Cigány Magazinjának szerkesztője. A végzetek közül többen kerültek helyi kábeltévé-csatornákhöz. Danyi András egy németországi filmfesztiválon kapott díjat újszerű

zenés klip feldolgozásáért, Molnár István Gábor pedig a 2001-es Miskolci Filmfesztiválon kapott díjat cigányokról szóló filmetűd operatőri munkájáért.

A különböző etnikumú fiatal filmesek részére a Társaság 1996-tól minden évben megszervezi a szakmai továbbképzést – Országos Roma Filmakadémia

néven. Helyszíne a festői környezetben található Balatonzamárdi, Művész Üdülő. Az Akadémia társszervezője a Művész Szakszervezetek Szövetsége és a Filmalkalmazottak és Filmművészek Szakszervezete. A továbbképzés szakmai vezetője Dr. Duló Károly filmrendező, évről évre más előadókkal, szaktekintélyekkel lepi meg a hallgatókat, például Sándor Pál filmrendező, Sára Sándor operatőr. A cigány kultúra és művészet témakörben meghívott vendégek voltak többek között: Csemer Géza író-rendező, D. Magyar Imre irodalomtörténész, Kerégyártó István művészettörténész, Jónás Judit színművész, Kovács József Hontalan költő, Fátyol Tivadar zeneszerző, Horváth Jenő zenepedagógus, Szecső Kovács Zoltán táncművész. Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság a Cigány Színház megalapítását elősegítendő, színész-szinkronszínész-képzést indított 1995-ben. Az országos beiskolázású, bentlakásos képzésre 260 fő jelentkezett, közülük a felvételi bizottság 25 főt választott ki a térítésmentes kurzusra. A diákok közt volt a később a Ki mit tud?-ra készülő Horváth Kálmán, Csonka Szilvia, aki jelenleg a Vígszínház színművésznője, Viszt Tünde, a Dal-Via-Dal Nemzetközi Énekverseny első helyezettje, és még többen az azóta befutott színészek közül. A tanárok között voltak: Csemer Géza író-rendező, Jónás Judit, Hollai Kálmán, Nyári Oszkár színművészek, valamint Szakcsi Lakatos Béla zongorista, Vinczéné Bíró Etelka, Stollár Katalin beszédtanárok.

A Magyar Televízióval közös képzést indított 1996-ban: tévébemondó-műsorvezető-riporter munkakörökre, amelyekben a szakmai tantárgyak mellett a Cigány kultúra és művészeti ismeretek is bekerült a tananyagba. A képzés tanárai voltak: Cserhalmi Imre újságíró, Berki Zsuzsanna szerkesztő-bemondó, Detre Annamária színművész, Kertész Zsuzsa és Mohai Gábor bemondók. 2007-ben a Társaság a

Filmalkalmazottak és Filmművészek Szakszervezetével és az OPAKFI-val Komplex mozgóképes szakemberképzést tartott, ahol tizenhárom fiatal kapott szakmai végzettséget, közülük ketten a HSC, Magyar Operatőrök Társasága által tartott speciális filmes képzésen is részt vehettek. 2001-ben a Közéleti Képzést a Társaság abból a célból indította, hogy újszerű ismeretekkel lássa el az országban működő kisebbségi és települési önkormányzati képviselőket. A kommunikációs tréning kiegészült a különböző minisztériumok szakreferenseinek előadásaisal és a cigány kultúrát és művészetet bemutató rendezvénysorozattal. Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság 2005-ben, 2006-ban és 2007-ben *Cigány művészek, mesterek* című A3-as, színes falinaptárt jelentetett meg, amelynek olajfestmény-illusztrációit Pintér Sándor festőművész készítette. A Társaság az Újpesti Roma Kisebbségi Önkormányzattal közös rendezvényso-

Buglya Sándor filmrendező

Kathy Horváth Lajos hegedűművész és Szakcsi Lakatos Béla zongorista

rozatot indított, amelyen bemutatta író-olvasó találkozókra Kalányos Mónika, Kovács József Hontalan, Balogh Attila költőket, Orsós Jakab és Lakatos Menyhért írókat, koncerteket adtak: Szakcsi Lakatos Béla Kossuth-díjas zongorista, Kathy Horváth Lajos hegedűművész, Puka Károly és Fátyol Tivadar primások. Filmvetítésen André Shvarc *A lét peremén* című filmjével ismerkedhettek meg a nézők. Képzőművészeti kiállításokon többek között Szentandrassy István, Váradi Gábor, Pintér Sándor, Bada Márta és Turó Zoltán festőművészek mutatkoztak be. A Társaság megszervezte a Budapesti Tanítóképzőben és a MOM Kultúrház-

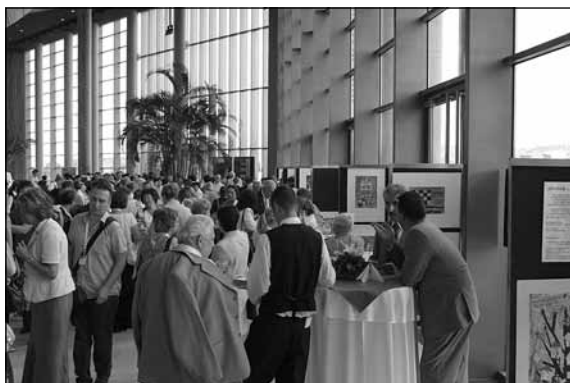
Szentandrassy István festőművész kiállítása,
Újpest, 2005

ban Rácz Aladár Kossuth-díjas cimbalomművész emlékestjét. Minden évben megemlékezik Orsós Jakab író-fafaragóról és Péli Tamás festőművészről – akik mindketten a Társaság alapító tagjai voltak.

A Magyar Parlamentben 2004-ben, Péli Tamás halálának tizedik évfordulójára megszervezte a fiatalon, tragikusan elhunyt festőművész emléknapját, amelyen a vendégek száma elérte az ezer főt. Az Újpesti Roma Önkormányzattal közösen a Társa-

ság kutatást indított *Az újpesti cigányság története* címmel. A több évig tartó gyűjtőmunka eredményeképp több ezer archív fényképet és dokumentumot, több száz levéltári iratot, újságcikket – a lakosság köréből több száz családin-terjút gyűjtött és kutatót fel, amelynek anyagából készül a *Régi Újpest cigányai* című album-monográfia. A kutatás munkatervét és elkészült anyagait neves tudósok, szociológusok véleményezték és mint példaértékű gyűjtést jellemezték. Ebből a munkából kiindulva *Kadi phuw si muro them – Ez a föld a hazám* címmel cigány helytörténeti mozgalmat indított a Társaság, amely felhívásra jelenleg országosan tizenhat település jelentkezett be. A Eötvös Társaság videó és fényképparchívumában több száz film és több ezer fényképfelvétel található. Külön anyag a magyarországi cigány muzsikások gyűjteménye, amely jelenleg a legnagyobb ilyen tematikájú archívum.

Az „Eötvös József” Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság 2006-ban megjelentette húszéves munkásságának évkönyvét, amelyben a Társaság ala-

VII. Nevelésügyi Kongresszus, *Közös Jövők* c. kiállítás,
MÜPA, 2008

pításától 2006-ig mutatja be tevékenységét. Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság székhelye alapításától Újpesten található. Az azóta lebontott Dalos Ida Művelődési Házban 1990-ben megrendezte a Kárpát-medencei Tehetségkutató Versenyt, amelyen több száz fiatal mérhette össze tudását a dal, ének, tánc, próza kategóriákban. A zsűri tagjai voltak: Péli Tamás festőművész, Orsós Jakab író, Choli Daróczi József költő, D. Magyar Imre irodalomtörténész és Rácz Gyöngyi, a Társaság elnöke. A Társaság a VII. Nevelésügyi Kongresszust szervezte 2008-ban a Magyar Pedagógiai Társasággal karöltve. Kulturális-művészeti programjához kapcsolódott a *Közös jövőnk* című gyermek képzőművészeti kiállítás és a Szecső Kovács Zoltán vezette Romenc táncegyüttes műsora, Csemer Géza pedig dedikált. A Művészetek Palotájában a példaképekről készített filmsorozatot is vetítették. Az Eötvös Társaság vezetőségéből többen kaptak állami elismerést: Vinczéné Bíró Etelka beszéd és kommunikációs szakember Kiss Árpád-díjat kapott, Varga Istvánné és Tóth Józsefné óvónők Brunszvik Teréz-díjat, Lencsés Tamásné szaktanácsadó Arany Katedra-díjat, Kerékgyártó István művészettörténész Apáczai Csere János-díjat kapott.

Kovács József Hontalan költő átveszi a Solt Ottília-díjat, Budapest, 2009

2000-ben a Magyar Kultúra Napján, szakmai teljesítményének elismeréséül az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaságot kitüntette az oktatási miniszter. 2008-ban Hazai Kisebbségekért Díjat kapott.

2009. január 7-én javaslatunkra az OKM miniszterétől Kovács József Hontalan költő-író Solt Ottília-díjat vett át. Pedagógusnapon hat tagozatvezetőnk kapott esélyteremtő pedagógusoknak kiírt Teleki Blanka-díjat: Szabó Sándorné, Tiszavasvári, Prosek Gyuláné, Ózd, Nemesné Leiti Magdolna, Nagybjajom, Bányiszki Istvánné, Miskolc, Végh Mihályné, Sarud. Az átadáson a települések polgármesterei is részt vettek, akik a

Tóth Józsefné, Rácz Gyöngyi, Varga Istvánné, Magyar Kultúra Napja, Budapest, 2007

Nagy Ferenc, a Társaság főtktára átveszi a Teleki Blanka-díjat, Budapest, 2010

Rácz Gyöngyi, a Társaság elnöke átveszi a Magyar Oktatás és Köznevelés kategóriában a Junior Prima Díjat, Budapest, 2009

Társaságot felkérték, hogy vállaljuk a településükön a szakmai továbbképzést, amelyhez anyagilag is hozzájárulnak. 2009-ben a Vállalkozók Napján a MŰPA-ban „Magyar Oktatás és Köznevelés” kategóriájában Junior Prima Díjjal jutalmazták társaságunkat.

Nem nemzetiség, nem kisebbség Beszélgetés a cigány gyerekek neveléséről

Hány cigány él Magyarországon, mennyien élnek közülük még mindig telepi körülmények között? Miért nem ismerjük a történetüket, a kultúrájukat; milyen kisebbségi státusa van az évszázadok óta hazánkban élő cigányságnak? A felhalmozódó kérdések közül a leglényegesebb a cigány gyermekek nevelése. A sorukat és jövőjüket alapvetően befolyásoló megpróbáltatásokkal először az óvodában, az iskolában találkoznak. Milyen hatás éri őket, mekkora nehézséget kell leküzdeniük, amikor elindulnak ezen az úton? Ennek az össztársadalmi ügynek a szakértője, 1981-től pedig az Országos Pedagógiai Intézet témafelelős munkatársa Rácz Gyöngyi mérnök, közgazdász, tanár, aki származása, sorsa és munkássága révén a cigányság elhivatott képviselője.

– *Naponta hallunk, olvasunk tanulmányokat, felméréseket a hátrányos helyzetben lévőkről. A cigány gyermekek döntő többsége halmozottan hátrányos helyzetű. Hazánkban mennyire tehető azoknak a száma, akik ide sorolhatók?*

– A Művelődési Minisztérium statisztikája egyértelműen leszögezi, hogy azokat a gyerekeket kell nyilvántartani, akik a cigányságra jellemző módon élnek. Ez olyan állapot, amelyeknek az ismérvei jelenleg sincsenek meghatározva. A gyermekek etnikai hovatartozásuk és nem az életmódjuk alapján cigányok. Az intézményes ne-

velésben mintegy százezer kiskorút érint. Amikor a gyerek először kerül valamelyik intézménybe, ezzel a „defekt” jelzővel indul, amely végigkíséri iskolás éveit. Számára egyértelműen hátrányos besorolást jelent.

– *Végeznek folyamatosan felmérést, hogy a cigány gyerekek közül hányan fejezik be az általános iskola nyolc osztályát?*

– Sajnos, nagy részük nem a tankötelezettségi korban kezdi el tanulmányait. Az első osztályban a cigány gyerekek negyven százaléka ismétlő. A statisztika szerint a megfelelő életkorban beiskolázottak harminc-negyven százaléka végzi el a nyolc általánost.

– *A cigányság melyik rétege az, amelyben a leginkább veszélyeztetettek a gyermekek és a családok?*

– A romungrók (magyar cigányok) évszázadok óta élnek együtt a magyarsággal, így jelentős alkalmazkodási készség alakulhatott ki mindkét fél részéről. A cigány anyanyelvű oláh cigányság döntő többségben a századfordulón érkezett Magyarországra területére, együttélési tapasztalatuk kisebb. Körülményeik a legrosszabbak voltak, telepeken éltek, kizárva a társadalomból, mintha hontalanok lettek volna. Napjainkban a telepen élő cigányokat szintén hontalan állampolgároknak tekinthetjük. Még nyelvi asszimilációjuk sem történt meg. Képtelenek segíteni gyerekeiket a magyar nyelv elsajátításában. Lényeges gond,

hogyan a cigány nyelv nem elismert anyanyelv Magyarországon.

– Sok szó esik az iskola-előkészítő fontosságáról. Különösen azoknak a gyerekeknek az esetében, akik nem jártak óvodába. Van-e számukra szakosító előkészítés?

– A közoktatási-fejlesztési program egyértelműen kimondja, hogy gyermeki jogon jár a hároméves kortól kezdődő óvodai nevelés. Ebből nem szabad kimaradni a cigány gyermekeknek. Így válnának alkalmassá arra, hogy folyamatosan részt vegyenek az iskolai munkában.

– Végül is miért nem történt meg a cigány gyermekek általános „óvodáztatása”?

– Azok a települések, kisközségek, ahol a cigányság többsége él, gazdaságilag, társadalmilag elmaradottak. Több mint nyolcszáz községben óvoda sincs. A művelődésügy azért sem tudott érdemben foglalkozni a cigányság gyermekeivel, mert az alapellátás Magyarországon mindig a tanácsok feladata volt. Ahol az alapellátás nincs megoldva, ott nincsenek meg az intézményi feltételek, nincs olyan pedagógus, aki a cigány gyerekeket nevelje. A művelődési tárca az ágazati költségvetésből most először járul hozzá az alapellátáshoz. Az utóbbi két év felmérései szerint ott sem mindig kerültek be a cigány gyerekek, ahol van óvoda, mert nem volt elegendő férőhely, így csak azokat vették fel, akiknek mindkét szülője dolgozik. Ezen változtatott az oktatási törvény.

– Melyek a leggyakoribb gondok, amelyekkel a cigány gyermekekkel foglalkozó pedagógus találkozhat?

– Az ötszáz-ezeröttszáz lélekszám alatti községekben él a cigányság jelentős része, ott, ahol a pedagógus egyszerűen a vezető értelmiség egyik képviselője. A cigányságot érintő

döntések meghozatalakor a pedagógus szemlélete nagymértékben hozzájárul a helyi légkör kialakításához. Társadalmi szempontból előrelépés, hogy az utolsó választáskor cigány tanácsstagokat is megválasztottak, bár igen kis számban, a cigányság lélekszámának nem megfelelő arányban. Ezért a lényeges problémákat, amelyek a cigányság egészét, illetve a gyermekeket érintik, nem súlyuknak megfelelően ítélik meg a tanácsi apparátuson belül. Nagyon kevesen ismerik a cigány etnikum történelmét, sorsát, a jelenlegi társadalmi rendszerben elfoglalt helyét. A magyarországi cigányok hazája Magyarország, állampolgárságuk magyar. Nem nemzetiség ez, nem kisebbség.

– A hivatalos meghatározás szerint etnikai csoport.

– Valójában viszont a magyarság elmaradott, kizárólag rossz tulajdonságokat hordozó, hátrányos helyzetű rétegének tekintik. Hogyan viselkedjen ilyen helyzetben a pedagógus, aki szociológiailag nem képzett, de nincs megfelelő társadalmi áttekinthetése sem? Az illetékes vezetés felelős azért, hogy egy átfogó társadalmi-politikai koncepciót dolgozzon ki, amely a valóságos helyzetismeret tükrében mutatja be a cigányságot. Arra volna szükség, hogy a cigány gyerekek minden oktatási szinten az évfolyamok teljes létszámának arányában részvegyenek a költségvetésből, függetlenül attól, hogy most milyen arányban járnak óvodába, iskolába. Ez volna a legfontosabb feladat.

– Lényegesnek tartja, hogy a cigány gyermekekkel jól képzett cigány pedagógusok foglalkozzanak? Mennyire döntő a fiatal cigány és nem cigány pedagógusok felkészítése erre a rendkívül nehéz, empátiás készséget követelő feladatra?

– A művelődésügy elkészítette a maga miniszteri intézkedési tervét, feladatait, a témának mégis csak az Országos Pedagógiai Intézetben van személy szerinti felelőse. A tárca álláspontja szerint nem az a fő kérdés, hogy cigány-e a gyerek vagy sem, hanem hogy milyen intézményi, tárgyi feltételek között él. Az ilyen szempont szerintem nehezíti a távlati látásmód kialakítását, mert nem veszi figyelembe magának a cigányságnak a mozgás- és cselekvőképességét. A szemléletváltás azt jelentené, hogy a cigány és a magyar gyerekek kölcsönös viszonyba kerülnének, együtt nevelésük során a másik értékeivel gazdagodnának. Ez még megoldatlan. Ebben a rendszerben a pedagógus is hátrányos helyzetbe kerül, gondjait nem tárja fel senki, intézményes úton nem is foglalkoznak vele. Számukra az OPI irányításával 1986-ban indítottunk először ilyen jellegű – a cigányság etnikai sajátosságai alapján történő – továbbképzést.

– *A nyelvi és beilleszkedési nehézségek, az esetleges otthoniingerszegény környezet mennyire befolyásolják az iskolakezdő hatéves gyereket?*

– A cigányság olyan etnikum, amely a történelem során nem kapott lehetőséget arra, hogy értékeit felmutassa. A cigányságot akkor lehet majd érdemben megítélni, akkor lesz a társadalomnak ehhez etikai joga, ha a cigányság is végighaladt az intézményes, a társadalmilag szervezett nevelési úton.

– *Állandó vita folyik arról, hogy kellenek-e a cigány osztályok? Van-e létjogosultságuk egyáltalán?*

– A cigány osztályok, óvodák nem sorakoznak be az iskolarendszer egészébe, alatta maradnak az alapvető követelményeknek. Itt nem olyan

pedagógusok tanítanak, akiknek képességei jobbak az átlagosnál, így kontraszelekció érvényesül, a gyerekek kívül rekednek a művelődési folyamatokon. A miniszteri rendelkezés 1962-ben úgy hívta életre ezeket az intézményeket, hogy a legjobb intézményi, tárgyi, személyi feltételek megteremtésével, legfőljebb tizenöt fős gyermekcsoportokkal működjenek. A pedagógus viszont nem kapott semmilyen felkészítést, hogy a cigány gyerekeket miként nevelje, akik aztán egyre gyakrabban válnak túlkorossá. A nevelés hatástalan.

– *Behozható a kiegészítő iskolába járók hátránya, lemaradása a mai iskola követelményeitől? Újratermelődik-e az analfabetizmus?*

– Az új oktatási törvény ismét gondot jelent a cigány gyerekek jövőjének szempontjából, mert kimondja, hogy 8,3 éves koráig beiskolázható a gyerek. Mikor fognak a cigány gyerekek belépni az iskolába? Hiszen az említett életkorig nem számítanak évvesztesnek, mégis csak négy-öt osztályt képesek elvégezni. Kilencven százalékuk az általános iskolából kerül a „kiegészítőnek” ismert iskolatípusba. Jelenleg úgy mondjuk: az általános iskola speciális tantervel működő osztályába. A cigány gyermekek azonban funkciózavarokat okoznak az intézménytípusban, mert az itt nevelő pedagógusok gyógypedagógusok, értelmi fogyatékos gyerekek nevelésére vannak felkészítve. A tragédia akkor következik be, ha a gyermek, aki nem volt értelmi fogyatékos, itt viszont azzá válik. Nem elég, hogy cigány, még „gyógypedagógiai eset” is. Az analfabetizmus, a csonkán iskolázottság mindaddig újratermelődik, ameddig a cigányság kilencven-kilencvenöt százaléka nem végzi el a nyolc általánost.

– Az állami gondozásban lévő gyermekek mintegy ötven százaléka cigány. Holott a cigányság az összlakosságnak csak öt százaléka. Folyik a nevelőotthonokban olyan foglalkozás, amely a cigány gyermekek életben való eligazodását, beilleszkedését segíti elő?

– Az oktatási rendszer nem veszi figyelembe a cigány etnikum tradícióit, kultúráját, sajátos családszerkezetét. A cigány családokban ma is több generáció él együtt. Életmódjuk és szemléletük őszintébb, nyíltabb. A gyermekek a családi élet aktív résztvevői, szoros szálakkal kötődnek szüleikhez, testvéreikhez, de még a távolabbi rokonsághoz is. A művelődési folyamatba ez még nem integrálódott. Ugyanígy működik a gyermekvédelem is – egyszerűen nem foglalkozik ezzel a kérdéssel.

– Létezik olyan törekvés, amely arra irányul, hogy a gyermekekkel együtt a szülőket, a családot is formálni lehet? Van lehetőség „cigány szülői munkaközösségek” létrehozására?

– A társadalmi folyamatokban az tudja a sorsát irányítani, akinek megvan az alapvető általános műveltsége. A családfenntartók kilencven százaléka segédmunkás, gyermekeik óvodába nem jártak folyamatosan, így az általános iskolában olyan helyzetbe kerülnek, mintha egy sokemeletes

épületet az alapok lerakása nélkül akarnának felépíteni. A fiatalok többsége kényszerpályára szorul, mert a szakmai képzésnek is a nyolc általános iskola az alapja.

– Hogyan ítéli meg a cigány gyermekek iskoláztatására, nevelésére irányuló törekvéseket?

– Az idén áprilisban Ózdon a Cigány fiatalok regionális tanácskozásán már fölvetettek olyan kérdéseket, amelyeknek a foglalkoztatás volt a legfontosabb eleme. Ózdon a lakosság harminc százaléka cigány, az utolsó években négy bányát szüntettek meg, a kohászat is „leépítette” dolgozóinak nagy részét. Nem tudnak új foglalkoztatási lehetőségeket adni a cigányoknak sem: a fiataloknak mindössze tíz százaléka tanul közép fokú iskolákban, döntő többségük szakmunkásképzőbe jár, de annak a fele is lemorzsolódik. Még hozzávetőlegesen sem tudni, hogy a felsőfokú oktatásban milyen a részt vevő cigány fiatalok aránya. Erről nincs nyilvántartás. Talán azt gondolják, hogy aki eljutott idáig, annak már mindegy, hogy cigány vagy sem. Az a szemlélet tükröződik ebben, hogy csak azok számítanak cigánynak, akik a „cigányokra” jellemző módon élnek.

Kovács József

(Élet és Irodalom, 1987. május 15.)

A hazai Cigány Színház hivatásos színészeinek kinevelése, a színház programja

Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság tevékenységét Eötvös József munkásságának, nemzetről, kisebbségekről vallott nézeteinek ismeretében, annak szellemében végzi a megalakulástól napjainkig. 1990-től társaságunk a cigány értelmiség kinevelése érdekében állami szakvégzettséget adó közép- és felsőfokú művészképzést folytat. Felsőfokú másorgyártó képzésünk

hallgatói jeles-jó eredménnyel államvizsgáztak. 1995-ben televíziós bemondó, műsorvezető, riporter tanfolyamunk volt, amelyet színész/szinkronszínész képzéssel terveztünk folytatni az MKM javaslatára és kiemelkedő tehetségű tanítványaink kérésére. Az országos beiskolázás érdekében felhívást adtunk közre az MTV-ben és a Rádióban, szabadon választott vers, monológ, ének,

Színész–szinkronszínész bentlakásos képzés,
Budapest, 1997

illetve az Alkalmassági Vizsgabizottság instrukciója alapján a színészi készségek felmérésére. Országosan elismert szakemberek válogatták ki a 260 felvételizőből a legtehetősebbeket.

Tanítványaink, színinövendékeink az ország nyolc megyéjéből és a fővárosból származnak, más-más kultúrák képviselői, magyar, beás, cigány, német, szlovák anyanyelvűek, többségük sze-

génységben él, ezért bentlakásos (teljes ellátással), térítésmentes képzést folytattunk. A kétéves képzésünkben részt vevő 18 fő cigány, 1 fő szász, 1 fő szlovák, 2 fő magyar fiatal állami vizsgára készül. Ebből a csapatból kívánjuk létrehozni a Napházzal közösen a Cigány Színház alapító társulatát. A Napház felújítása ez év januárjában készült el, alkalmassá vált színházi produkciók bemutatására.

A program művészeti megvalósítását és a színház vezetésének feladatait Rác Gyöngyi, Magyar Fruzsina és Hollai Kálmán vállalják. Az április–július közötti programban hét darab továbbjatszása és egy új bemutató szerepel. A program összeállításánál arra törekedtünk, hogy változatossága minél nagyobb vonzást jelentsen a közönség számára. A többféle színházi műfaj és jelleg egyben lehetőséget biztosít arra is, hogy valamennyi színész érdemi szerephez jusson.

Nagy András: *Vezeklés*. (Rendező: a szerző.) Az alapötlet Shakespeare *Lear királya*, amit Nagy András író cigány környezetbe adaptált. Az öreg cigány vagyionhoz jut, amit háromfelé oszt a lányai között. Kettő elfogadja, a legkisebb nem. A darab a romák egyik alapgondeját mutatja be. A legidősebb sorsa a magyarrá asszimilálódás, a középső identitását keresve küszködik, a harmadik harmonikusan, kettős identitását megtalálva él. Az édesapja a két boldogtalan nővérnél nem talál igazi otthonra, mire megtagadott legkisebb lányához ér, ahol a lelki békéjét megtalálná, búcsúzik tőle az élet.

A műből Nagy András forgatókönyve alapján Gyöngyösi Imre és Kabai Barina forgatta *Vezeklés* című filmjét. A német, bolgár színészekkel készült filmet a Társaság színinövendékei szinkronizálták.

Szegő László: *Csikóink kényesek*. Zenés irodalmi (hazai és nemzetközi) összeállítás a vándorlás során érintett népek dalaiból is. Az ősbemutató 1990. február 27-én volt, majd újrajátszása 1996. szeptember 1-jén az újpesti Ady Endre Művelődési Ház színpadán.

Kósa Pál: *Cigány lakodalmos játék*. A Leilla cigány kumpánia vándorlását megszakítva a Kárpátok szélén letáborozik, és az erős Anrusnak és a szép Revekának, a vajda leányának lakodalmára készül. A lakodalomig regényes út vezet, mivel a vőlegénynek több próbát kell teljesítenie. A Minisztérium támogatásával 1996. augusztus 20-án, a Millecentenárium alkalmából „díszelőadás” volt a Margitsziget szabadtéri színpadán.

1997 őszétől a következő darabok bemutatóját tervezzük:

Dosztojevszkij: *Fehér éjszakák*. (Rendező: Siklós Olga.) Dosztojevszkij korai – elbeszéléseket és kisregényeket termő – korszakának egyik álmodozó figurája a *Fehér éjszakák* hőse. A valóság helyett különböző helyzetekbe képzelettel magát. Találkozik egy tündérmesébe illő lánnyal, akivel a történet során átlép az álmvilágból a valóságba.

Schwajda György: *Himnusz*. (Rendező: Hollai Kálmán.) A magyar társadalmon belül, az önhibáján kívül egyre süllyedő középosztály és a szubkultúra egyre hangosabban kérdi egy alagútból, melynek senki sem látja a végét: „Aranka, ez már a segítség?”

Fejes Endre–Presser Gábor: *Jó estét nyár, jó estét, szerelem*. (Rendező: Csiszár Imre.) A főszereplő a sivár szürke mindennapokból elvágyódik, diplomatának adja ki magát, így próbál szerelmet, feleséget keresni. Többszöri próbálkozása, sikertelensége tragédiához vezet.

1997

XIV. Országos Roma Filmakadémia

Idén áprilisban tartottuk meg tizennegyedik alkalommal az e néven futó mozgóképes műhelyt a Művészeti Szakszervezetek Szövetségének üdülőjében, Zamárdiban. A programon való ingyenes részvétel feltétele egy-egy már befejezett vagy félkész film leadása volt. A rendezvény kezdeményezőinek és gazdáinak, az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaságnak, valamint a Filmművészek és Filmalkalmazottak Szakszervezetének képviselői a beküldött munkák alapján válogatták ki és hívták össze a résztvevőket azzal a céllal, hogy a műhelymunka keretében – közösen megtekintve és elemelve a filmeket – támpontokat tudjanak kínálni az alkotóknak adott produkciójuk, illetve hasonló jellegű jövőbeni filmjeik fejlesztéséhez, színvonaluk emeléséhez, hatékonyságuk fokozásához.

A foglalkozások alatt sor került a kiválogatott filmek többségének nézőkkel történő szembesítésére és jeles szakemberek általi elemzésére egyaránt. Az utóbbiakat Féjja Sándor filmkutató és pszichológus, Mohi Sándor Balázs Béla-díjas operatőr-rendező és Duló Károly Balázs Béla-díjas filmrendező, Apáczai Csere

Féjja Sándor és Duló Károly tanárok,
XIV. Országos Roma Filmakadémia,
Zamárdi, 2010

János-díjas tanár képviselte. A szakmai kivesézéssel egyenértékűen tanulságos volt a műveknek a nézőkkel való elemzetése is, hiszen a résztvevők idén rendkívül széles körből rekrutálódtak. Volt közöttük érettségi előtt álló amatőrtől a svájci közszolgálati televíziónak dolgozó hivatásos újságíróig terjedő skálán a szakma által a legkülönbözőbb szinteken megérintettekig mindenféle érdeklődő. Idén viszonylag sok egyetemista jött össze, akik ilyen-olyan kommunikációs szakmákat tanulnak vagy frissen végeztek ilyen típusú szakokon, és voltak, akik helyi televíziók vagy újságok munkatársaiként már a médiában dolgoznak, sőt voltak, akik a közélet más területein – tanárként, szociális munkásként vagy éppen hittérítőként – szolgálták azokat a kisebbségi és közéleti ügyeket, melyeket a bemutatott filmek tematikája is érintett.

A Roma Filmakadémiák fő célja az, hogy segítsék a hazai cigányság térnyerését a mai médiában – vagyis legyenek a romáknak olyan szószólói, illetve alkotói –, akik a digitális világ írástudóiként hangot tudnak adni a kisebbség érdekeinek, vonzóan tudják felmutatni saját kultúrájuk kincseit, és ezen túlmenően értékteremtőivé tudnak válni a többségi társadalomnak is. Ennek jegyében sosem szűkítjük le a résztvevők körét a közvetlenül érintettekre, hiszen a legfontosabb törekvéseink csak akkor válhatnak valóra, ha nem cigányok és cigányok megtanulnak odafigyelni egymásra, szót váltani és együttműködni egymással. Ebben az esztendőben úgy alakult, hogy közel annyi volt a nem cigány résztvevő, mint a roma, s bár legtöbbször most találkozott első alkalommal a többiekkel, elkülönülésnek nyoma sem volt, viszont rendkívül gazdag kapcsolatrendszer alakult ki közöttük, ami a kölcsönös érdeklődést, egymás megértési akarását és az együttműködés örömeit is magas hőfokon tudta tartani az együtt töltött öt napon át mindvégig.

Hasznosak voltak a műhelynek azok a foglalkozásai is, amelyek révén a jelenlévők bepillantást nyerhettek a roma kultúra mai képviselőinek gondolatvilágába, és ízelítőt is kaphattak műveikből. Találkozhattak és szót válthattak Fátyol Tivadar zeneszerzővel, a C Rádió igazgatójával, és mai cigányságunk legerőteljesebb festőművészeivel: Szentandrásy Istvánnal, valamint legeredettebb költőjével: Kovács József Hontalannal, aki élet- és költőtársával, Pethes Máriával nem csupán felolvasóestet tartott, hanem a hivatalos programoknak és az azon túli kötetlen beszélgetéseknek is egyik katalizátora volt.

Almás Tamás Kossuth-díjas
filmrendező, a képzés tanára,
Zamárdi, 2010

A filmes programok keretében minden akadémiára meghívunk egy-egy kiemelkedő alkotót is. Idén Almási Tamás Kossuth-díjas filmrendező, a Színház- és Filmművészeti Egyetem docense volt az, aki saját munkáira alapozva világította meg az alkotó szerepét és felelősségét a dokumentumfilm-készítésben.

A mostani műhelynek új eleme volt egy olyan, Vinczéné Bíró Etelka Kiss Árpád-díjas tanár által megtartott kommunikációs tréning és egy Fájja Sándor vezetésével lebonyolított konfliktuskezelési gyakorlat, melyek keretében a

résztevők segítséget, muníciót kaphattak a közszerepléshez, a meggyőző és eredményes kommunikációhoz is.

Mindent egybevetve bizvást kijelenthetjük, hogy a jelenlévők komoly aktivitására és együttműködésére alapozva jó hangulatú és eredményes műhelymunkát jelentett a XIV. Országos Roma Filmakadémia, amelynek folytatását a résztvevők egyöntetűen igénylik.

Beszámoló a 2010 első félévében megvalósított közéleti képzésről

A közéleti képzés projekt célja volt, hogy felkészítse a résztvevőket a célcsoport által képviselt társadalmi réteg érdekvédelmére, a közszolgálati tartalmak megismerésére és terjesztésére, a közszereplés gyakorlatára. Eszköztudást kívántunk adni a hivatásos beszéd és kommunikáció segítéséhez és gyakorlásához, az igényes köznyelvi beszéd retorikai alkalmazásához, valamint konfliktusok feloldásához. A képzés a célját elérte, azaz az ország különböző régiójából érkező hallgatók alkalmassá váltak a magas szintű, hivatásos és kulturált kommunikációra, elsősorban a civil szféra érdekérvényesítésére és az esélyegyenlőséget teremtő tevékenységekre. Az őszi kisebbségi önkormányzati választásokra való felkészítést is elkezdtük, amelyet a második félévben is folytatunk. A projekt alapja a közéleti képzés sajátos formája: iskolán kívüli, komplex jellegű, egyaránt tartalmaz terepmunkát, tanfolyami képzést és önképzést. Központi témája a közszereplés. A célcsoport elsősorban cigány származású, jelenleg is civil társadalmi szerepet betöltő. A program előkészítése az együttműködőkkel: a dél-alföldi régióból az Egylet Mezőberényért és a Gyulai Kisebbségi Önkormányzat, a Gyula TV és a Társaság Erdős Kamill tagozata, a dél-dunántúli régióból a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, a Pécsi Egyetem, a Társaság Baranya megyei és Somogy megyei tagozata, az észak-alföldi régióból a Reménytéljes Ember Alapítvány és az SzSzB megyei tagozat, az észak-magyarországi régióból a Heves megyei tagozat, a közép-dunántúli régióból az Agárdi Péli Tamás Alkotóház, a közép-magyarországi régióból a Társaság fővárosi tagozata és több egyetem, illetve kisebbségi önkormányzatok, a nyugat-dunántúli régióból Győr–Moson–Sopron megyei tagozatunk vett részt. Ennek eredménye, hogy a tervezettnél több hallgató kapcsolódott be a közéleti képzésbe. A kiválasztás után a terepmunkán filmes riportokat, interjúkat készítettek, amelyet április 15-ig küldtek meg számunkra. Szakértők zsűrizték, elemezték a 40 filmet. Ez nagy segítség volt számunkra a hallgatók megismerésében. A csatolt jegyzet alapján a bentlakásos fórumra és képzésre is felkészülhettek a fiatalok.

1. Kommunikációs problémák, készségek, megoldások a lámpaláz leküzdésére, a hallgatóság kezelése

2. Általános beszédtechnika alapozás (légzés, hangadás, hangindítás, a hang „előrehozása”, a hadarás leküzdésének módszerei)

3. Logopédiai korrekció (helyes hangzójétés, elsősorban a sziszegő [sz, z, c], susogó [s, zs, cs] és az r hang javítása)

4. Beszédtechnikai, modulációs technikák (nyitott hangzójtés, hangsúly, hanglejtés, a kommunikatív közlésmód eszközei)

5. Tanácsadás egyéni kommunikációs problémákkal kapcsolatban (beszéd-félelem, relaxálás, konkrét prezentáció előkészítése, kapcsolattartás a hallgatóssággal és egyéb). Április 26. és május 28. között a kiképzett fiatalok a régió területén terepmunkát végeztek, elsősorban a kisebbségi választások előkészítése érdekében: lakossági fórumokon vettek részt, kapcsolatba léptek lakóhelyük kisebbségi szervezeteivel. A képzést jelenleg is folytatjuk kommunikációs tréningekkel, a Társaság székhelyén minden csütörtökön 11 órától 16 óráig.

Vinczné Bíró Etelka
beszéd-kommunikációtanár,
közéleti képzés-sorozat, 2010

A célpopuláció ismereteit, képzettségét figyelembe vevő útmutatót a hallgatók már a képzés megkezdése előtt kézhez kapták, így lehetőségük nyílt felkészülni a bentlakásos kurzusokra is.

Az alkalmasság elbírálása beküldött videoanyagok megtekintése alapján történt. A többnyire spontán beszéd alapján

csoportosítani tudtuk az előforduló és javítandó hibákat, a jellemző tüneteket. A célzottabbá vált gyakorlatokkal így lényegesen hatékonyabbá tettük a foglalkozásokat.

A gyakorlati oktatás, illetve tréning kétharmad része csoportokban valósult meg, egyharmada pedig egyéni foglalkozásokon. Ez utóbbiak a különlegesen eltérő beszéd javítására, pszichoterápiás elemek alkalmazására, a beszédgátlás alóli felszabadítás vagy relaxációs módszerek gyakorlására szoruló hallgatók számára volt fontos. Ők egyéni gyakorlati tanácsokat, bemutatásokat és gyakorlási lehetőséget is kaptak egyes konkrét közszerepléseik megbeszéléséhez, megoldásához.

A tréningeket előadás vezette be, amelynek funkciója a kézhez kapott elméleti anyag, valamint a gyakorlati foglalkozások átívelése volt. Ebben önismereti, viselkedéskultúrát érintő, a közéleti szereplés alapkövetelményeként támasztott jóindulat követelményét hangsúlyozó szemlélettel dolgoztunk, példáinkat a média világából kölcsönözve. Kiemelten szerepelt az előadásban a közszereplés közösségi célja, a kommunikációs nyelvi funkció tisztázása, egyértelmű tartalma.

A gyakorlati (tréning) foglalkozások mobilis csoportokban zajlottak. Ezekben a hallgatók a beszédképességük alapján vehettek részt, a te-

Könyvbemutató

rapeuta útmutatásai szerint. A foglalkozások utolsó szakaszában markánsan megmutatkozott a készségek szerinti differenciálás jellege: szinte automatikusan éreztek rá a hallgatók is a számukra szükséges gyakorlatokra.

Összefoglalva: a közéleti képzés projektet sikeresnek tartjuk. Erősítette a hallgatókban az összetartozást, a csoportszellemet, megalapozta az igényes megszólalást, a hivatásos beszéd technikai megközelítését, az önismertet. Szembesültek saját beszédképességük, előadói felkészültségük színvonalával. Mérhető javulást produkáltak és konkrét szakmai segítséget kaptak további fejlődésükhöz. Eredménynek tekintjük, hogy ugyanebben a témában további lehetőséget szeretnének kapni a fejlődéshez, megfogalmazták igényeiket. Rendszeres konzultációs lehetőséget és egyéni beszédtréningeket szeretnének. Megjegyezzük, hogy a hallgatók egy része jelenleg is a közéletben rendszeresen megszólaló szereplő, akiknek számára indokolt a lehetőségek biztosítása.

Szecső Kovács Zoltán és együttese

A közéleti képzés-sorozat hallgatói, 2010

Molnár István Gábor

Lokálpatriótává vált betelepülők

Az újpesti cigányság történetéről¹

A kezdetek. Újpest² 1840. április 5-én 101 fővel községgé alakult. Pesttől északra, a Duna partján, a váci országút mellett fiatal, ámde dinamikusan fejlődő község, majd város, megyei jogú város, később a főváros része lett. Lakossága az elmúlt 170 évben százegyről százezer főre emelkedett. A cigányok együtt élnek az itt letelepedett magyarokkal, zsidókkal, németekkel és más nemzetiségekkel. Kultúrájukra nagyban hatott az itt lakók szokásai, mindamellett megtartották sajátos értékrendjüket is. A kávéházak, vendéglők, kocsmák hangulatához hozzátartozó cigányzenére igényt tartott a lakosság. A cigány szegkovácsok által készített termékekre szüksége volt az újpesti bőr- és faiparnak. Betelepedésük Újpestre folyamatosnak mondható.

A beköltöző – a cigányságon belül az úgynevezett kárpáti cigányok csoportjába tartozó – családok többsége a Felvidékről, Érsekújvárról, Surányból, Farkasdról, Nyitráról (ma Szlovákia) és környékéről érkezik és települ le a fiatal Újpesten. Érsekújváron és Újpesten száz-százötven év múltán is ugyanazon családnevek fordulnak elő: Dráfi, Patkó, Balogh, Lakatos, Horváth, melyekből több család a mai napig ápolja rokoni kapcsolatait.

Az Újpest alapítólevelét kiadó gróf Károlyi István³ művelt, világjárt, haladó gondolkodású ember volt, aki a modern eszméknek, valamint a Felvidéken élő gróf Károlyi Lajos testvérének köszönhetően kerülhetett kapcsolatba a surányi zsidó iparosokkal, kereskedőkkel, köztük Lövyékkel,⁴ akik később tímárként virágzó bőripar alapjait hozták létre a településen. Elindul egy gyors, amerikai típusú fejlődés, amely nagyközséggé, várossá, az ország egyik ipari központjává duzzasztja Újpesteret.

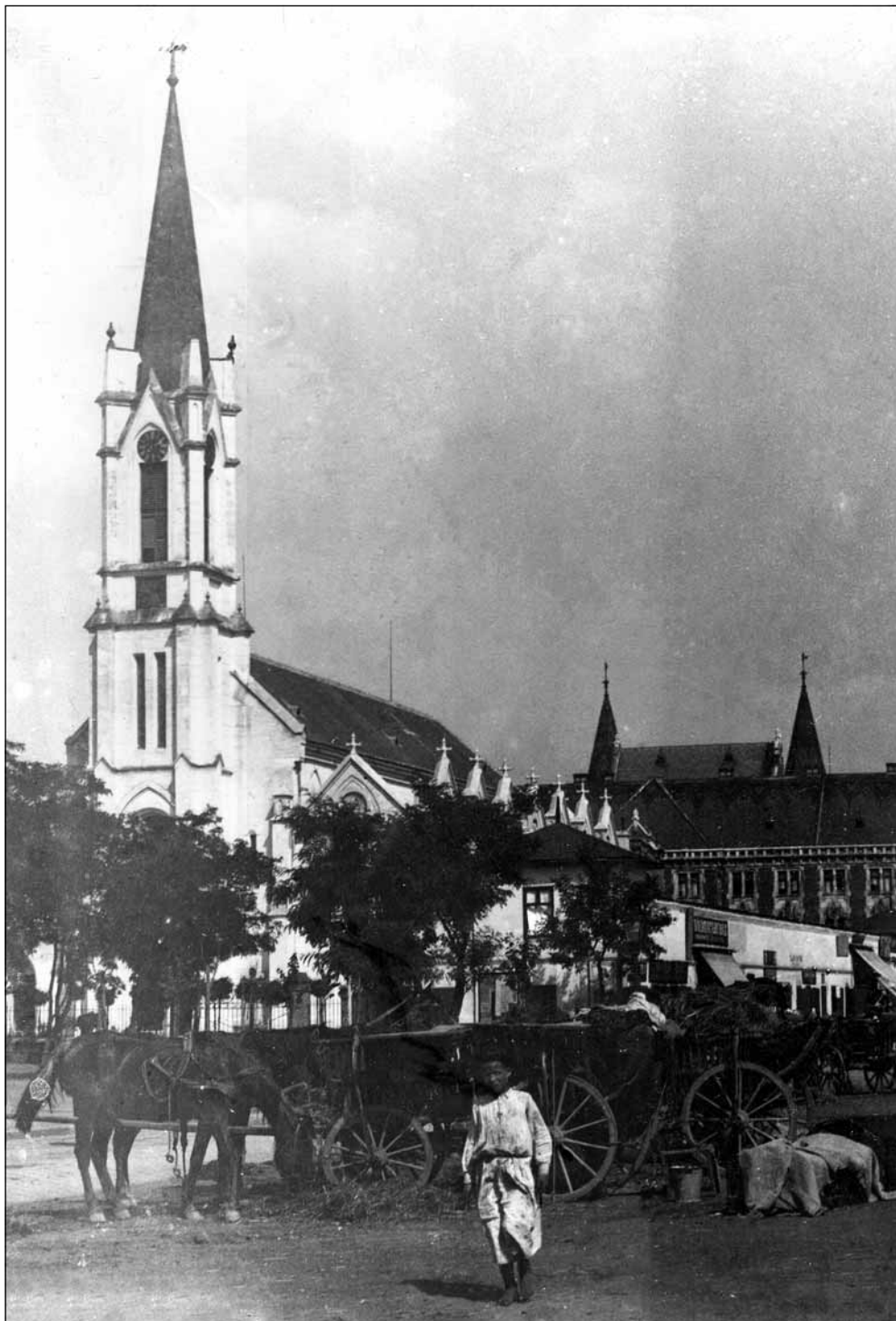
A bőrgyártáshoz elengedhetetlen fogyóeszköz a dugószeg. Ezzel az apró szeggel feszítik a kikészíteni kívánt bőrt a keretre. Nevét a szögfejnél található végén elhelyezett dugódarabról kapta. A szögre húzott dugó védte, hogy ne sértse, ne szakítsa ki a szögfej az anyagot. A bőrgyártásban használt különféle fogók, amelyekkel a bőryanagot feszítik, húzzák a keretre, valamint az előbb említett fa feszítőkeretet összetartó szögek mind fontos eszközei a bőripari termelésnek. Az újpesti asztalosok, bútorkészítők is használtak – a csapolás mel-

¹ Molnár István Gábor *Régi Újpest cigányai* című monográfiájából – részletek (kézirat)

² Újpesteret eleinte különbözőképpen nevezték: Kismegyery, Újmegyery, Káposztásmegyeryi Újgyarmat. Valószínű Lövy Izsák nevezte el Újpesternek.

³ Nagy Károlyi gróf Károlyi István (Bécs, 1797. november 18. – Fót, 1881. január 12.) főtí birtokközponttal a terület tulajdonosa.

⁴ A Lövy család az Újpesterre elsők között beköltöző zsidó családok egyike. Lövy Izsák Újpester első bírója volt.

Újpesti piac, 1910-es évek

lett – nagy mennyiségű szöget a bútorok, szekrények, komódok hátlapjaként szolgáló falemezek rögzítésénél. Lővyék ezt felmérve gondolhattak a surányi és az onnan tíz kilométerre fekvő érsekújvári cigány szegkovácsokra, munkájuk minőségére és olcsóságára.

Szlovákiai kutatásunk során talákoztunk azzal a dokumentummal,⁵ amely szerint az 1830-as években a Zsemberi nevű cigány család ismerte, ismerhette Lővyéket. Később az újpesti katolikus matrikulákban, keresztlevelekben jelentkezik a Zsemberi családnév, ahol is a nők zöldség- és gyümölcskereskedők, a férfiak pedig – kivétel nélkül – szegkovácsok voltak. A fent említetteket mérlegelve, valamint a Duna közelségét – hisz ahol víz van, biztos kell iszkápa⁶ is a csónakok javításához –, mind fontos szempontok lehettek abban, hogy az első cigány családok elindultak Újpestre. A tömeges áttelepüléshez ezzel meglett a rokoninformációs kapcsolat, már csak a „nagy” munka hiányzott, amit az Újpesten áthaladó első vasútvonal (1845) meg is hozott. A sínszeg, mellyel a vasúti talpfát a sínhez erősítették, a szegkovácsok által készített vezető termék lett. A vasúti sínszegnek az időjárási viszontagságokon kívül a vonat és szállítmánya súlyterhelését is bírnia kellett, a megfelelő rugózás mellett. Innentől számíthatjuk a tömeges bevándorlást, hisz az iparilag rohamléptekkel fejlődő Újpest kiváló munkalehetőség volt a szegkovácsok számára. A beköltözési lehetőséghez hozzátartozik az is, hogy más településekhez képest enyhébb volt a közterületi és közhivatali ellenőrzés, valamint a bejelentési kötelezettséget sem vették szigorúan a házbirtokosok.

„Bagó József primás százkét éves korában, újpesti házában meghalt. Fiatalon beutazta Európát, Amerikába is eljutott, részt vett a szabadságharcban, ahol sebet is kapott. Négy feleségét temette el és 22 gyereket hagyott maga után.”⁷ Az Újpesten otthont találó cigányok másik nagy csoportja, a muzsikuskok (régies nevén: hangászok) szintén a Felvidékről, nagy többségük Érsekújvárról érkezik. Ahogy nő a vendéglátóhelyek száma, úgy jön mind több muzsikuskó a kávéházi úri közönséget és a kocsmák munkásközönségét szórakoztatni. Míg a városban gombamód szaporodó kávéházakban nyolc, tizenkettő tagot számláló zenekarok ját-

Újpesti cigányzenekar, 1910-es évek

sítottak, addig a kis búfelejtőkben három, esetekben egy szál hegedűs próbálta kedvre deríteni hallgatóságát. A sírva vigadásnak is fontos velejárói lettek a hazafias nótákat játszó cigánybandák. Az első családok érkezése egyidős lehet az újpesti vendéglátás kialakulásával. Rácz Ferenc primást és zenekarát a

⁵ Katarina Bohumelová *Romák Surányban* című szakdolgozata

⁶ Iszkápa vagy iszkába. Fából készült csónakok készítéséhez szükséges speciális fémszög.

⁷ Vasárnapi Újság, 1882. aug. 27.

Pannónia Kávéház⁸ mint Pest első osztályú bandáját hirdeti. Később a Pest első osztály helyett „Újpest kedvenc primása” lesz a jelző majd mindegyik zenekarvezetőnél. Az öregek úgy mesélik, hogy talán előbb volt cigányzenész Újpesten, mint a település létrejött volna, mert a Megyeri Csárda már előbb létezett – érvelnek. Olyan nagy dinasztiaiak alakultak ki, mint a Kolompár család, ahol az összes hangszeren testvér játszott, azaz idegen nem került a nyolcfős bandába. Volt olyan idő, amikor kuriózumként női bőgőse volt a családi zenekarnak. A *Cigányzenészek albuma* szerint, az Érsekújvárról Újpestre költöző Kolompárdinasztia Bihari Jánostól, a híres Magyar Orfeusztól származtatja magát. Első fennmaradt képi dokumentumunk szintén a *Cigányzenészek albuma*⁹ című könyvben található. Horvát Tóni primás, aki fényképe alá Berlin – Újpest címet adott, 48-as zsinóros ruhában, pödrött bajusszal, oldalt választott frizurával, kellően kihúzva magát állt a fényképezőgép elé.

Dr. Ugró Gyula egy 1874. március 8-án kitört lázadás kapcsán tesz említést roma származásúró: „A község házában tovább tombolt a nép dühe, és az elmenekült jegyzőt és bírót kereste. Egy cigány látta a menekülést s ezt tudatta a néppel, hogy a jegyzőék merre menekültek...”¹⁰ Dr. Ugró Gyula Újpest utolsó főbírája és első polgármestere, nótaszerzőként kapcsolatban volt újpesti cigányzenészekkel. Alapító, pártoló tagja volt többek között az első Magyar Cigányzenészek Országos Szövetségének is. „Tisztelettel tudatom a kedves közönséggel, hogy Újpesten Vasut-ucza 87. szám alatt élő vendéglőmet a modern igényeknek megfelelően rendeztem be. Kitűnő konyha és jó cigány, pontos és kifogástalan szolgálat.”¹¹

A letelepült szegkovácsok mobilitása a vasútépítő kubikusokéhoz volt hasonló. Szerszámaik elfértek egy talicskában: üllő, fújtató, fogók stb. Mint a vándoriparnál, gyakorlatilag bárhol felállították műhelyüket. A gyerekek a fújtatásban, a nyersanyag adogatásában, feleségük a késztermék rendezésében, számolásában segítettek. A fújtatás mellett a koksztörés volt az ifjak legfontosabb munkája. A megfogott darabot kalapáccsal úgy kellett eltalálni, hogy az ütés az ökölbe szorított kéz – a hüvelyk- és mutatóujj között képződött – résén csattanjon. Így nem repültek szerteszéjjel a jól égő por és koksodarabkák. Gyakorlat kellett hozzá, hogy az ujjakat és körmeiket szét ne verjék a gyerekek. Ha kevés volt a munka – nem volt szezonja –, a szegkovácsok zöldséggel, gyümölcssel kereskedtek. Arra

Gödörben dolgozó szegkovács

⁸ Újpest első kávéházainak egyike. Az Árpád út 48. szám alatt működött. Tulajdonosa Feldmann József volt.

⁹ Markó Miklós: *Cigányzenészek albuma*. 1896

¹⁰ Dr. Ugró Gyula: *Újpest 1831–1930*. 1932

¹¹ Közérdek című újság, 1896

utaló dokumentumot, hogy a cégek, gyárak alkalmazásában álltak volna, nem találtunk. Inkább magánzóként működtek. Többen a vaskereskedőknek, mások pedig közvetlenül a gyárnak, kisiparosnak szállítottak. Termékeiket – hogy ezzel is olcsóbban tudják eladni – maguk fuvarozták. Visszaemlékezések szerint a készárut pénteken, szombaton referálták, adták el, és meg kell említeni a leányok, asszonyok ügyességét az áru eladásában, hisz voltak legendásan jó kereskedők közöttük.

Az újpesti cigányság túlnyomó többsége római katolikus vallású. Az 1870-ben felszentelt Egek Királynéja-templom anyakönyve szerint már az első évben – kereszteltek cigány lakost. 1870. december 6-án született Újpesten Csorba Ede, kit egy nappal később, 7-én kereszteltek. Apja szegkovács, anyja háztartásbeli. A keresztelő lelkész Illek Vince, Újpest első plébánosa. Megjegyzésként felvezetve: cigány.¹² „A születés után igyekeztek a gyermeket megkeresztelni, mert addig az utcára nem lehetett kivinni. Meg a fürdővizet se öntötték ki rögtön a fürdetés után. A kicsi egy vánkosba került, átkötte szalaggal. Nem volt pólya. A gyereket megkeresztelték és a keresztszülőnek illett a legnagyobb pénzt ajándékozni. Akit megkértek keresztanyának az a szülő nőnek két hétig hordta az ételt. Ő látta el a családot élelemmel.”¹³ A fiúk munkához való szoktatása egészen kis korban elkezdődött. Nem volt szokás a műhely körül kíváncsiskodó fiút, fiúkat elzavarni, a lányokat viszont annál inkább, a kipattanó szikrák miatt. Ahogy nőtt, erősödött az ifjú, annál nehezebb feladatot kapott. A legnehezebbnek, vagyis a legnagyobb erőt kívánó feladatnak a sínszeg számított. Az ügyes kezű, tehetségeseket így egészen fiatalon észrevették. Mire felcseperedett az ifjú, komoly tudással rendelkezett a szegkovács szakmáról. Újpesten hagyomány volt, hogy az önállóan munkába álló fiú szerszámain az édesapja készíti el. „Pici korától volt mindenkinek valami gúnyneve.¹⁴ Lolo¹⁵ például azért, mert amikor megszületett, olyan piros volt, mint a rák. Vagy a Kálo¹⁶, mert nagyon fekete volt. Vagy az apja, nagyapja után – hasonlóságból. Úgy néz ki, mint az öreg Róka. A nagyapja, a Róka – az igen, az ravasz ember volt! A gyerek lehetett később bármilyen bamba, akkor is Róka maradt. Nem nagyon lehetett megsértődni, meg hát minek is, mert akkor is úgy hívták. Sokuknak már én sem tudom a teljes nevét, csak ami ráragadt, az után ismerem.”¹⁷

A cigány családoknál a gyermek születése a legnagyobb ünnep. A muzsikus apa kis csecsemője kezébe a hegedű vonóját próbálgatja belerakni. Ha ráfog

¹² Egek Királynéja Plébánia. Katolikus Matrikula 1870, 32. o.

¹³ Adatközlő: Csonka László szegkovács és zenész.

¹⁴ A cigányok körében elterjedt gúnynevek nem véletlenszerű képződmények. Létüket kettős szerep motiválta: az első a külvilág számára szóló, magukat valamiféleképp illegalitásban tartó ok, hogy ne tudják, kiről beszélnek, kit említenek azok, akik nem ismerik az illető gúnynevét. A másik – máig élő – indok: a nagyszámú, több azonos nevű családnál a megkülönböztetésre már nem elegendő a vezetéknev és a keresztnév használata, ezért vagy saját, vagy örökölt ragadványnevet kapott az illető. Több esetben előfordul, hogy mind saját, mind családirag örökölt neve is van egy személynek. Például: „Pepi” Farkas Károly „Papaj”.

¹⁵ Lolo cigányul piros.

¹⁶ Kálo cigányul fekete.

¹⁷ Adatközlő: Csóka György nagybógós.

a rajkó,¹⁸ nagy prímás lesz – mondják. Ezután az ifjonc együtt nő fel a zenével, apja vagy testvérei állandó gyakorlását hallgatva. Az idősebbek visszaemlékezései alapján, nem a szülő mondta meg, hogy milyen hangszert választ a fiatal, de természetesen próbáltak rá hatni: – Fiam, ha a hegedűt választod, mindig megélsz. Nézd, milyen csodálatosan szól! Nagypád drága hegedűje lesz a tiéd! – Ettől függetlenül, sokszor döntött az ifjú más hangszer mellett. Így vagy úgy, de beletörődtek a szülők. A szegkovácsok apáról fiúra szálló mestersége a muzsikusoknál másképp alakult. „A kiválasztott hangszer után végiggondolták a szülők, hogy ki van az ismeretségi körben, esetleg rokonságban olyan, aki a hangszere legjobb tudója, és azt a személyt kérték meg a gyermek tanítására. Szokás volt az is, ha a fiatalnak tetszett egy aktív muzsikus stílusa, technikája, akkor megpróbált az illetőtől tanulni.”¹⁹

1891. április 12-én Újpestre látogatott a kor legjelentősebb néprajztudósa, a cigányság kutatója, Hermann Antal. Lakatos Júlia adatközlőtől két nótát jegyezték fel: „Devla soske man tu mardyel”²⁰ és „Ma cinger man”²¹ címmel. E két kotta úgy maradhatott fent, hogy a világon első cigányokkal foglalkozó angol szaklap²² 1891-ben e két nótát közreadta.

1893. január 31-én Újpesten 161 fő cigány ember él. Az összes lakos 23 521 fő. A továbbiakban a statisztika nem bontja le településre, hanem csak járásokra, valamint vármegyékre az adatait. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, amelyben Újpest is található, 37 fő szegkovácsot tartanak számon, melyből biztosra vehető újpesti cigányok jelenléte is. A vármegyében 1399 fő zenész, ebből is valószínű jócskán akad újpesti.²³ Újpest saját statisztikájában 16 fő szegkovácsot tartanak számon. Többen kimaradtak, mert az úgynevezett kontár²⁴ kategóriájába tartoznak, és így nem jelennek meg a statisztikában. Ők feketén értékesítik termékeiket a vaskereskedőknek.

Babits Mihály író-költő, tanár az 1911–1912-es tanévben a Könyves Kálmán Gimnáziumban oktatott. Újpest ihlette *Kártjavár* című regényében több helyen említ kávéházakban muzsikáló cigányzenészeket. 1900-as években a korabeli sajtóban vendéglők és kávéházak hirdetéseinek tucajtjai számolnak be arról, mily kitűnő és első osztályú cigányzenekar mulattatja esténként a szórakozni vágyókat. Ezen időszak az, amikor a legtöbb cigánybanda muzsikál a kávéházakban, éttermekben, vendéglőkben.²⁵ A vendéglátói hirdetések közül egyértelműen kikövetkeztethető, hogy abban az időben a zenekarok komoly reklámértékkel

¹⁸ Rajkó, cigány nyelven gyermek.

¹⁹ Adatközlő: Rigó György cimbalmos.

²⁰ Devla soske man tu mardyel: Istenem, miért vertél meg engem?

²¹ Ma cinger man: Ne verjél meg!

²² Journal of gipsy lore society, 1891

²³ Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Czigány összeírás. 1893

²⁴ Kontár: ipartestületbe nem tartozó, adót nem fizető.

²⁵ Jelentősebb kávéházak – jelentősebb prímások és zenekarjaik: István Kávéház: Radics Rezső, Korona Vendéglő: Rácz Józsi, Horváth Vendéglő: Érsekújvári Kolompár Jancsi, Demokrata Kávéház: Kolompár Jancsi, Pannónia Kávéház: Berkes Berczi, Blaszyk József Kávéháza: Pápai Náci, Tomik János vendéglője: Lakatos Kálmán, Elite Kávéház: Balogh Jancsi, Attila Kávéház: Bókai Berczi, Vigadó Kávéház: Pozsár Marci zenekara, majd fél évvel később Lakatos Gyula,

bírtak. Több családban előfordult, hogy a családfő este muzsikált, napközben besegített a szegkovácsoknak vagy önállóan kovácsolt, keresetkiegészítés végett. A muzsikusok jó vendégnek tekintették a görbe estét tartó szegkovácsokat, mert a multság mellett bőven jutott jatt²⁶ a zenekar számára. A muzsikusok egy keresetből, plusz a borralából el tudták tartani családjukat. A feleségek, általában háztartásbeliként, a gyereknevelésben és a konyhában serénykedtek. Főzték otthon a cigányos ételeket, ami nem sokban különbözött a magyar konyhától, hacsak azt nem vesszük különbségnek, hogy sokkal zsírosabbban és fűszerezesebben, azaz ízesebben főztek, sütöttek. Mindig többet főztek, mint amennyi kellett, mert annál nagyobb szegény nem volt, mint ha jöttek a vendégek, rokonok, és nem tudták őket étellel, itallal kínálni. Fő ételeik: töltött káposzta, sűrű, erős szaftú csirke-, disznópörkölt bodaggal, azaz cigánykenyérrel.

Újpest város, 1907. Az újpesti állami elemi iskoláról készült első statisztikában²⁷ az 1901-ben alapított, Erzsébet utcai iskolában regisztráltak cigány anyanyelvű tanulókat. Az 1907/08-as tanévben, pontosan kettő leánygyermeket. A cigány származást nem rögzítik a statisztikai adatok. Utólag megpróbáltuk rekonstruálni az anyakönyvek segítségével, hány cigány gyermek járt az 1907/08-as tanévben ebbe az iskolába. Ezt a családnevek, a lakhely, valamint a szülők foglalkozása alapján állapítottuk meg. Biztosra vehető tizennégy gyermek, melyből kilencnek szegkovács édesapja van, valamint öt fő, akinek muzsikus. Ha ezt a tanévet vesszük figyelembe, a hét iskolába körülbelül hetvenen-nyolcvan járhattak.

1907-ben a várossá nyilvánítás évében, a Pannónia Kávéháznak sikerült leszerződtenie Rigó Jancsit és híres cigánybandáját. „Somogycsurgói” Rigó

Pannónia Kávéház

János a kor egyik leghíresebb cigány prímása, ami mutatja Újpest és az újpesti vendéglátóhely rangját is. Lehetett Pesten jobb, nagyobb kávéházat találni, de több pénzt keresni a prímásnak aligha. Ezt bizonyítja, hogy Rigó Jancsi több évig a fiatal Újpesten muzsikált. Ezen időszak, az első világháborúig a cigányság számára is a fejlődést és a gyarapodást hozta, viszont az első világháború évei a lakosságtól óriási áldozatokat követeltek.

Nemcsak a katonai behívókkal kellett szembenézni, hanem az egyre sűrűbben fellépő élelmiszerhiány is hatalmas problémákat okozott. A cigánymuzsikának

Pannónia Kávéház: Berkes Berczi, Egri Oláh Gyula, Csillag Izsó 12 tagú bandája következett egy éven belül.

²⁶ Jatt: borralaló.

²⁷ Dr. Ugró Gyula: i. m., 434. o.

is akadt egy-két konkurens, katonazenét játszó bandák a városban, amellet hogy a lakosság is kevesebbet tudott költeni szórakozásra. A katonai szolgálatban nem voltak különbségek, legalábbis olyanok, mint a második világháború alatt. Az itthon maradt muzsikuskok közt olyan íratlan szabályok, különleges szokások alakulnak ki, mint például a beteg zenekari tag részét²⁸ a prímás félreteszi. Azaz a kiségitő tagot külön fizetik arra az időre, de a beteg megkapja a pénzét, hogy a családját fenn tudja tartani. Általában a feleség a nagyobbacska gyereket küldte apja napi béréért. A prímás pedig rendre félrevonta az ifjút: – Hallod, milyen ügyetlen ez a kiségitő, apád nyomába se ér! – Lehetett a helyettesítő bármilyen jó, mindig megerősítették a családot, hogy a jelenleg beteg muzsikusra nagy szükség van, jó zenész.

A Barakktelep. Lakhelyük, bérelt otthonuk eleinte szétszórtabban helyezkedett el: Erzsébet, József, Gyár utca, valamint az asztalosműhelyek környékén: a Tél, Nyár, Tó utcában volt. Évtizedekkel később az úgynevezett zsidónegyedben: a József, Baross, Liszt, Attila utcákban – amelyek a deportálás miatt megüresedtek – foglaltak el lakásokat. A legtöbben viszont a Katonai Vonatszertár Barakktelepen, a Római utca, Brüsszeli utca, Párizsi utca és a Madridi utca közötti területen éltek. 17 barakk sorban, 190 lakásban, 1000-1500 ember. Eme lakhelyek fából készültek, a tetejük kátránypapírral lefedve. Konyha a bejárati ajtóval és egy szoba ablakkal. A visszaemlékezések szerint körülbelül negyven négyzetméter alapterületűek voltak, minden barakk sor végén vizesblokkal. Télen a nagy hideg, nyáron a nagy meleg volt a lakásokra jellemző. Ha ehhez hozzáadjuk az elképesztően nagy zsúfoltságot, hat-nyolc főt lakásonként, elképzelhetjük, milyen élet volt a telepen.

„Látogatás a barakkvárosban: A nyáron portenger, télen Szibériához hasonló: a BUR telep háta mögött, közel a Chinoin gyárhoz, terül el a barakkváros. Olyanok laknak itt, akik máshol nem tudnak lakást kapni, bérelni. Itt élnek munkások és cigányok egyaránt. A barakk lakói fellázadtak a szadista gondnok ellen, ki elmondásuk szerint korbáccsal jár a barakkok között, és azzal dicsekszik, hogy ő már két kommunistát is megölt. A gondnokot feljelentették a bíróságon. A bíró utasítást adott a rendőrségnek, hogy azonnal távolítsák el az állásából.”²⁹

A visszaemlékezők és a korabeli sajtó cikkei között óriási eltérés, hogy míg a tudósítások Újpest szegényeként emlegetik a Barakkot, addig a még élő visszaemlékezők kivétel nélkül jó emlékeket mesélnek el interjúikban. A szörnyű lakáshelyzet megoldására a városvezetés építkezések sorát tervezte, amelyből érezhető változást a Mátyás téren felépült házsor jelentette. A helyzet pillanatnyilag javult ugyan, de a megüresedett barakklakások gyorsan újra megteltek. A fővárosi sajtó sűrűn emlegetett két nyomortelepe az angyalföldi „Tripolisz” a Gyöngyösi utcánál, és kicsit feljebb a vasút vonalán, az átjáró túloldalán a Széchenyi térig elterülő újpesti barakk sor volt. Mindkét telepet a bűn és a kétes alakok búvóhelyeként emlegetik, ahová tisztességes ember nem merészkedik, még nappal sem. Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet külön kirendeltséget

²⁸ A zenekari tagra jutó pénz: rész.

²⁹ Újpesti Kurír, 1924

létesített a barakktelepi családok megsegítésére, amely kirendeltség állt egy jogsegélyirodából és egy ügynevezett népkönyvtárból. Az ötlet a kirendeltségre Hilscher Rezsőtől, a magyar szociálpolitika úttörőjétől származott. Hilscher egy statisztikát³⁰ is elkészít 1934-ben, amely szerint 1351 fő volt hivatalosan barakklakó. A kimutatásban szerepel, hogy pontos adatot nem tudni, mert többen nincsenek „hivatalosan” felvéve a gondnoknál, valamint a rokonok állandó mozgásban vannak, így a pontos szám sokkal magasabb! A családfők száma 304 fő, amelyet szintén elláttak a hiányos megjelöléssel. Sok családban hiányzik a családfő. A lakosok több mint felét iparosok és gyári munkások teszik ki. A gyári munkások egy része a helyi gyárakban talál munkát, legtöbben a Chinoin Gyógyszergyárban és a Magyar Pamutgyárban dolgoztak. Szintén nagy a háztartásbeliként jelzett asszonyok száma, kik között többen abból kerestek maguknak és családjuknak kevéske eleséget, hogy az újpesti piacon a hulladék közt, vagy a szemételepen turkáltak. Kereskedők igen csekély számban éltek a telepen, ez azzal magyarázható, hogy Újpest elsősorban ipari város, valamint ez a réteg nem volt annyira elszegényedve, mint az iparosok osztálya. Feltűnő, hogy a vas- és fémiparosok milyen nagy arányszámmal vannak képviselve, ennek oka, hogy a cigányok nagy csoportja, akik foglalkozásukra nézve nem zenészek, csaknem kivétel nélkül mind szegkovácsok. A Barakktelepen nagyon sok az asztalos és cipész – különösen ebben a két szakmában volt nagy a munkanélküliség. Az építőiparban dolgozók aránya is tíz százalék, amely foglalkozással télen keresni nem lehetett, így magukról, családjukról télen gondoskodni nem bírtak. A nők és férfiak aránya a következő: 631 férfi és 655 nő. A falvak és városok statisztikájában sokkal nagyobb a nők javára eltolódó adat ezekben az években. A gyermekek száma is feltűnően magas. A magyaroknál: 4,46 átlagban családonként, a cigányoknál 5,15 átlagban családonként, az izraelitáknál 4,2 átlagban családonként. Az összes családra lebontva 4,78 gyermek családonként. Hilscher szerint a magas gyermekszám azzal magyarázható, hogy a szegényebb néposztálynál általában gyakoribb a gyermekáldás, és a cigány családok nagyon népesek. A románoknál öt, hat, nyolc gyermek sem ritka. (A számszerűsített gyermeklétszám a dokumentumból kimaradt.) Az *Újpest 1831–1930* című monográfiában a Barakktelep Kultúrház óvodájába, amelyet a Népjóléti Minisztérium üzemeltet, 110 gyermek egy helyiségben kerül gondozásra! Más újpesti óvodákban erre a gyermekszámra minimum kettő helyiség jutott. Megállapítható, hogy a keresőképes férfiak voltak a legkevesebben, a 21–25 éves kor között 54 fő, 26–30 éves kor között 30 fő, 31–35 éves kor között csak 48 fő. Feltűnően kevés volt az öregek száma, amely azzal magyarázható, hogy az átlag életkor itt volt a legalacsonyabb, valamint több idős a szegényházban kapott elhelyezést. A telep felekezeti megoszlására vonatkozó adatok az országos átlagtól eltérő vallási megoszlást mutatnak, döntő arányban vannak a római katolikusok, amelynek oka a Barakkban élő cigányok, akik kivétel nélkül római katolikus vallásúnak mondták magukat. A családfők születési hely szerinti megoszlása a következő: 291 főből 54 született Újpesten és Rákospalotán, Budapesten kereken 50 fő, Pest megyéből 26 fő, Csonka-Magyarországról 81 fő, megszállott területről 77 fő, külföldről 3 fő. A felsorolásból

³⁰ Hilscher Rezső: *A barakktelepi családok szociális helyzetéről* (kézirat)

kitűnik, mily kevés az újpesti vagy rákospalotai születésű. Újpest város statisztikája szerint, a településen születettek és a betelepülők közötti ötven-ötven százalékos arány a telepen nem érvényesült.

„Az itt lakók többsége munka nélkül van, és minimális segélyben részesül Újpest várostól, amely a legszükségesebb létfenntartáshoz sem elegendő. Egy öttagú család, amelynek csak egy keresőképes tagja van, összesen heti 10-12 pengő bevételhez jut.

A telep szükségglakásai túlzásfoltak és mégis mindig újabb és újabb családok szeretnének itt menedéket találni. Egy 3×4 méteres helyiségben egy hétagú család húzódik meg, kik egész nyáron késő ősziig részint a rossz levegő és meleg miatt nem bírnak szobájukban meglenni, és a szabad ég alá hurcolkodtak ki aludni. Számos olyan családot találunk, ahol az apa ismeretlen

Újpesti Barakktelep

helyre távozott és a gyermekeket az anya tartja el. Mint sajnálatos jelenségre kell kitérnem arra is, hogy a barakktelepi szükségglakásokban igen sokszor együtt vannak fiúk és lányok, ami az erkölcsre igen káros következményekkel bír! Az utóbbi években egyre több szerencsétlen kilakoltatott család került a barakktelepi szükségglakásokba úgy, hogy most már a szobákat a konyhától elválasztották, mindegyik helyiségben külön-külön családot telepítve. Jelenleg pedig a túlzásfoltosság oly nagy, hogy nemcsak minden helyiség az utolsó zugig tele van, hanem különösen az egyes cigány családok a telep körül viskókat építettek, mert nem tudtak bejutni a szükségglakásokba” – írja Hilscher. Az intézet létesített egy mobil könyvtárat, amely hetente egy órában állt az érdeklődő barakklakosság szolgálatában. Túlnyomórészt a fiatalok cserélték a könyveket – átlag kilencven taggal. A kölcsönzők számában alig érik el a felnőttek a tíz százalékot, amely a nagyszámú analfabetizmussal magyarázható. Ennek felismerésekor írás-olvasás tanfolyamot indítottak a gondnoki irodában, amelyre csupán 25 fő jelentkezett. Hilscherék elindítanak egy sikeres munkaiskolát, először a telepen élő lányoknak, ahol textilmunkára készítették fel az egyébként csellengő fiatalokat. Később a főváros segítségével a fiúknak is sikerült munkaiskolát létrehozni a bőrdös és vasipari szakmákra. A vasipari képzésre az ötletet a telep nagyszámú szegkövác cigány lakossága adhatta. Hilscher így ír az iskola sikeréről: „A Ganz Hajó és Gépgyár munkavezetőjével találkoztam, aki panaszkodott a tanoncaira. Elmondta, hogy hónapok óta nem talál számára megfelelő tanoncokat. Nem szóltam a munkaiskolánkról, hanem csak megjegyeztem neki, hogy küldök valakit számára. Másnap az egyik pártfogoltunkat küldtem el hozzá. Pár hét múlva megjelent lakásomon a művezető és kérte, hogy küldjek még ilyen talpraesett fiúkat, mert kollégái mind kérik az ilyen szorgalmas, ügyes tanoncokat.” A telepre kihelyezett munkaiskola sikeres volt. Ebben az időben a tanköteles korúaknak állami iskolába, a nagyobbaknak

délután két napon ismétlőiskolai képzésre is járni kellett. A telepi munkaiskola a hét három délutánján foglalkozott a fiatalokkal.

1924-ben az Újpesti Hírlapban a következő olvasható: „Újpest legjobb cigányprímása Horváth Gyula, napról napra bámulatos játékaival szórakoztatja a közönséget a Kischner-féle vendéglőben. Aki igazán jót akar mulatni, annak okvetlenül meg kell hallgatnia Horváth Gyulát, aki nemcsak kitűnően hegedül, de elsőrangúan énekel is. Esténként nagyszámú társaság élvezi művészetét és szünni nem akaró taps kíséri a hegedű- és énekszámokat.” Énekes és prímás volt, csakúgy mint törvénytelen fia, Buga Gyula, akit édesanyjáról, az angyalföldi Buga Ilonáról anyakönyveztek. Horváth Gyula beceneve „Dudus” volt, fiát, aki apjától nemcsak énektehetségét örökölte, „kis Dudusnak” hívták, később ő lesz a főváros legjelentékenyebb énekes-prímása a legendás Víg Matrózban. 1932-ben Újpest egyik legrégebbi épületében, a Megyeri Csárdában Bujka Józsi és híres cigánybandája muzsikál. A Pannónia Kávéházban pedig „az Egerből hazatért Újpest kedvenc prímása, Kolompár Laci teljes zenekarával játszik reggelig! 1939-ben újranyílt a Brunovszky Nagyvendéglő! (Szilágyi ucca 14.) Ahogy ma az öreg cigányok mondják: a »Brunó« a »Brúnócki«.” A megnyitón Oláh Dudus és zenekara muzsikált, majd az Amerikából hazatért cigánygróf: Nyári Józsi és Rudi zenekara hangversenyezett. Vele szemben, a Horváth Kertben Oláh Kálmán és bandája játszik, majd Csóka Józsi és zenekara váltja őket. Számos kisebb-nagyobb banda alakul Újpesten. A magyarországi cigányzene egyik utánpótlásközpontjává növi ki magát. Olyan kiváló muzsikuskok élnek és működnek a városban, mint „kis Hoci” alias Csömör Ferenc prímás, „Ádof” Oláh József prímás és kitűnő nótaszerző, Ceglédi Mihály prímás, „Dumaj” Lakatos Pál nagybögős, Kantó Ödön prímás, valamint „Poloska” Sárközy József cimbalmos. Ezen zenészek hangszereik mesterei voltak, kik kivívták a közönség csodálatát, elismerését. Megindul a muzsikusk cigányság rohamléptékű polgárosodása, mellyel elismert, tiszteletben álló polgárai lesznek Újpestnek. A kávéházak után az Újpesti Munkásotthonban⁵¹ is rendszeressé válnak a cigánybálok. Valószínű, hogy a pesti muzikus élet, a pesti bálók mására alakulhatott ki az Újpesten is meghonosodott cigánybál, de sajátos hangulata, a pesti cigánybáloktól eltérő közvetlensége hamar új világot teremtett.

A Patkó család Érsekújvárról érkezett a 1890-es évek környékén a nagy reményekkel kecsegtető iparnagyközségbe. Régi szegkovács-dinasztia, kik folyamatosan az igényekhez igazították szabadkézi kovácsolással gyártott termékeiket. Nagy port kavart, amikor Patkó Péter és Kolompár Júlia 1907-ben összeházasodott. A troszkásnak csúfolt szegkovácsok és a gyantásnak csúfolt muzsikuskok közt ritka dolog volt a házasság, de úgy látszik, hogy az első párt valaki nagyon megáldotta, mert huszonegy gyermekük született. Volt olyan év, amikor januárban és decemberben is született egy-egy csemete. Ebből a bőséges gyermekáldásból tizenhat megérte a felnőttkort. Míg négy fiú a fronton harcolt a németek oldalán, addig a legidősebb a hírhedt dachau koncentrációs táborban sínylődött és halt meg. Horthy Miklós kormányzó ki is tüntette az anyát, amiért négy katonát nevelt a hazának. Az ötödik, legidősebb gyermekről pedig senki sem hallott a háború befejezéséig.

⁵¹ A mára lebontott épület a Gyár utcában (ma: Munkásotthon utca) volt.

Az újpesti cigányzene. Az előbb idézett szegényes körülmények között a Barakkban megszületik egy különleges generáció, zenész csodagyerekek sora látja meg a napvilágot: Bártvai Gyula³² „Krajcár Gyuszi” tercprimás például a témákra és a tercezésre is remek technikával rendelkezett. Boross Lajos primáskirály terceseként működött évtizedeken keresztül. Borossal, mint mesélik, egyszerre vette a levegőt is, hogy a vonó ugyanakkor érjen a húrhoz. Az Állami Népi Együttesben koncertmesterként, később a 100 Tagú Cigányzenekarnál szintén koncertmesterként dolgozott, haláláig. Az újpesti Rigó családot nyugodtan nevezhetjük dinasztiának, mert több tucat kitűnő muzsikust adott a világnak. Rigó

Buga Gyula és cigányzenekara

Gyula primás, a legenda szerint egyedülként helyettesíthette a Mátyás Pince éttermében működő Lakatos Sándort. Rigó Flórián és Csukárdi Irén házasságából született kilenc gyermek, közülük különböző hangszereken hat jó muzsikust neveltek, leginkább Rigó Rezső „Pipi” cimbalmos, kiváló bandacimbalmosként volt országosan ismert. A hatodiknak születő Rigó János „Kacsesz” brácsás, Járóka Sándor és Boross Lajos primások mellett lett a legkiemelkedőbb brácsások egyike Magyarországon. A másik családi ágon Rigó József „Gólya” is brácsával lett elismert muzsikus. Szabó Sándor „Sült hal” az Ostende³³ Zenekarban primás, később kitűnő gitárművész. A Csóka család szintén nagyszámú neves muzsikust adott, kik közül kiemelkedő képességű a sajátos technikájú Csóka József „Csunkó” bőgős volt. Meg kell emlékeznünk a Megyeri Csárdával szemben élt Horváth családról, kik közül Horváth Andor „Csoki” a Megyeri Csárda után hosszú évtizedekig az Öreg Halász étterem cigánybandáját vezette. Ebben az időszakban működötték Újpesten zenekarjaikat Kolompár László primás és unokatestvére, Kolompár Lajos „Dagadt Lajcsi” is. Bár nem Újpest szülötte, de az újpesti cigánysághoz tartozott Buga Gyula „kis Dudus” primás, aki mint énekes vált elismertté, ő a Három Dió vendéglőben alakította meg első zenekarát. Újpestre nősült és fia is itt született Kállai Kiss Ernő Kossuth-díjas klarinétművésznek, valamint évtizedekig itt élt Rácz Kiss János jazz-hegedűs. Az újpesti Rigó családba nősült Vörös Kálmán primás, aki szintén évekig lakott Újpesten. A felsorolást még óráig lehetne folytatni, de elég legyen annyi, hogy a húszas, harmincas években született újpesti muzsikusként jelentős rész a városban maradt, és semmi esetre sem költözött el. (A hatvanas, hetvenes években sor került a régi városrész lebontására. Több család más kerületekben kapott új lakást, kik rendre az első adandó alkalommal visszacserélték lakásukat, visszaköltöztek Újpestre.)

³² Bártvai Gyula, Rigó János, Csóka József posztumusz Líra-díjat kaptak 1995-ben.

³³ Ostende: gyerekekből álló cigányzenekar. A Rajkó Zenekar elődje.

„250 cigány az ínséglistán, Újpesten! Nagyon sok azon cigány személyek száma, kik egyébként aktív keresők lehetnének! E tény több éve tart, amit a vezetőség kivizsgált és intézkedik.”³⁴ Újpest város lakossága 1941-ben 76 000 fő ebből cigány kerekén 500 fő a lakosság 0.66%-a a KSH adatai szerint.

Huszonhat cigány szegkovács kontárpere. „A régi újpestiek emlékezetében is élnek azok az újpesti utcák, amelyekben a fűjtatóik mellett ülő cigány szegkovácsok élesztették a tüzet és kalapálták a kampós szegeket. Ezeket a specialistákat most országos feljelentés alapján idézték a városi büntetőbírók elé. A panasz ugyanis az volt ellenük, hogy az általuk gyártott kampós szögeket közvetítők útján feketén hozták forgalomba. Ezek a cigányok, mint a tárgyaláson kiderült, iparendedély nélkül úzik sok évtizede a mesterségüket, amely ma is, saját bevallásuk szerint, heti 80-150 pengő jövedelmet hoz. A megtartott tárgyaláson, amelyre 26 barakktelepi és városvégi szegkovácsot idéztek meg – 18-at ítél el a rendőri büntetőbíró fejenként 25 pengőre kontárkodás miatt. Az ítéletek jöгерősek.”³⁵

Üldöztetés. „...Az összegyűjtés és az előállítás két ütemben történik: 1./ a kóbor cigányokat 2./ a foglalkozás nélküli letelepedetteket kell előállítani. Mind a rendőri, mind a csendőri területeken a cigányok összegyűjtését 1944. évi szeptember hó 20-ig be kell fejezni. Az összegyűjtött cigányokról kategóriánként, szám szerint összesített kimutatást kell hozzám felterjeszteni rendőrkapitányságonként és csendőrkerületenként 1944. évi október 20-ig.”³⁶

A nyilas hatalomátvételt követően Újpesten megkezdődtek a deportálás előkészületei. A város nagyszámú zsidó közösségét Auschwitz koncentrációs táborába szállították. A cigányok is félték az összeírástól, ezért többen elmenekültek. A visszaemlékezők említették, hogy a nyilasok készítettek egy úgynevezett „cigánylistát”. Ezt dokumentálni már nem tudtuk, mivel a nyilas párt pincéjében tárolt dokumentációja – beázás miatt – megsemmisült. Újpest egyik legrégebbi dinasztiája a Dráfi család. Az első családok között telepedtek le Újpesten. Híres szegkovácsok, az Érsekújváron maradt rokonok elsőrangú zenészek voltak. Dráfi József Újpesten született, és itt is élt 1944. szeptember 17-ig, amikor is édesanyjával együtt rokonlátogatóba indult Érsekújvárra. November 8-án visszaindultak Újpestre. A Nyugati pályaudvaron viszont „mint cigány származású egyént” letartóztatta a biztonsági rendőrség és ismeretlen helyre hurcolta. 1990-ben derült ki a Magyar Vöröskereszt keresőszolgálatán keresztül, hogy Dráfi 1944. november 14-én a hírhedt dachau koncentrációs táborban volt. 1944. november 28-án továbbszállították a rawensbrücki táborba, ahol 1945. április 20-án a tizenhét éves fiút az SS-őrség agyonverte. A tábori kartonjára felvezetve: szegkovács.

A háború utolsó évében a nyilas terror elől elmenekült cigány családok is visszaköltöznek a városba. Több család a Pilisbe, Tinnyére menekült az esetleges összeírás elől. A háború borzalmaiból kilábaló Újpesten, csakúgy, mint

³⁴ Független Újság, 1940

³⁵ Független Újság, 1943

³⁶ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 52.298/1944.kig.

mások, a romák is éltek, amiből tudtak: zöldséget árultak a piacon, kovács-tüzeket eszkábáltak és az újjá építéshez elengedhetetlen ácskapcsokat kovácsoltak. Kivették részüket a romok takarításánál is. Lassan a mulatók kedv, a szórakozás is visszatért a városba, melynek ismét elengedhetetlen része lett a cigánymuzsika. 1945. évi október hó 20-án szombaton este pontosan fél öt-kor a Munkásotthon nagytermében magyar nótáestet rendeztek, Csóka Józsi Újpest kedvenc prímása és cigányzenekara közreműködésével. Egy nappal később a Kommunista Párt nagyszabású Művész Matinét rendezett a hadifoglyok és deportáltak megsegítésére, ahol Kolompár Laci és zenekara szórakoztatta a nagyérdeműt. A műsor ára 20 pengő volt. 1948-tól a cigánybandákat a vendéglátóipar régi csökevényeként, az úri közönség megalázkodó kiszolgálójaként bélyegzik meg, és betiltják. Kivételt képez egy-egy csárda és két nagyobb létszámú állami zenekar.³⁷ Az újpesti muzsikusok jelentős része gyárakban helyezkedik el vagy szegkovácsként dolgozik, mígnem ötvenhétben visszaállítják a vendéglátós zenekarokat. Így többen visszatérnek a zenéhez és muzsikusként tartják el családjukat.

A szegkovács ktsz-ek megalakulását megelőző időszakban sem volt ritka a csoportos szegkovácsmunka. Valószínű, hogy először a család, majd a rokonok, barátok álltak össze egy-egy nagyobb műhely bérlésére. Lehetséges, hogy a „páros kovácsstűz” is ebből az időből terjedt el. Ez azt jelenti, hogy egy tűznél két szegkovács dolgozik egymással szemben, külön üllőn. A háború előtti időkben, valamint közvetlenül a második világháború után, bérelt szegkovácsudvarok voltak. A háztulajdonosok különböző összegért a telkükön adtak lehetőséget a munkára. A cigányok ezen udvarokat a tulajdonosról, több esetben annak gúnynevééről nevezték el. Így lett a „Bede udvar” a Nap utcában, amely a legnagyobb, harminc, esetenként negyven fő befogadására volt alkalmas. A „Goskó udvar” a József utcában, a „Cakó udvar” a Tél utcában, valamint a „Fejes udvar” vagy „Fejes ház” az Árpád út 99.-ben. 1948–49-re tehető a szegkovácsok szövetkezetbe való rendezése. Az első ideiglenes ktsz mégsem Újpesten kapott telket, hanem Angyalföldön, a Jász utca 50. számú ház udvarán. Megbízott elnöke Patkó Pál lett. Tizenöt szegkovács kezdte el itt a munkát. Pár hónap múltán a Petneházy utcába költöztek, majd azt követően visszakerültek Újpestre a Tél utca 4–6. számú műhelybe, amely negyven méter hosszú és tizenhat méter széles volt. Mivel a háború előtt is kovácsműhelyként üzemelt ventilátoros fűtatórendszerrel volt ellátva. (Előző tulajdonosa Schneider József kovács volt.) 1950. május 20-án megalakul a Vastömecikk és Szegkovács ktsz, ahol már lakatosokkal kiegészült gyártás folyt. A szegkovácsok viszont a régi technikával, „gödörben” dolgoztak. „Jöttek ki ellenőrizni minket, szegkovácsokat. Rögtön mondták a magyarok, hogy ezeknek nincs lábuk. Gödröt ástunk, abba raktunk egy hordót és beleálltunk.”³⁸ A cigányok munkatechnikája nagyban eltért a magyar kovácsok módszereitől. A leglátványosabb különbség az volt, hogy a szegkovácsok derékig érő gödröt ástak a tűz és az üllő mellett, és ebben állva kovácsoltak, maguk mellé készítve az alapanyagot és a szerszámokat, így nem kellett lehajolni, minden a kezük ügyébe akadt. Számottevő

³⁷ Az Állami Népi Együttes és a Belügyminisztérium Duna Művészegyüttese.

³⁸ Adatközlő: Horváth Dezső szegkovács.

különbséggként vehetjük a többnyire saját készítésű fogók alakját is. A fogók végét enyhén felkunkorították, hogy még véletlenül se csípje be az ujjukat, és hogy a két fogószárt könnyebben szét tudják választani a munkaanyag elengedésénél. Természetesen az ilyen újításoktól – ami a munkát megkönnyíti – a magyar kovácsok sem maradtak le, de ők előbb gépesítettek, valamint ipari iskolájuk által megtanulható szakmával rendelkeztek. Ettől függetlenül a szegkovácsok apáról fiúra szálló mestersége egészen a hatvanas évekig versenyben maradt a később iskolában képzett szakmunkásokkal szemben.

Kettévált a szövetkezet: egyik fele a Fóti útra, a tanácstól kapott telephelyre költözött, a másik fele pedig a rákospalotai cigánytelep mellett, az Aporhá-

Újpesti szegkovács brigád, 1950

za utcában kapott helyiséget. Sínszögeket és egyéb vasipari termékeket gyártottak. Az új termelési forma bevált, több roma ktsz alakul az újpesti mintájára. A jól sikerült szövetkezetet külföldről is felkeresik. Kemény fizikai munka volt, nyáron éjjelre jártak dolgozni a kovácsok, mert akkora volt a hőség a kovácstüzeknél. A ktsz harminc-ötven embernek adott munkát, kik családjukat is el tudták tartani keresetükből. „Jól működő,

tervét állandóan teljesítő szövetkezetük van a szegkovácsoknak, a Budapesti Szegkovács KTSZ, egy újpesti és egy rákospalotai teleppel...”³⁹

„Tatabányán be akarták indítani a széntermelést, mert fáztak a népek, a lakosság. Nem tudtak termelni, mert a sínek mind fel voltak szedve. Talán a háború miatt. Az öregek úgy mesélték, hogy a Rákosi Mátyás kiküldte az emberét Újpestre, hogy azonnal ötven-hatvan mázsa sínszeget készítsünk. Mindenki azt gyártotta. Ahogy húlt ki a sínszeg, azonnal szállították el. »A szegkovácsok elkészítették a sínszeget, ezért a szén fel tud jönni a bányából! Köszönjük az újpesti szegkovácsoknak!« – 1949-ben jelenhetett meg ez a cikk az újságban. Azt már nem tudom, melyikben, de ez a mondat örökre megmarad bennem, mert apámék mindig mondták: Látod, fiam! – és elővették a gyűrött újságpapírt.”⁴⁰

Az Árpád út 99. számú házban élt a Nyitráról származó Héderváry József, alias „Nápó” bácsi, ki a *Sosemvolt Cigányország*⁴¹ című könyv mesélőjeként vált ismertté. A kötetet az Újpesten élő Bartos Tibor⁴² gyűjtötte és írta az ötvenes években. A könyvben nincs említés arról, hogy a mű szövegét Újpesten mondták el, de akik ismerik a várost, azok az összekötő szövegekből könnyen

³⁹ Faludi András *Cigányok* című könyve

⁴⁰ Adatközlő: Patkó Péter szegkovács.

⁴¹ Bartos Tibor: *Sosemvolt Cigányország. Szegkovács cigány történetek*. Európa Kiadó, 1958

⁴² Bartos Tibor (1933, Újpest–2010, Újpest) író, műfordító. Az Európa Kiadó lektora volt. Ő készítette a *Magyar szótárt* (2002). Az újpesti cigányság történeti kutatásának segítője volt.

ráismernek az ötvenes évek Újpestjére. A megemléített személyek is mind régi újpesti cigányok, mint „Csunkó”, az öreg muzsikos stb. Azóta több település magáénak tulajdonítja a híressé vált művet.

Budapest része. 1950. január 1-jén megszűnik a város önállósága, innentől Budapest része, a főváros IV. kerülete lett Újpest. Tervezett ütemben folyik a régi város lebontása, helyébe házgyári panelházakat építenek. Kicserélődik a lakosság közel hetven százaléka. A cigányság létszáma is rohamosan növekszik. Az őslakos muzsikusok, szegkovácsok, zöldségesek, kereskedő cigány lakosság most új családokkal, gyárakban dolgozókkal gyarapodik. Általában vidékről, Borsodból és Szabolcsból jöttek, többségük beilleszkedett az új közösségbe. A városszerkezet átalakulásával minden megváltozik, a régmúlt idöket idézik viszont a még megmaradt vendéglök cigányzenészei. Egy 1954-ben kelt szerződés szerint, a Megyeri Csárdában egy népi művész bőgös napi keresete harminc forint volt, melyért este fél hattól fél tizenkettőig dolgozott.

A szegkovácsok és zenészek között mindig volt egyfajta távolság. A másikat nem tartották annyira, mint saját magukat. A fiatalok között szövödő szerelmek határtalanságát viszont ez sem tudta gátolni, így a régi szokásokon felülemelkedve egyre gyakoribb lesz a vegyes házasság. Az esküvő régi szokás szerint a kéretilssel kezdödött, amely abból állt, hogy a völegény családjának férfi tagjai kikérik a lányos házból a menyasszonyt. A lányos ház természetesen „ellenáll” a lányt kérök hadának, és mindenféle csúfságnak elmondják a leendő vöt. Közben a násznép pálinkával kínálja az öket be nem eresztöket. Ki milyen hangosan tud, úgy beszél, és dicséri vagy szidja, ki-ki szerepéhez méltón, a másikat. Természetesen egy idö múltán meglágyul a szíve a családnak, és a völegény kihozhatja a párját. E szokás után megy a vigadalom reggelig, sokszor több napig is eltart, s ennek elengedhetetlen része a cigányzene.

„Anyám mindig apám mellett dolgozott. Amikor apám maszkek⁴³ lett, akkor meg főképp! Anyám reggel megfözött és ment ki apámhoz a mühelybe. Aztán ebédidönél bejött, melegítette az ételt, mire apám berohant, és úgy evett, hogy minél gyorsabban vissza tudjon menni. Szóval úgy kellett az ételt elibe rakni, hogy se nem hideg, se nem meleg ne legyen – azonnal tudja enni!”⁴⁴ A szegkovács szakma versenyképességére három fő szempontot találtunk. A nyersanyagjórészt hulladék anyagokból származott, így hulladék vasból új értéket állítottak elő. Például a vastelepen az acélgerendákat összetartó vashuzal, kötözöanyag kitünö új szegek kovácsolására volt alkalmas. A másik szempont: a melegen kovácsolt áru terhelhető keménysége, anyagrugalmassága is eltér a gyári darabolt, esztergált csavaroktól. A harmadik szempont pedig a darabszám, azaz hogy a kisebb tételü megrendelésnél a gyáraknak, üzemeknek nem érte meg gépsort állítani a termelésre. A modern vasgyártás korában így maradhatott fent e középkori szakma.

1956. Az 1956-os forradalomban tömeges részvétel – a cigányok részéről – nem történik, mégis nagy szerep jut egy újpesti cigánynak. „Dilinkó Gábor 1929. február 8-án született a Tél utcában. Édesapja, Dilinkó Mihály lökeres-

⁴³ Maszek: magánszektor.

⁴⁴ Adatközlö: Patkó Erzsébet.

kedő családból származó, vándorló cigány volt, míg el nem érte őt az újpesti barakktelepen a szerelem. Édesanyjának, Kantó Annának felmenői közül többen szegkovácsok és muzsikusok voltak. Bizsu – akit nagyapja nevezett el így – nagybátya műhelyében besegített a szegkovácsoknak, először kocsot törni, majd fűjdatni. A gödörben való kovácsolás helyett, Gábor inkább a piaci kereskedelembe vágyott, és az Attila utcai elemi iskola után egyre többször lehetett őt megtalálni a libásoknál vagy a zöldségeseknél. Szeretett pakolni, árut feltölteni és a kedves vevő kérésére hazasegíteni a nehéz kosarat. Amolyan utcagyerekként így minden zugot ismert a régi Újpesten. A folyamatos munkától bivalyerős, az utcákon való bunyóban kiképzett kamasz lett. A háború utolsó napjaiban a nyilasok mint cigányt pofozták, ezért a zűrzavaros napokban szerzett magának egy katonai kabátot, amelyért tévedésből az oroszok is jól elverték. Édesanyja korai halálakor teljesen elárvult, rokonoknál húzta meg magát. A katonaság után a bőrgyárban dolgozott. Egyik este az Árpád kávéházban lecigányozták, amiért úgy leütötte az illetőt, hogy menekülnie kellett Újpestről. A Keletinél csavargott, amíg Ilona nevű barátnője be nem fogadta. Négy hónapra rá kitört a forradalom. Huszonegyedikén a kutyasétáltatásból csak a kutya jött haza, Ilonát pedig a Corvin közben találta meg Gábor. Mindketten ott ragadtak, és Kovács Iván irányításával, benzines üvegekkel dobálták az orosz tankokat. Ilona Kócos becenév alatt vált a forradalom mártírjává. Gábor, '56 Cigány Bizsuj – akit Maléter őrnaggyá nevezett ki – pedig az államrend megdöntéséért állt a bíróság előtt. A fegyveres felkelésben való részvételéért halálbüntetéssel került a siralomházba. Hajnalban, a zárkában nagy kopogásra ébredtek. Nem tudjátok, mi ez? – kérdezte Gábor. Rabtársa világosította fel, hogy ácsolják a bitófát. Minden ékre hármat ütnek. Ahogy abbamaradt a kopogás, társa megjegyezte: Közülünk ma négyet akasztanak. Kegyelmi kérvényét fél év múltán módosították tizenhét év letöltendő börtönre. – Az első hónapokban minden héten ájulásig vertek, többször felvágtam az ereimet, mert úgy gondoltam, hogy jobb ha meghalok! – emlékezett vissza. 1966-os kedvezményes szabadulása után munkát nem kapott. Ahol pedig letagadta 56-os múltját, ott három munkanapon belül kiderült, és kirúgták. Legtöbbször sajnálatból jutott élelemhez, és amikor már szégyellt kérni, a kukákból evett. Több tucát próbálkozás után az IKV-nál mint háztakarító tudott megmaradni. A hetvenes években rendeződött az élete, megnősült. 75-ben elütötte az autóbusz, és a tizenegy hónapos betegállomány alatt elkezdett festeni. Környezete azt hitte megbolondult, mert a feje is megsérült – érveltek. A börtönben összetört ujjai közül az apró ecset egyfolytában kiesett a kezéből, ezért az ujjával és rongyokkal vitte fel az olajfestéket a farostlemezre. Az autodidakta festőművészre többen felfigyeltek és kiállításokra vitték a képeit. Befutott. »A belső látás, az expresszivitás határozza meg Dilinkó művészetét. Érzelmi, indulati kifejezés szerint formálja át a természeti és figurális motívumokat, és bizonyos fokig belső látásától vezérelve átértelmezi azokat. *Hóviharban* című képén egymás nyomába lépve, a viharnek nekifeszülve halad a hideg, havas télben egy kis csapat. A kép nemcsak a természettel való küzdelmet idézi, hanem tragikus sorsszerűséget is sugall, a cigányságnak a léttel való szakadatlan küzdelmét, kiszolgáltatottságát« – írta róla Kerékgyártó István művészettörténész. Festményei jelentős hányadát jótékony célra ajánlotta fel, a megmaradtak árából pedig elhunyt feleségének

síremléket állíttatott. Dilinkó Gábort a rendszerváltáskor rehabilitálták, a Corvin Bajtársi Közösség tagjává választották, nyugalmazott nemzetőr tábornoknak nevezték ki. »Hűséges helytállásért« kitüntetés, a Szabadság Hőse díjat, a Magyar Köztársaság Érdemrend Keresztje kitüntetését kapott. Bizsu ma szerény körülmények között Mátyásföldön, egy otthonban él.⁴⁵

Újpesti rajkók. 1957-ben ifj. Pozsár Marci, kinek komolyzenei tanulmányai is voltak, valamint Jónás József összereli az újpesti rajkókat a Ságvári⁴⁶ Kultúrházban. Zenekart akar kovácsolni belőlük. Sok cigány fiatal kezdi meg náluk tanulmányait, de hosszú működést és számottevő sikereket nem ér el az együttes, mert a tehetségesebbeket elszippantja az államilag létrehozott KISZ Központi Művészegyüttes Rajkó Zenekara. Pozsár pedagógiáját és a cigányzene iránt érzett elkötelezettségét máig nem feledik tanítványai. A több cigánybált is szervező, menedzser típusú Jónás József dobosként tánczenekart is létrehozott Újpesten.

A cigánybálnak⁴⁷ több feladata volt. Az első és legfontosabb, hogy a szórakoztatásból élő zenészek most ez alkalommal, családjukkal együtt mulatni tudjanak. A másik a fiatal lányok első bálozóként való bemutatása a közösségnek. Az eladósorban lévő lányok minél jobb kiházasítása. (A jó muzsikussá váló partnernek számított, hisz valószínű el tudja tartani leendő családját. A rafináltabb anyósok itt figyelték ki, hogy a kiválasztott ifjú mennyire szereti az alkoholt, vagy hogy milyen illedelmes a szüleivel és a társasággal.) A bál egyik legfontosabb kitétele a lehető legrangosabb muzsikussá váló bandája felfogadása, hisz az első kérdés, hogy ki muzsikálja a bált. Ehhez kapcsolódik az a szokás, hogy a fiatal muzsikuskoknak itt adatott meg az a lehetőség, hogy együtt zenélhessenek a szakma legnagyobb képviselőivel, akik viszont szintén a bálban tudtak felfigyelni, észrevenni egy-egy új tehetséget.

Újpesti Rajkó Zenekar, 1956

Bartos Tibor a következőképpen emlékszik vissza az ötvenes évek báljaira: „A mi időnkben vagy Csóka Anna, a Bari Annus rendezte, vagy Jónás Jóska, a Rövidkaraj. Bari Annus, titkos szerelmi tanácsosunk, nemzetségi csoport-fényképekben gondolkodott, Rövidkaraj inkább a bál fényét emelő pesti hírességekben. Majd mindig ki is hozta családotul az idősebb Járóka Sándort és az újpesti korából

⁴⁵ Újpesti Napló, 2008, Molnár István Gábor: *Híres újpesti cigányok* c. sorozatból: *Bizsu, a festőművész*

⁴⁶ Ma Újpesti Polgár Centrum.

⁴⁷ Újpesten több nagy sikerű, „Pesten is híres” cigánybált szerveztek, melynek rendezői voltak: Csóka Anna „Bari Annus”, Jónás József, Csóka József „Coco”, Csóka Ödön „Tojás”, Kossuth Margit, Rigó János, Balogh Tibor...

mesélt régiségeket a köré gyűlő népes zenésztársadalomnak, amíg a helyi rajkókkal meg nem szólaltatta mester-hegedűjét egy-két csárdásra ő is. A bálát mi muzsikáltuk a Rövidkaraj bandájával, ami nem volt egyenes út a világhírig. Világi nagy hirigekre, márázkodásokra vezetett néha a Munkásotthon vagy a volt Katolikus Kör előtt vagy a csarnokában, ahol gyárra érett nagylányok cicáztak a csávókkal. *Fölvetted a jampi szoknyát, Most már nem kellesz.* Dehogynem! Csakhogy a cigánybál tisztességes leánykák vására volt, ne feledjük. Az anyák bevonultak velük és helyet foglaltak a Bari Annus rendezése szerinti asztalnál, és mint afféle szomszéd várak, ellenségesen méregették egymást. Virágszálnak öltöztetett leánykáik mintha a tündérek barlangjából óvakodtak volna elő idejüket múltan, talán anyjuk elsőbálozó ruhájában. Vigyáztak is rájuk az anyák, mintha soha nem akartak volna megválni tőlük. Unalmas is volt, amíg mi a smúzt szolgáltattuk a pörköltözhöz. Csak aztán váltottak minket a rajkók, és megelevenedtek az anyák. Körtáncukon már volt mit nézni, bár sokan a csücske lánykákat tanígtatták a lépésekre. De amikor kezdtek szállingózni a nagy zenészek a nagy gizada rokonsággal Pestről, és a sarokról jött újpestiek is úgy baszták be a taxiajtót, hogy érkezésükről mindnyájan értesüljünk a bálteremben, akkor kezdődött a vigalom. S a tetőfokára akkor hágott, amikor az ütődött verklis betolta hintókeréken guruló zeneszerszámát és a zenészek eltakarodtak a színpadról. Ütött az öreganyák órája. A széltükbe szabott asszonyosságokat férfi táncra nem merészelte kérni. Maguk indultak meg a verklinek. Körülötte aztán összekapaszkodás nélkül rakni kezdték, ki-ki magának a szakadozott verkliszóra. *Eltő/rötta/bika/fasza/ket/té/be!* Társas tánc? Tombolásnak mondták a régiek. *Tombj, Kató!* Az öreganyák lecsapták a kendőjüket, kibontották a kontyukat, és megfiatalodtak. Toppantásukba belerendült iszonyú faruk, meglódtak a tógyeik. Táncmester

Cigánybál, Kör kávéház, 1939

talán darudübörgetősnek néz-
te volna, amit jártak, de az
emlékezőnek az éltes némbek
szertelensége maradt fe-
lejthetetlen. A senki másnak,
csak maguknak, még egyszer,
hogy *kamukore szeretem az
uramat*, de az is *jaj de nagyon
régén volt!* Én szültelek e vi-
lággra, én szoptattalak mindő-
töket, tessék, innen jöttetek ki,
ezen lógtatok!"

A cigányokhoz kötődő foglalkozások vége. „Amikor megláttam, hogy betonból rakják a vonatok alá a talpfát, akkor tudtam, hogy a gyerekeim nem lesznek már szegkovácsok. Ki fog halni ez a cigány szakma.”⁴⁸ A hatvanas évek eleje-közepe táján megszűnik a Szegkovács ktsz. Termelőszövetkezetekhez melléküzemágként csapódnak a szegkovácsok, vagy maszekokká válnak. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy volt-e alkalmas saját terület a műhely kialakítására. Később fokozatosan a tsz-forma is megszűnik, többen különböző

⁴⁸ Adatközlő: Patkó Péter szegkovács.

lakatos munkakörökben vagy karbantartó foglalkozást választanak, legtöbbször a helyi gyárak valamelyikében. Ebben az időben az idősebb szegkovácscok közül többen nyugdíjba mennek. Megszűnik a több évszázados, apáról fiúra szálló mesterség. A fiatalok többsége segédmunkásként helyezkedett el. Fokozatos volt a többségi társadalomhoz való igazodás, jó tíz évvel később indul meg a szakmunkásképzésben való nagyobb arányú részvételük. Mára az újpesti szegkovácsság mint mesterség teljes egészében megszűnt. A szegkovács szakmát két évtizeddel túlélő muzsikások sorsa is megpecsételődő. Eltűntek az egykor híres éttermek, vendéglők. A vendéglátóhelyek átalakultak, és nem tartanak igényt nagy létszámú cigányzenekarokra. Inkább az egy főből álló szintetizátoros zenészt foglalkoztatják. Mára a Megyeri Csárdán kívül mindenhol eltűnt a cigányzene. Egyre kevesebben választják a fiatalok közül ezt a műfajt, többen inkább klasszikus zenét tanulnak. Az újpesti cigányzenészek kiirepedtek, többen nyugdíjasok vagy munkanélküliek lettek.

A régi piarc (piac) télen parkoló, nyáron a dinnyésstandoknak ad ma helyet. Sárga köveiről könnyen felismerhető. 1972-ben új csarnok épült a régi templomkert helyén. A kereskedők átköltöztek az akkor modernnek mondható csarnokba. Az első piacfelügyelő a kereskedő cigányoknak a csarnok szélén húzódó sort jelölte ki. Az épület belső területére – ahol az időjárástól jobban védve lettek volna – nem adott üzletet sem asztalt. Testvérek kerültek közvetlen egymás mellé. Cigány sor, C vágány lett a neve. Olcsó gyümölcscsel, zöldséggel, jóval alacsonyabban a belső áraknak. A hetvenes, nyolcvanas években jól ment az üzlet. A sok gyár tengernyi munkása vásárolt, megérte késő estig nyitva tartani – a műszakok miatt. Kilencventől egyre csökken a forgalom. A C vágány ettől függetlenül megmaradt.

A zenészeken kívül más művészeteket űző cigányok is éltek és alkottak Újpesten. Dilinkó Gábor festőművészt gyermekkorán, ifjúságán fűzi a városhoz. Évekig lakott a kerületben Gyügyi Ödön Szárnyasoltár-díjas grafikusművész, ki Péli Tamás és Szentandrassy István tanítványaként vált kiforrott alkotóvá. Újpesten kapott otthont Balogh Tibor, aki az első, Magyarországon diplomázott cigány képzőművész. Balogh Béla fiatalon elhunyt, legendás táncvirtuóznak az Újpesti Gyermek és Ifjúsági Házban működött tánccsoportja, és szintén évekig lakott városunkban.

1980-ban a KSH szerint 23 fő vallja magát cigánynak a kerületben, melyből 8 fő beszéli a cigány nyelvet. Ez a szám magáért beszél, mivel – különböző okokból kifolyólag – letagadják származásukat az itt élő cigányok. A másik lehetséges ok a statisztikában keresendő, mivel nem megkérdezték, hanem a kérdezőbiztos döntött afelől, hogy a család „cigány életmódot folytat-e”, és ikszelt erre vonatkozóan. A legmegbízhatóbb statisztikai adatnak az első, 1893-as összeírás tűnik, bár több muzsikó cigány család nem vallotta – már akkor – származását. Ennek okát a Mária Terézia által bevezetett asszimilációs politikában kereshetjük, melynek megmaradt hatásai közé tartozik a magyar (romungro) cigányság nyelvvesztése.

A Dózsa pályán az óra alatt gyülekeztek a szurkoló románok. Cigány sarok volt a neve. Családosan jártak a meccsre. Kiemelkedő teljesítményük viszont nem a fociban, hanem az ökölvívás területén volt. Csóka Gyula 1957-ben kezdte pályafutását a Pamut SC. ökölvívó szakosztályán. Hétszer nyerte meg súlycsoportjában

a Magyar Bajnokságokat, majd a Világkupán második helyezést ért el. Csóka Gyula sikerein felbuzdulva rengeteg fiatal kezdi el a sportot, kisebb-nagyobb sikerrel. A munkásszállókon élő cigányok is szeretettel választották a ringet. Mindehhez hozzátartozott, hogy Szigeti Ferenc „Franyó bácsi” olyan edző volt, kihez szerettek járni a cigányok. Nemcsak technikailag jó tréner, hanem kiváló pedagógus is volt. A cigányok a lóval együtt születnek – mondják. Így nem csoda, hogy az újpesti romák zsokéból is, lovászból is, szurkolóból is egyaránt adtak a lóspornak.

Az egyesületi törvény adta lehetőség alapján 1989. április 20-án bejegyezték az első cigányokkal foglalkozó társadalmi szervezetet, mely Eötvös József nevét vette fel. Hivatalos neve: „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság, elnökének Rácz Gyöngyit választják. A Társaság székhelye az alapítás óta Újpesten van.

1990-ben a KSH szerint 544 fő vállalja cigány származását, melyből 224 fő beszéli a cigány nyelvet. A közoktatásban viszont 455 fő cigány tanulót tartanak számon az általános iskolák statisztikái! Ha ezt megszorozzuk négy fővel, akkor 1820 fő roma lakost kapunk. 1992-ben 593 fő az általános iskolában tanulók száma, melyből 109 fő a kerület kiegészítő iskolájába jár. A cigány lakosság: 2372 fő.⁴⁹ A földszintes, belső udvaros házak körzetét elhagyták a régi szakmunkáscsaládok, kiknek a Váci út iparrengetege nem adott többé megfelelő munkát. Helyükbe legálisan, vagy esetenként önkényes lakásfoglalóként beköltöztek vidéki szegény családok Borsodból, Szabolcsból.

A halott végtisztességéhez szorosan hozzátartozik a virrasztás. Kezdeté a halál napjának első éjszakájától az elhunyt temetéséig tart. Esténként összegyűlnek a rokonok, barátok, ismerősök. Mesélnek az elhunyról, emlegetik jó tulajdonságait, történeteit. Újpesten szokás a televíziót és a lakásban található tükröket lepedővel letakarni. A temetésen a pap és a nagyszámú gyászoló mellett a zenekar is rendszerint feltétele a szertartásnak. Sírnak a hegedűk, húzzák az elhunyt kedvenc nótáit, és a „Most van a nap lemenőbe”⁵⁰ című, valamint a „Lehullott a rezgő nyárfa aranyszínű levele”⁵¹ című nótákat rendre – kéres nélkül – elhúzza a cigányzenekar.

A kisebbségi önkormányzatiság. Budapest IV. kerülete első cigány kisebbségi önkormányzatának képviselő-testülete 1995-ben tette le az Újpesti Városházán a hivatalos esküt. A Budapest IV. kerület Újpesti Roma Kisebbségi Önkormányzat testülete a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 27. §-ában, valamint a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 102/C. §-ában kapott felhatalmazás alapján jött létre. Az öt főből álló testület képviselőit az Újpesti Szocialista Romák Szervezete indította, kik mind az öt képviselői helyet elnyerték. Az első képviselő-testület tagjai: Czuczu Lajosné, Csóka János Pál, Giczy Béla, Dr. Török Zoltán, Szűcs Sándor. A testület első ülésén Csóka János Pált elnökké, Giczy Bélát elnökhelyettesé, Czuczu Lajosnét jegyzőkönyvvezetővé választják a képviselők. Az első év végén szociális ügyben tett indítványt Dr. Török Zoltán képviselő: tájékoztatta a

⁴⁹ Csóka János Pál és Giczy Béla számítása a cigányság létszámát illetően

⁵⁰ Dankó Pista: *Most van a nap lemenőbe*

⁵¹ Rácz Pali: *Lehullott a rezgő nyárfa aranyszínű levele*

képviselőket arról, hogy a kisebbségi önkormányzatot a legtöbb roma lakos szociális és lakásügyben keresi fel. Különösen súlyos gondot okoz az önkényes lakásfoglalók helyzete, főleg azokban az esetekben, ahol a család már évek óta (3–10 év) lakik az adott lakásban. Bár jogilag helyzetük tisztázott – mivel jogosulatlanul használják az önkormányzati bérlakásokat –, de a lakbért és a közműdíjakat rendszeresen fizetik. Az Újpesti Roma Kisebbségi Önkormányzat megalkotta határozatát: 13/95. számmal: rendeletalkotási javaslattal él a helyi önkormányzat felé, hogy egyszeri alkalommal jogharmonizáció keretében, helyi rendelettel, a családok helyzetét rendezze. (Az önkormányzat a későbbiekben a javaslatot elfogadta.) Feladataikat az oktatásban, a kultúra, a művészek bemutatásában⁵², gyermektáborok szervezésében, szociális érdekképviselet-

⁵² Roma kulturális programsorozat indult a Nyár utca 40–42. szám alatt található épületben: (1998. augusztus 29. *Cigány mesterségek képekben* című kiállítás Molnár István Gábor fotóiból) (1999. március 11. Író-olvasó találkozó Kovács József Hontalan költővel) (Április 17. *Meditáció a cigány folklórról*. Jónás Judit színművész és Szecső Kovács Zoltán táncművész előadása) (Október 7. Csányi János festőművész kiállítása és a Lindri táncegyüttes koncertje) (November 25. Andrei Schwartz: *Lét peremén* című film vetítése) (November 25. Pintér Sándor festőművész kiállítása és a Fritz Jazz Timers koncertje) (2000. március 10. Várad Gábor festőművész kiállítása és az Újpesti Cigányzenekar bemutató koncertje) (Szeptember 14. Túró Zoltán festőművész kiállítása és Fátyol Tivadar és cigányzenekarának koncertje) (2001. április 28. Ugró Gyula emlékére nótáest, László Mária rendezésében 17 művész lép fel az Ady Endre Művelődési Központban) (Május 4. Pintér Sándor II. újpesti kiállítása *Cigány művészek arcképcsarnoka* című festmények, valamint a Rajkó zenekar koncertje) (Október 12. Molnár István Gábor *Langlet utca* című fotókiállítása, valamint Puka Károly és zenekarának koncertje) (November 10. Gyűjteményes roma képzőművészeti kiállítás és Nyári Sárkány Péter képzőművész bemutatkozása az Újpest Galériában) (December 1. *Halljátok cigányok* című nótáest az Ady Művelődési Házban, László Mária rendezésében) (2002. március 22. *Ez a föld a hazám* című nótáest) (December 5. Szakcsi Lakatos Béla és Kathy Horváth Lajos közös karácsonyi koncertje az Újpesti Polgár Centrumban) (2003. január 20. Dilinkó Gábor festőművész kiállítása és az Újpesti cigányzenekar koncertje a Kisebbségek Házában) (Március 29. *Most van a nap lemenőben* című nótáest Dankó Pista nótaszerző halálának 100. évfordulójára, Ady Műv. Ház) (Április 10. *Istenfélő cigányok 1977–1990*. Horváth Dávid fotóművész kiállítása. Zenekar: Ando Drom) (Október 10. *Égy cica, két cica* című nótáest) (November 22. Cigány képzőművészek gyűjteményes kiállítása) (2004. május 28. *A szívemnek mindig ünnep* című nótáest) (Július 11. Holokauszt 60. Az újpesti zsidóság és cigányság közös dokumentumkiállítása) (2005. február 25. Balogh Attila költő felolvasóestje) (Március 21. Szentandrassy István festőművész kiállítása) (Június 14. *Újpest a II. világháborúban* című kiállítás) (December 1. *A cigányságról, történelemről, kultúráról* címmel Balogh Attila és Szentandrassy István beszélget) (2006. október 28. *Hej rigó, rigó* című nótáest) (2007. szeptember 15. *100 év zenében-dalban* című nótáest) (Október 12. *Újpesti roma* című fotókiállítás, valamint Buffó Rigó Sándor és cigányzenekarának koncertje) (2008. március 1. *Hulló levél, sárga levél* című nótáest) (Augusztus 30. Kulturális est Bartos Tibor tiszteletére, Szecső Kovács Zoltán és táncegyüttese, Járóka Antal és cigányzenekara) (November 28. Péli Tamás-emléknap) (December 11. *A magyar nótától a klasszikus zenén át a jazzig*. Szakcsi Lakatos Béla és Kathy Horváth Lajos koncertje) (2009. augusztus 28. Újpesti Roma Nap: Jónás Judit színművész, Sárközi Lajos és cigányzenekara, Szilvási Gipsy Folk Band, Szecső Kovács Zoltán

ben és az Újpest Cigányságáért-díj⁵³ alapításában határozták meg. Elkészült egy családvizsgálat⁵⁴; a Langlet Valdemár Általános és Felnőttképző Iskolába⁵⁵ járó gyerekek családjával készült interjúk a következő megállapításokat teszik: a kérdezett családok 75%-a tekintette magát cigánynak, 14%-a nem, és 10%-a úgynevezett „félcigánynak” (az egyik szülő cigány) minősítette magát. A gyerekek átlagosan ötfős családokban, egyszobás lakásban élnek. Emellett a lakások csak alig több mint felében van fürdőszoba, gyerekszobája, pedig mindössze két gyermeknek van. Külön is ki kell emelni azt a döbbenetes jelenséget, melyet az egyik családban tapasztaltak a kérdezők: egy, általuk konyhának nevezett helyiségben lakik a négyfős család. A tanulók nagy részének legalább kettő testvére van. A legszembetűnőbb adat, hogy a gyerekek 83%-a, a családoknak pedig 90%-a szabad idejében leggyakrabban tévét néz. Ez hihetetlenül magas arány, különösen azzal összevetve, hogy például a sport mindössze a családok 14%-ában jelenik meg egyáltalán. A gyerekek 62%-a rendszeresen végez otthon házimunkát. A szülők 76%-a egyértelműen egyetértene a cigány népismeret és történelem, cigány nyelv tananyagba való bevezetésével.

Az 1994–1998-as választási ciklusban Újpest Önkormányzatának testü-

A Horváth család

letébe, a Magyar Szocialista Párt színeiben bejutott Tóth József, aki elsőként vállalta cigány származását, és tevékenyen részt vett a kisebbségi önkormányzat létrehozásában is. A 2002–2006-os ciklusban Csóka János Pál kisebbségi kompenzációs listán bekerült az Újpesti Önkormányzat testületébe, és első felszólalásának köszöntőjét kárpáti cigány nyelven mondta el.

táncgyűttese) (2010. március 26. *A jó bornak nem kell cégér* című nótaműsor) (Május 15. *Régi Újpest cigányai* című fotókiállítás) (Május 16. *Itt van a május, itt van a nyár* című nótaest) „Magyar művészek a Kisebbségi Házban” címmel két alkotót is bemutat a roma önkormányzat: 2000. november 23-án Szigeti Szabó János festőművészt, valamint 2001. február 16-án Benkő Imre fotóművészt.

⁵³ Újpest Cigányságáért-díjasok: 2003-ban: Tóth József önkormányzati képviselő, az Egyesült Izzó ny. munkatársa; 2005-ben: Dr. Rozner László szociális segítő, ny. ktsz-elnök; 2007-ben: Bartos Tibor író-műfordító; 2010-ben: László Mária, az újpesti nótaestek szervezője, Patkó Erzsébet, Csóka György és Rigó György az újpesti cigányság történelmi kutatásában végzett munkájáért kapott elismerést.

⁵⁴ OM-PHARE roma program keretén belül: Újpesten végzett vizsgálat 2001-ben

⁵⁵ Ma: Bródy Imre Oktatási Központ

„Munkalehetőség nélkül minden erőfeszítésünk csepp a tengerben”

(Csóka János Pállal Váradi Krisztina beszélget)

Az Újpesti Roma Kisebbségi Önkormányzat megalakulásától Csóka János Pál az önkormányzat elnöke. Négy választási ciklust tudhat maga mögött úgy, hogy a Csóka vezette szervezet sorra elnyeri mind az öt képviselői mandátumot. A nagyobb települések között ritka a választók ilyen töretlen bizalma a képviselő-testület egészét illetően. 2002 és 2006 között az Újpesti Közgyűlés tagjai sorába is beválasztották. A Kisebbségi Önkormányzat

több mint száz kulturális programot szervezett, ezért a munkáért Csóka János Pál 2001-ben Szárnyas Oltár Díjat, 2003-ban Tolerancia Díjat, 2010-ben Újpest gyermekeiért Díjat kapott.

– *Hol született?*

– 1953. május ötödikén születtem az Újpesti Szülőotthonban. Édesapám, Csóka Károly 1903-ban, zenész családban látta meg a napvilágot. Ő nagybögös volt a háború előtt, aztán szegkovácsként dolgozott a Fóti úton működő cigány ktsz.-ben. Édesanyám, Balog Katalin kovács és zenész családban született 1917-ben. Testvéreim József, Károly, Gyula és a két öcsém, Géza és Antal, akik között tizenöt perc különbség van, ikrek. A családuk nagyságát mégsem így értem, mert a közvetlen rokonságunkban van a szintén újpesti Balog és Farkas család. Így unokatestvérből kijutott nekem bőven: nővérek, húgok, bátyáim és öccseim is, összesen hetvenhat fő. Laktunk a Liszt Ferenc utca 14-ben, a Nyár utcában egy kiszuperált üzlethelyiségben, a Mártírok útján és a Deák utcában.

– *Civilben mit dolgozik?*

– Szállítómunkás vagyok. Testvéreimmel egy vállalkozásban nehézgépeket, kasszákat fuvarozok. Több állandó munkánk között megrendelünk a Nemzeti Bank is.

– *Hogyan választotta ezt a foglalkozást?*

– Kicsi gyerekként láttam, hogy pakolnak meg egy szekeret Újpesten. Egy gépet húztak fel két pallón a lovak segítségével. Mozgatták a több száz kilós gépet, hárman. Lenyűgözött, hogy az ember az eszével, tapasztalatával nehéz tárgyakat meg tud emelni. Amit csak erőből fizikailag lehetetlen megoldani. De nem itt kezdtem, hanem az újpesti Gyapjúszövőben tizennégy évesen egy évig, majd a Szegkovács ktsz.-ben voltam két évet apámékkal. Tizenhét voltam, amikor Gyuszi bátyám a FŐSPED-hez hívott. Ott dolgoztam a rendszerváltá-

sig. Urbán László tanított meg azokra a fortélyokra, amikkel ezt a munkát eredményesen el lehet végezni. A kötözési technikákat, a csörlőzést, mindent. Nyomdagépeket, kemencéket, páncélszekrényeket, kötőgépeket szállítottunk.

– Az olajemelő és a kisebb daruk megjelenése nem jelentett konkurenciát?

– Nem, mert nem minden oldható meg gépekkel. A gyárban, vagy például a pályaudvaron feltehetik a teherautóra daruval a szerkezetet, meg ugyanígy le is vehetik, de egyáltalán nem biztos, hogy a végleges helyére így bevihető. Képzeld el egy kisebb műhelyt, ahol az ajtón nem fér be a daru vagy emelő, esetleg lépcsőn kell felvinni. Ilyen helyzetben csak emberi erővel lehet dolgozni. Megnézzük, hogyan tudunk hozzáférni, hol van a tárgy balansa. Mindenki megkapja a feladatát, vagy gurtival, vagy csúsztatva, vagy vegyes technikával helyére kell tudni rakni. Ha felborul, akár súlyos törésbe, vagy ne add Isten, emberéletbe is kerülhet. A brigádon belül meg kell lennie a bizalomnak, hogy jól működjön, mert aki alul emel, annak bíznia kell a fölül húzó vagy támasztó társaiban. Így érthető, hogy a testvéreimmel dolgozom.

– Hogyan jött el a vállalattól?

– A rendszerváltás első vállalati leépítésével eljött a csapatom. Egy harmincős listát kellett volna összeállítanom, hogy ki kerüljön leépítés alá. Magamat és a saját brigádomat írtam fel erre a listára, mert úgy gondoltam, hogy mások balsorsáról nincs jogom dönteni. Mi voltunk a legeredményesebbek, mi jöttünk el a leghamarabb. Végkielégítésünket is húzták-halasztották, pedig mindegyikünk több mint harminc évet keményen ledolgozott. Nagy nehezen adtak egy tízéves ZIL

teherautót kárpótlásul. Ezt kaptuk a vállalattól az elmaradt pénz helyett. Megcsináltuk a saját kis cégünket, és szerencsénkre másnap már volt megrendelésünk. Azóta így dolgozunk.

– Család?

– Van egy lányom és egy fiam, aki közgazdasági technikumba jár. Nagyon büszke vagyok rájuk, Szilvia lányom csodálatos unokával, Ferikével ajándékozta meg a családot. Krisztián fiam pedig a családból elsőként tanult tovább. Ez a legnagyobb öröm számomra.

– Hogyan került a közéletbe?

– A FOSPED-en keresztül KISZ-vezető lettem. Táborokat, továbbképzéseket szerveztünk. Megérintett a politika is. Estin befejeztem a nyolc osztályt és leérettségiztem. Amikor volt rá lehetőségem, bekéredzkedtem egyetemi előadásokat hallgatni.

– Az első kisebbségi önkormányzati választáson milyen indíttatásból vett részt?

– A kisebbségi törvény elfogadása után megkeresett Tóth József, hogy vállalam el a kisebbségi önkormányzat vezetését. Második megkeresésre mondtam igent. Giczy Béla lett az elnökhelyettes, aki a Langlet Valdemár Általános Iskola igazgatójaként dolgozott. Vele és képviselőtársaimmal fogalmaztuk meg azt, hogy munkánkban az oktatásra helyezzük a hangsúlyt. Ez a terület, ahol a legtöbbet lehet és kell tenni. Mind a mai napig óriási a lemaradás. A fiatal felnőttek részére, akik valamilyen oknál fogva nem fejezték be az általános iskolát, megteremtettük a lehetőségét annak, hogy pótolhassák lemaradásukat. A kisebbségi önkormányzat adta a helyiséget és a tanulók megszervezését, a Langlet a tanárokat biztosította. Kevés lemorzsolódás és sok-sok sikerélményünk volt. A cigány kultúra

demutatása és népszerűsítése a másik feladatunk. Világhírű zeneművészeknek és festőművészeknek sikerült koncerteket és kiállításokat rendeznünk. Az elmúlt tizenkét évben megfordult Újpesten a cigány értelmiség és művészvilág színe-java. A kisebbségi önkormányzatokat a törvényalkotó a kultúra ápolása céljából hozta létre. Az összes nemzetiségtől eltérő, hogy szociális problémákkal is kell foglalkoznunk. Szociális segítőirodát működtetünk Rozner László úrral, aki társadalmi munkában segíti a rászorulókat. Minden évben meg tudjuk szervezni a nyári tábort, ahová halmozottan hátrányos helyzetű kisgyermekeket viszünk el. Olyanokat, akiknek esélyük sincs arra, hogy a családjuk elvigye vagy befizesse őket egy táborba. Itt csak és kizárólag a rászorultság elve alapján döntünk, nem a származás a feltétel. Vegyes nyaralás, cigányok és magyarok együtt.

– *Az Újpest Gyermekéiért Díj méltatásában elhangzott a táborok szervezésében végzett munkája...*

– Igen. Erre vagyok a legbüszkébb. Tizenhat éve szervezzük a nyári táborokat, Soltvadkerten, Balatonon, Katalinpusztán. Számos – mára felnőtt – régi diákkal találkozom, akiknek ez a lehetőség volt életük egyetlen nyaralása. Megismernek az utcán, és az a szeretet, ahogy felelevenítik a régi tábortábori élményeket – mindenért kárpótol. Magyarországon először nálunk készült el a cigányság helytörténeti kutatása, amely mélységében tártta fel az újpesti cigányság történe-

tét. Ennek hatására több településen indult meg hasonló munka. Molnár István Gábor barátom, aki a gyűjtőmunkát kitalálta, májusban kiállított egy archív fotóválogatást az Újpesti Polgár Centrumban.

– *Cigányok és magyarok együtt. Milyennek látja a mai viszonyokat?*

– Elképesztő dolgok történnek. Talán a háború előtt volt ilyen vagy ehhez hasonló állapot az országban. Államalkotó kisebbség vagyunk, az egyedüli, aki nem titkolhatja, mondjuk a munkaadó előtt, a származását. Az előítéletek a gazdaság és a szociális helyzet romlásával egyenes arányban növekednek. A politikai szélsőségek pedig kollektív bűnösséget emlegetnek, akárcsak a háború előtt. Az Állami Számvevőszék vizsgálata alapján több milliárdot fordít az állam a romák felzárkóztatására. A felhívó az, hogy hol vannak ezek a pénzek? Nem is érkeznek meg a bajba jutott közösségekhez. Ha az Újpesti Roma Önkormányzattól indulunk ki, még egyetlen munkahelyteremtő programot sem sikerült elnyernünk. Több ezer oldalt megírtunk különböző pályázatokra, hiába. Képviselőtársaimmal együtt nem veszünk fel tiszteletdíjat, sem egyéb költségtérítést. Mindenki társadalmi munkában dolgozik, a szabad idejét szenteli a közösségnek. Többen példaként említik a munkánkat, ettől függetlenül nem jutunk pályázati forrásokhoz. Pedig Újpesten is jócskán elkelne a segítség. Munkalehetőség nélkül minden erőfeszítésünk csepp a tengerben.

Lakatos Menyhért

Hét szakállas farkas

Hét pár bocskor, hét vászoning,
hová ment a kis gazdátok,
talán édes jó szülője
másik gúnyát szótt, varrt rájuk?

Jaj, dehogy szótt, jaj, dehogy varrt,
haragjában átkot mondott,
édes hét született fiából
hét szakállas farkas váltott.

Sírdogált a szegény asszony,
könnyeiből folyó áradt,
napkeltétől hold nyugtáig
ki nem apadt, fel nem száradt.

Napban, szélben, hóban, sárban,
kővé dermedt éjszakában,
keblén hét bocskort melenget,
erdők, hegyek zúgták járva, keresi a fiait.

Gyertek haza, gyermekeim,
hét szakállas farkasaim,
testeteket hideg marja,
lábatokat tövis szúrja,
megszáradt már ingecskétek,
új bocskort is fűztem néktek.

Megátkoztál, édes anyánk,
nem lesz többé gondod reánk.
Nagy az erdő, nagy a nádas,
hívogat az ölelésük,
puha párnád, puha karod
hamarosan elfeledjük.

Gyertek haza, gyermekeim,
hét szakállas farkasaim,
nem haragszik már anyátok,
nem szór többé átkot rátok.

Megbántam én minden tettem,
két karommal hadd öleljem
farkassá vált fiaimat.
Mert jaj nekem, jaj lesz százszor,
egymagamban búban élni,
ki visel majd gondot rátok,
ha nem lesz ott jó anyátok?

Gyertek haza, gyermekeim,
hét elárvult magzatjaim,
némuljon meg majd anyátok,
ha még átkot mond rátok.

Choli Daróczi József

Altató

Aludj, aludj, kicsi fiam,
álmodj új csodát.
Álmaidra én vigyázok,
az édesapád.

Amíg alszol, ágyad mellől
el nem mozdulok.
Ha a szád sírásra görbül,
kezed megfogom.

Hogyha nevensz, szívem boldog,
örömtől repes.
Aludj, aludj, kicsi fiam,
álmot hoz az est.

Álmod anyád melle
legyen s benne sok-sok tej,
hogy az egyikből jól ehess,
s maradj meg nekem.

A másiktól szívd a valót:
tüzes zsarátot.
Tüzes, de ős-tiszta lelket,
igaz cigány szót.

Kovács József Hontalan

Első hó

az első hó
puha takaró

omló pihék
gomolygó kiscsibék

a taxik a házak
kövér ludak

gyapotföldek
az utak

brüsszeli csipke
a táj

most semmi
se fáj

KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN KÖLTŐ

Rácz Gyöngyi

Cigány kultúra és művészeti nevelés

Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság 1986–2001 közötti történetéből, filmjeiből válogattunk a Filmakadémia műhelyében, ennek narrátori szövege:

1986. június 26-án az MKM és az Országos Pedagógiai Intézet háttérintézményeként a kísérletvezetők országos konferenciáján, Mezőberényben vetődött fel a Társaság létrehozásának gondolata. Szabolcsi Miklós akadémikus és Kovács József Hontalan költő javaslata alapján a Társaság Eötvös József nevét vette fel. 1989-ben a féléves továbbképző tanfolyam keretében véglegesítettük az alapító okiratot. A Társaságot 1989. június 20-án jogilag is nyilvántartásba vették. A Társaság fő célja a cigányság nevelésének, oktatásának, képzésének, művelődésének szellemi irányítása, saját értelmiségének kinevelése, hogy minél szélesebb körben – a döntéshozásban, a médiában, az oktatásban és a művészeti életben – képviselhesse érdekeit. Közvetítse a magyar, beás cigányok, és a romani anyanyelvű romák kultúráját, és nemzeti kisebbségként, nemzetalkotóként elfogadtassa magát a társadalommal.

A Társaságnak alapításától célja, hogy Farkas Gyula Művészeti Főiskolaként – az összes művészeti ágat oktatva – kinevelje azt a cigány értelmiséget, amely a kulturális autonómiát megteremtené és amely hivatott lenne a cigányság integrációját felelősséggel segíteni. A Társaság tízéves, rendkívül kimagasló szakmai teljesítményéért állami elismerésben részesült a Magyar Kultúra Napján.

Először a Társaság próbálta szervezeten, az érdekek összefogásával feltárni a cigányság iskoláztatásának kudarcait, konfliktusait, és kereste a megoldás módját. Azelőtt ugyanis sosem vizsgálták kellő alapossággal e sajátos történelmi és természetű kisebbség szemszögéből ezt a kérdést. Sőt, a háború után sokáig az sem számított különösebben, hogy eljutnak-e a cigány gyermekek az iskolába. 1961-től kezdték összeterejni őket homogén osztályokba, és akik nem érték el a normál oktatáshoz szükséges szintet, azokat kiegészítőbe irányították, holott sokan közülük azért teljesítettek korosztályukhoz képest kevesebbet, mert nem beszéltek jól a magyar nyelvet.

Nyelvészek bevonásával, a romani tannyelvű intézményesítés megalapozása érdekében elkészült a *Cigány–magyar képes szótár* négy füzete: *Olvasni tanulok*, *Számolni tanulok*, *Környezetünk*, *Dalok, versek mesék* címekkel, és hozzá a kétnyelvű szószedet, magnós program, segédletek. Útmutatók készültek a kísérleti kipróbáláshoz, amelyet hét megye tizenöt települése és a fővárosban Újpest vállalt, azért, hogy a gyermekek anyanyelvük segítségével anyanyelvi szinten sajátíthassák el a magyar nyelvet és fejlődhessenek.

Kísérlet indult hét megye tizenöt településén és a fővárosban – az óvodától a középfolig, az eddigi pedagógiai gyakorlat megváltoztatásáért. Kapuvártól

Ózdig, Pálmajortól Hodászig lelkes pedagógusok kapcsolódtak be a programba, amit a helyi közigazgatás, illetve vállalatok-szövetkezetek is támogattak.

Ezzel egy időben megkezdődött a cigány kultúra feltárása: hogy értékei bekerülhessenek az oktatásba, illetve közkinccsé válhassanak. A Társaság kezdetektől az európai cigányság szellemi és társadalmi felemelkedését szorgalmazza. A Kárpát-medencei cigányság anyanyelvi országa is hazánk, ezen országokban is vannak tagozataink.

1990. szeptember 1–12. között a zánkai művészeti-népismereti táborban került sor az első európai oktatási-művelődési konferenciára. Idén februártól elindítottuk az önkormányzati képviselők egyéves képzését. A szakmai és kulturális programsorozat célja, hogy elősegítse a valóságos kép kialakítását a cigányság kisebbségi kulturális közösségéről. Például a cigány serdülők nemcsak azért nem tanultak tovább és ma sem tanulnak tovább, mert korán érnek, hanem azért is, mert nem tudnak elszakadni a családjuktól.

A Társaság kísérleteként Heves megye két szakképző iskolája több szakmában (asztalos, lakatos, állatgondozó, kertész) a Sarudi Művelődési Központban kihelyezett tagozatként működött, amelynek pedagógusai tanították a közismereti tárgyakat, míg a szakelméletet az anyaintézmény tanárai. A gyakorlati foglalkozást a település gazdasági cégei biztosították.

A rendszerváltást követően ez a kezdeményezés az Országos Képzési Jegyzék bevezetésével általánossá vált. A 2001–2002-es tanévtől kétszeres normatívát kapnak azon intézmények, ahol a túlkoros tanulókkal befejeztetik a nyolc általánost és szakmát adnak a kezükbe. A cigány értelmiség kinevelésére koncentrálna, a Társaság önerőből megteremtette az érettségizett, tehetséges fiatalok továbbtanulásának lehetőségét: országos és határon túli beiskolázással, térítésmentesen, bentlakásos formában. Mind a média, mind a színész szakon oktattuk a Cigány kultúra és művelődési ismeretek tantárgyat, állami vizsgatantárgyként.

A jelenlegi dokumentumfilm nyersanyaga is közös válogatás az általuk készített felvételekből, vizsgafilmekből.

A film megtekinthető a Társaság honlapján: www.eotvostarsasag.hu

javaslataink az intézményesítéshez: a tehetségkutatás-gondozás terén világhírű Rajkó Művészegyüttes (ma Talentum) felsőfokú intézménnyé szervezhető: Farkas Gyula Irodalmi és Művészeti Főiskola néven. Fő feladata volna az elitképzés és az országos szaktanácsadás. A megyei/fővárosi pedagógiai intézetekben szükséges főállású cigány témafelelősök (szakreferensek) beállítása. A pedagógus továbbképzés terén égető igény a cigányság kulturájáról, történelméről, életmódjáról, életviteléről, erkölcséről szerteágazó és rendszerbe foglalt ismereteket adni.

Kerékgyártó István

Tehetségfelszabadító művészetpedagógia

Jegyzetek az „Eötvös József” Cigány–Magyar
Pedagógiai Társaság művészetpedagógiai törekvéseiről

Immár csaknem negyed százada annak, hogy 1986-ban létrejött az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság. Amikor az írásnak nekifogtam, rájöttem, hogy nem lehet hiteles feleletet adni arra, hogy az egyre-másra beindult oktatáspolitikai, tanügyi reformok sora, s ezek közül is elsősorban a cigányoktatás, miért futott vakvágányra, s a hosszú ideig európai tekintélyt élvező oktatás miért vált sok vonatkozásban versenyképtelenné, mindenképpen utalni kell a történelmi előzményekre, s arra is, hogy milyen szemléleti alapokon nyugszik ez az egyesület, s hogy milyen törekvések fényében sikerült megnyernie, az egyesület elnökének, Rácz Gyöngyinek az ország különböző régióiban tevékenykedő pedagógusokat, zömében éppen a legjobbakat, az alkotó együttműködésre. Egy olyan új szellemű, hatékony pedagógia megvalósítására, amelyben a tanár a gyermekek egész személyiségét és szociális körülményeit figyelembe veszi, s a valóságos adottságokra, készségekre, életkori sajátosságok törvényszerűségeire alapozva igyekszik kibontakoztatni a képességeket és felébreszteni a szunnyadó kreativitást.

Kezdjük tehát az előzményekkel! A cigányság életformaváltása és hagyományos kultúrájának felbomlása sok vonatkozásban hasonlít azokhoz a változásokhoz, amelyek a magyar parasztság esetében a harmincas évek folyamán következtek be (parasztfestők, faragók, népi írók jelentkezése), csak a cigányságnak többszázados civilizációs lemaradást kellett volna hirtelen pótolnia és a részben szájhagyományozó kultúrából az írásos, több évezredes európai kultúrába bekapcsolódni, mégpedig úgy, hogy a hagyományos kultúrájából a továbbvihető értékeket megőrizze. Olyan minőségi ugrást kellett volna megtennie, amelyhez nem voltak meg a szociális, életformabeli, oktatásügyi feltételek. Ennek az időszaknak az első része egybeesett a dogmatizmus és a diktatúra korszakával, és később sem volt meg sem a kellő gazdasági feltétel, sem a szükséges politikai akarat a megvalósításra.

A hatvanas években az iparosítás, főként az építőipar és a bányászat, bekapcsolta az addig munkahellyel alig rendelkező cigány lakosságot a társadalmi munkamegosztásba, és némi életszínvonal-beli változást, gyarapodást is hozott, ám az oktatás eredményessége tekintetében nem hozta meg a szükséges fejlődést. Ugyanis az iskolázáshoz való jog gyakorlatilag csak papírforma maradt, mert a cigány családok nem rendelkeztek olyan kulturális, életformabeli és anyagi feltételekkel, amelyek biztosíthatták volna az általános iskola elvégzését. Nem vették figyelembe a cigány közösségek iskolázatlanságát, művelődésbeli

hiányait. Ily módon nem teremtődtek meg a felnövő korosztályok oktatásának és szakképzésének, a cigányság társadalmi felemelkedésének feltételei.

Ezen ellentmondások és feszültségek közepette fellépett egy öntudatra ébredő, ám lassan gyarapodó kisszámú értelmiség, akik jogot és lehetőséget kértek, követeltek a tanuláshoz, a magasabb képzettséget igénylő foglalkozásokhoz, a cigányság saját kultúrájának kibontakoztatásához.

Az ily módon megnyilvánuló társadalmi nyomás hatására alakult meg a Hazafias Népfront keretében a Cigánypolitikai Munkabizottság, amelynek választott elnöke Rácz Gyöngyi volt. Eddigi munkássága arról tanúskodott, hogy a cigányság iránt megingathatatlan elkötelezettséggel rendelkezik, nem manipulálható. Rácz Gyöngyi a Viharsarokból jött, Gyulán született, és népes rokonságával a városi és város környéki polgárosult cigánysághoz kötődött. Családjában nagy becsülete volt a tudásnak, az iskolázottságnak, olvasásnak, művelődésnek. Édesapja magával vitte őt országjárásnak számító útjaira, a cigánytelep életével kapcsolatos tapasztalataikat együtt szerezték meg, így fogalmat szerezhettek a kiáltó nyomorról. Ösztönözte leányát a tanulás, a minél magasabb műveltség, az alkotó tudás megszerzésére. Figyelme arra is kiterjedt, hogy az ország egyetlen agráregyetemét javasolta neki, azzal az indokkal, hogy ott sajátíthatja el legjobban a magyarság gondolkodásmódját az egyetem modern szellemisége miatt, hiszen épp itt készítik elő a tervezett új gazdasági mechanizmust, amely új távlatot adhat mind a magyarságnak, mind a cigányságnak.¹

A jegyzetben nem öncélúan soroltuk fel a szakértelem sokoldalú megszerzésének ezt az imponálóan következetes és szorgos, egymáshoz kapcsolódó láncolatát, hanem Rácz Gyöngyi elmélyült alaposra való törekvésének jellemzésére. Ez a szenvedélyes és szívós következetesség és az igazságkeresés bátorsága, az új törekvések mellé való odaállás érteti meg az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság eredményeit. Szakmai és emberi kapcsolatokat épített folyamatosan, igazi alkotó közösséget sikerült teremtenie az oktatás és nevelés megújításán és továbbfejlesztésén munkálkodó pedagógusokkal. Olyan civil szervezetet, amely az időről időre újra megmerevedő hivatalos, dogmatikus rajzoktatás számára is felkínálta a tehetségorsvasztó pedagógia helyett a tehetségfelszabadító művészetpedagógiát. A Társaság keretében munkálkodó pedagógusok jó részének tapasztalata az, hogy a boldogsággal végzett munka beépül és gazdagítja a személyiséget, és az egész életútra sok tekintetben meghatározó erővé válik.

¹ 1968-ban agrármérnök, a *Májlibák keresztezése a májmagyság és minőség emelése érdekében* című diplomáját jeles eredménnyel védte meg. Az egyetemi vezető tanárok biztatására, az új gazdasági mechanizmus bevezetését remélve, 1971-ben pénzügyi és számviteli közgazdász diplomáját az *Önköltségáramlás kialakítása a mezőgazdaságban* címmel készítette el, és főelőadóként a minisztérium Jövedelemszabályozási Osztályán az ágazat pénz- és hiteligazdálkodásával és a szövetkezetek vesztésgrendezésével foglalkozott. 1978-ban tanári diplomáját a *Szabolcs-Szatmár megye középiskolái intézményeiben tanuló cigány fiatalok problémái* címmel írta. Még abban az évben elsőként, az OPI tudományos főmunkatársaként, az oktatásügy cigány témafelelőse. Jelenleg alkotmányjogból az *Igazságosság és jogkövetés az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság tevékenységében* című diplomáján dolgozik.

A gyermekrajzban is tükröződik „művelőjének teljes élettapasztalata”! S nemcsak léttapasztalata, hanem világképe is. Ennek a külön gyermeki világképnek a létezését viszont a hivatalos pedagógia képviselői az ötvenes-hatvanas években még éppenséggel tagadták. S később sem értették meg igazán, csak eklektikusan, egymás mellett hangoztattak konzervatív, spekulatív nézeteiket és újszerű reformelveket, de sem az elméletben, sem a gyakorlatban nem vonták le a szükséges következtetéseket.

S ha a művészetet „szent dolog”-nak tartjuk, az korántsem kell hogy valamiféle kiemelő, elszigetelő gesztus jegyében történjék. Hogy is mondja Petőfi? A költészet „szentegyház, melybe bocskorban, sőt mezítláb is beléphetni”. Bizony, a szoba parkettjén vagy az aszfalton négykézláb csúszó-mászó, rajzolgató gyerek – miközben vizuálisan birtokba veszi a világot s grafikus jeleivel kifejezi magát – észrevétlenül minden ünnepélyes hókuszpókusz nélkül átlép (átléphet) a művészeti teremtés világába.

A gyermekrajz a világképpé rendeződő és léttapasztalattá váló élmény spontán, teremtő kifejeződése. A művészet elemi egyszerűségű és tisztaságú, „embrionális” formája. A művészek – ellentétben az önnön spekulációikba belebonyolódó szaktudósokkal – már a század elején felismerték, hogy a gyermekrajz a művészettel közös gyökerű, mi több, a gyermekrajz tanulságait, fantáziafelszabadító ösztönzését saját műveikben is hasznosították. „Vannak ugyanis a művészetnek őskézdetei, amikkel inkább a néprajzi gyűjteményekben találkozunk, vagy otthon, a gyerekszobában. Ne neved, Olvasó, a gyerekek is tudják ezt, és bölcsesség rejlik abban, hogy ezt tudják” – állapítja meg némi iróniával Paul Klee. Valójában persze a gyermek nem „tudja”, hanem csak csinálja: életkori sajátosságainak, lelki habitusának, belső látásának, képi gondolkodásának eredményeként magától értődő természetességgel fejezi ki magát. Nem minden gyermekrajz emelkedik persze a művészet szintjére. Van, amelyik megreked a grafikus jelek próbálgatásának, a játéknak vagy a pusztá indulat kifejezésnek síkján, avagy a befejezetlenség érzetét kelti.

Miért volt alapvetően lényeges ez a pedagógiai felismerés? Azért, mert az 5-10 éves gyermek képi gondolkodására – életkori sajátosságai folytán – a belső látás, a jelölő ábrázolás, és nem a „külső látás”, nem a látvány illúziószerű megjelenítése a jellemző. A gyermek a képzelő látásban születő képet festi, rajzolja, természetesen régebbi megfigyelései, emlékei alapján, és nem részlethűségre, hanem a dolgok egyszerű, globális megragadására törekszik. A 10-14 éves gyermekek szemléletében fokozatosan mind nagyobb szerepet kap a megfigyelés, az emlékezet egyre több karakteres vonást őriz meg, mindez azonban – szerencsés esetben – alárendelődik a kifejezésnek, s ha így történik a képi megfogalmazás, változatlanul egyéni és kifejező marad. Ha viszont a gyermek a modell után történő naturalisztikus ábrázolásra törekszik, elkerülhetetlen a színvonalcsökkenés, afféle kis dilettánsná válik, nem csupán azért, mert nem tud megbirkózni a bonyolult anatómiai ábrázolással, hanem elsősorban azért is, mert az utánzott, átvett formát nem tudja jelentéssel telíteni, hiszen belső világa, szemlélete, élménye nem tud ezen a módon autentikusan megnyilatkozni, s ha esetleg megtanulja a modell utáni rajzot, akkor sem képes önálló művet teremteni, csupán tanulmányoszerű ábrázolásra futja erejéből. Herbert Read a gyermek alkotói tevékenységét elemezve nosztalgiaiával jegyzi

meg, hogy milyen kár, hogy az a csodálatos képesség, amely a gyermekek rajzait oly kifejezővé és emlékezetessé teszi, nyomtalanul elvész, s milyen jó lenne a gyermeki érzékletes fantáziát sértetlen teljességében megőrizni az ifjúság éveiben, sőt azon túl valamilyen formában a felnőttkorban is.

A Társaság megyei, helyi vizuális műhelyeinek pedagógusa úgy ismerteti meg és sajátítja el tanítványaival az alkotói kifejezés eszközeit, hogy azokat teljesen birtokukba tudják venni, és mondandójuk kifejezésére használhassák. S ezeknek a kritériumoknak a figyelembevételével az ösztönösség mellett szerepet kaphatott a tudatosság, a művészi kifejezőeszközök megismerése és alkalmazása, az egyes művészettörténeti korok térábrázolási módjának, művészi eszköztárának a végigpróbálása, mindez egyben a legmagasabb rendű tanulás is. Az igazi birtokbavétel ez, mert nem a megismerés a legmélyebb elsajátítás, hanem az, ha a megismert és átélt világ, a léttapasztalattá vált élmény teremtő módon újrafogalmazódik bennünk. Nem minden művészettörténeti korszak alkotói módszereinek kipróbálása járhat – a gyermekek körében – sikerrel, hanem előbbi fejtegetéseink értelmében csupán azoké, amelyekben alapvető szerep jut a belső, az emlékező-képzelő látásnak, tehát amelyek összhangban vannak a gyermek képi gondolkodásával. A naturalisztikus, plein air, impresszionista korszak ábrázolásmódja idegen a gyermek szemléletétől.

Érdekes és jellemző, hogy az impresszionista ábrázolásmóddal próbálkozó képeiken ösztönösen expresszívvé változtatják a megjelenítést, tehát a külső látású alkotásmódot belső látásúvá alakítják át s az érzelmi kifejezésnek rendelik alá, ily módon azonosulni tudnak az átalakított ábrázolásmóddal, s a létrejött mű hitelessé, egyénivé, elevenné válik.

Ám sohasem kész műalkotásokat másolnak, sohasem utánoznak, hanem a megtanult, alkalmazott képi nyelven saját élményeikről beszélnek, legyen az akár olvasmányélmény, mint a *Madarakból lettünk* eredetmonda illusztrálása, akár egy betlehemes játék emléke, akár pedig a falu világával való találkozás. Így, például, a régi falusi életformát hol égő fauvista színekkel, hol szigorú konstruktív rendbe tömörítve, hol a formák kubisztikus tördelésével idézik meg, s minden esetben az átélt élmények alapján, a teremtő fantázia erejével újraalkotva.

A pedagógus tehát úgy tanítja meg a gyerekeket a képi alakítás elemi törvényeire, hogy a megszerzett tudatosság nem fojtja el bennük a spontaneitást, s a megismert eszközöket önállóan, a kifejezés kívánalmait szerint képesek hasznosítani.

Mik azok a szakmai fogások, amiket a rajztanár átadott tanítványainak? A leglényegesebbek és a legtermészetesebben alkalmazhatók. Hogyan kell bánni a vonallal? Mi mindent lehet kifejezni a vékonyodó vagy szélesedő, sűrűsödő vagy ritkuló vonalmozgással? S nem az a fontos, hogy minél több színt halmozzunk egymás mellé, hanem hogy összhangot teremtünk közöttük úgy, hogy „a színek beszélgessenek egymással”, és megválasztásukat ne a látvány, hanem a kifejezés szabja meg. S milyen nagyszerűen és magától értetődően megtanította őket a különböző színviszonylatok használatára, a monochrom hatások, a rokon színek, hideg-meleg színekontrasztokra, az egy főszínre hangolásra, vagy éppen a semleges szín egybefogó szerepére. S milyen szemet gyönyörködtetőek a zökkenő és megszakítás nélkül kigyózó, egyszerre bravú-

ros és érzékeny, egyvonalas rajzok, és a monotípiák, linók dinamikus, erőteljes foltritmusú és játékosága. A műtermi munka során az alkotásmód, a technika tekintetében alkalmaz megkötést, a témát illetően viszont többnyire teljes szabadságot ad. Teheti, mert a rajzolást-festést olyan elmélyült, aktív megismerő tevékenység és olyan gazdag élmények előzték meg, hogy a gyermekeknek nemigen okoz gondot, hogy miről rajzolnak.

Az élményen hangsúly van. A tér-forma-szín alapkérdéseinek elsajátításához szükségesek a tanulmányrajzok és a formaelemzés is, ám tudnunk kell, hogy a tanulmányok mellett az oktatásban hasonló súllyal kellene szerepeltetni az önkifejezésre lehetőséget nyújtó rajzolást és festést is. A tanulmány jellegű és az élményen alapuló rajzolást egymást váltogatva lehetne betervezni a tanmenetbe, illetve a tantervbe és a képzőművészeti szakkörök programjába, különben unalommal és gyötrelmévé válik a gyermek számára a rajzóra. A tanulmányrajz önmagában nem tudja tartósan lekötni a gyermeket. Az ötvenes-hatvanas években a szögletes és kerek forma rajzi gyakorlására a gyermekek aktatáskát, füzetet, személtlapátot, téasztaszaggatót, fedőt rajzoltak orrvérzésig, s az élményszerűség szempontjából csupán annyi engedelményt kaptak, hogy a hengeres testekről szükséges tudnivalók összefoglalásaként edényvásárt lehetett (kellett) rajzolni, a kúpos testek illusztrálására pedig gyümölcsvásárt festhettek. A „személtlapát-téasztaszaggató” periódust követte a kétségtelenül hasznosabb, szellemesebb, a gyermek aktív közreműködését és formaelemzést igénylő úgynevezett „almaszeletelés”-es korszak.

Persze a gyermek egy idő után ezt is megunja. Az elkedvetlenedést, az érdektelenség bekövetkeztét csak egész egyéniséget megmozgató, az önkifejezés gesztusára, a fantázia működésére is lehetőséget nyújtó rajzi tevékenység akadályozhatja meg. Az ilyen rajzhoz viszont élmény szükséges. S a tanárnak, a képzőművészeti körvezetőnek meg kell szerveznie a közös élmény születését elősegítő foglalkozásokat. Alkotói kifejezés ugyanis élmény nélkül nincs. Tanulmányoszerű ábrázolásból – élmény, teremtő feszültség híján –, csupán elvont spekulációval, műalkotás nem jöhet létre, s esztétikumot sugárzó gyermekrajz sem keletkezik. Ha ugyanis a pedagógus rábízta a gyermekekre, hogy rajzoljanak, amit akarnak, akkor többnyire nem tudnak mit kezdeni az ajándékba kapott szabadsággal, ha pedig olyan feladatot kapnak, amiről nincs eleven tapasztalatuk, élményük, s következőképpen nem is igazán érdekli őket, nos, akkor a születő rajz is kényszeredett lesz. Jó gyermekrajz akkor születik, ha a gyermeki lélekben lappangó feszültségek, szorongások, túlaradó, örömteli érzelmek valamilyen külső vagy belső indíttatás folytán felszabadulnak, vagy ha a gyermek egész egyéniségét, érzelmi világát, intellektusát megmozgató, felfedezészerű élménnyel, új tapasztalattal találkozik, s a felhalmozódott feszültségek a vizuális kifejezésben tárgyiasulnak. Megfigyelhető, hogy a gyermek – az iskolai rajzórán kívül – esetleg hetekig nem rajzol semmit, aztán a feldolgozatlan élmények, a halmozódó feszültségek egyszerre rendeződnek benne és robbanásszerűen megteremtik a maguk közvetlen kifejezőmódját. Ilyenkor a gyermek egyetlen nap alatt három-négy, sőt nyolc-tíz rajzot is készíthet, s utána lehet, hogy ismét hetekig nem nyúl színes ceruza után. Akadnak olyan gyermekek is, akiknél csaknem mindennapos gyakorlattá válik a feszültség levezetésének, az élmények vizuális megfogalmazásának ez a közvetlen

formája. Az ilyen gyermekek szellemi fejlődése többnyire rendkívül felgyorsul, s nő a fogékonyságuk más művészeti ágak iránt is.

Szántó Melánia módszerét a tanítványok szülei afféle „vizuális Kodály-módszer”-ként emlegetik. Valóban, az ő metódusa és a Kodály-módszer között sok rokon vonás fedezhető fel. Ő is a hagyományos népi kultúrát tekinti művészetpedagógiája egyik alapjának (a másik alapnak pedig a művészettörténet során felhalmozódott kifejezőeszközök gazdag tárházát). A szolmizáció praktikus egyszerűsítő módszeréhez hasonlóan, ő is a lényegre egyszerűsítve ismerteti meg tanítványait a művészeti kifejezőeszközökkel, a műalkotás belső törvényszerűségeivel. A gyermekek alkotásmódja, ahogy az anyaggyűjtés, a vázlatozás eredményeként felhalmozott motívumokból válogatnak, ahogy a motívumokat egymás mellé rakják, ahogy szituációba helyezik őket, ahogy a képzelet teremtő erejével új képi valóságot hoznak létre – nos, ez sok vonatkozásban rokon a folklórművészet építkezésmódjával. A házoromzatról, a templomtoronyról, a faragott kapuról készített vázlatok még nemigen nevezhetők művészieknek. Sietős, gyakorlatias emlékeztető jegyzetek ezek. S napok múltán, a műteremnek használt iskolateremben, ezeket a vázlatokat nézegetve, már a megismert és átélt világ egészéről valló belső képet festik meg. A motívum átalakuláson megy át: a hétköznapi kommunikációból kiemelkedve, többretegűvé, gazdag asszociációs tartalmat hordozóvá válik. A nemzedékek által formált, végsőkéig egyszerűsített, formulaszerűvé alakított tárgyi motívum a képalkotás során kifejező hangsúlyt kap, a kollektív forma szubjektívizálódik. Elemi egyszerűségű, ám varázslatos vizuális nyelv születik.

A Barcsay Gyermekek-képzőművészeti Körnek, illetve iskolának két cigány fiatal tagja is volt. Túró Zoltán és Klicsik Péter. Túró Zoltán így ír tevékenységéről önéletrajzában: „Hetedikes koromban beiratkoztam a Barcsay Gyermekek-képzőművészeti Iskolába. Négy évig jártam ide, előbb a kreatív, majd a felvételi előkészítő csoportba, egy ideig a tanításban is segédkeztem Dombiné Szántó Melánia tanárnőnek, a szakkör vezetőjének. Szemléletformáló erővel hatott rám, hogy itt megérthettem és kipróbálhattam a különböző korok ábrázolási módszereit.” Lásd *Baromfietetés* című kompozícióját a színes mellékletben. Klicsik Péter a Barcsay Képzőművészeti Iskola elvégzése után orvosi egyetemre ment. Rajzaival többször szerepelt pályázati kiállításokon, és egy ízben díjat is nyert külföldi kiállításon, ahová személyes meghívást kapott a megnyitóra. A Barcsay Iskola művészetpedagógiájához hozzátartozott a népművészeti inspiráció nemcsak a magyar, hanem a nemzetiségi folklór ösztönző hatása, így a cigány néprajz tanulmányozása is. A Nagyecseden rendezett néprajzi-rajztábor keretében a magyar és nemzetiségi gyerekek cigány néptáncot tanultak és élményeikről rajzot készítettek. Lásd Téglásy Zsuzsa *Cigánytánc* című kompozícióját (üvegablak-képterv). A Barcsay Iskola művészetpedagógiája az interkulturális szemlélet és program vonzó példája.

A rajztanításban a tanulmányrajz és az élményből, fantáziából teremtődő szabad rajz nem ellentéte egymásnak, hanem segítik, kiegészítik egymást. A diákok a tanulmányrajz készítése közben szereznek jártasságot megfigyeléseik rögzítésére, az ábrázolási eszközök használatára, a térábrázolási típusok alkalmazására, mindez azonban elsősorban eszköz, az élményből születő alkotásban nyeri el igazi értelmét. A Társaság keretében működő vizuális mű-

helyeknek a vezetői egyben inspirátorok is. Segítenek megtalálni az alkotás megteremtéséhez szükséges élményanyagot, akár meseolvasással, közös meséléssel, egyben a mesék rajzi feldolgozását érzékletesebbé, fantáziadúsabbá tenni. A család, a családi élet ábrázolásával, a hozzátartozók, testvérek, rokonok arcképeinek nem naturális, hanem lényegre szorítókozó megjelenítésével elmélyíteni annak tudatát, hogy ő és a családja is ugyanolyan fontos, megőrkítésre érdemes, mint nem cigány társainak szülei. Ez is segíti, kihat az iskola és a család közötti kapcsolatra.

Az egymást követő tanügyi reformoknak az eredmények mellett olyan visszasságai is voltak, hogy megbomlott a tantárgyak kívánatos és szükséges egyensúlya, és a reáltárgyak a testi-lelki fejlődést elősegítő, a kreativitást fejlesztő, úgynevezett készségi tárgyak rovására (ének, zene, testnevelés stb.) Így a vizuális nevelés, nevezetesen a rajzórák száma fokozatosan csökkent, illetve ez a terület bizonyos korosztályoknál ki is szorult az oktatásból. E készségi tárgyak visszaszorulása persze paradox módon a praktikus tárgyak eredményes elsajátítását is nehezítette. Kolozsvári Judit pszichológus kísérletileg igazolta, hogy azok a gyermekek, akiknél 6-8 éves korukig nem alakul ki a finom mozgás képessége, azok írásban is visszamaradnak és nehézségekkel küszködnek. Ilyen retardációval küzdő gyermekeket vizsgált, oly módon, hogy a tanulók az írás-olvasás korrepetálás mellett a finom mozgás képességét fejlesztő ügyességi játékokat is végeztek, a kontrollcsoportba tartozók pedig csak az írást és az olvasást gyakorolták. Az eredmény azt mutatta, hogy az első csoport gyerekei írásban és olvasásban egyaránt maguk mögött hagyták a kontrollcsoport tagjait.

Ismeretes, hogy Japán a számára vesztes háború után, a tanügyi elvek és gyakorlat átszervezése során, duplájára emelte a rajzórák számát. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy néhány évtized alatt megteremtett egy finommechanikai-elektromechanikai ipart, amivel a világ élvonalába emelkedett. A jobb és bal agyfélteke működése között ugyanis rejtelmes, egymás fejlődését segítő kapcsolat, együttműködés létezik. A Társaság rajzpedagógusai figyelnek a testi-lelki-szellemi fejlődés kölcsönhatásaira, a szaktudományok eredményeit felhasználják a gyakorlatban, és ennek tapasztalatait publikálják is.

A készségi tárgyaknak, a rajzoknak és az éneklésnek nemcsak önmagukban rejlik a jelentőségük, hanem kihatnak a gyermek egész személyiségére, sőt a többi tantárgyak elsajátításának fejlődésére. A cigány gyermekek között az átlagosnál nagyobb számban találunk olyan diákokat, akik ösztönös rajzolói, zenei, festői készséggel rendelkeznek. Ezt a készséget érdemes fejleszteni, az ezen a területen megvalósuló sikerélmény hozzájárulhat önbizalmuk megerősítéséhez, segítheti a más tantárgyakban való előmenetelüket, a jobb és bal agyfélteke között meglévő, egymást erősítő kapcsolat révén.

Negyed század alatt a cigány gyermekek művészeti tevékenysége és az őket motiváló rajzpedagógia, művészetpedagógia jelentős eredményekkel büszkélkedhet. Itt lenne az ideje annak, hogy az „Eötvös József” Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság összefoglalja ezeket az eredményeket, egy gyermekművészeti állandó kiállítás megteremtésével. Ez a gyermekrajz-gyűjtemény és állandó kiállítás a szívét-lelket gyönyörködtető gyermeki alkotó tevékenységnek és az őket inspiráló óvo- és rajzpedagógusoknak egyaránt elismerést, megbecsülést jelentene.

Nagy Ferenc

A Társaság művészeti tevékenysége

Az 1960-as években a magyarországi cigányság helyzetében a helyi kezdeményezések, a cigány közösségek, a családok áldozatvállalásai következtében jelentős életmód- és életforma-váltási folyamat indult. Az 1970-es években a munkaképes cigány népesség foglalkoztatási mutatói alig különböztek a többségi lakosságétól, és külön is említésre méltó a cigány nők rendszeres, állandó munkavállalása. Ez utóbbi tény közvetlenül befolyással volt a gyermekvállalásra, gyermeknevelésre. A kereső családtagok munkája anyagi alapot teremtett, ám az időbeli leterhelés miatt kevesebb figyelmet fordíthattak a gyermekekre. Ugyanakkor még mindig hatott – sőt máig hat – az intézményes neveléssel, oktatással szembeni fenntartás. Az aluliskolázott, szakvégzettség nélküli segédmunkás a hetvenes-nyolcvanas években nem lehetett a kiemelkedés példája saját gyermekei előtt, mert nem tudta igazán őket motiválni. A rendszerváltozás következtében a kilencvenes évektől a termelésből kieső, így a család megélhetésének anyagi alapjától megfosztott széles réteg újabb beilleszkedési problémákkal kerül szembe. A csekélyke nyugdíjból, különböző segélyekből élő cigány családok egy része ugyan felismerte az iskoláztatás szükségességét, de az alapfok elvégzését követő továbbtanulás új akadályba, az iskoláztatás költségeibe ütközik.

A szülők egykori iskolai kudarcai, a nehéz anyagi körülmények, a még

gyakori megkülönböztetés, diszkrimináció nem ösztönöz igazán továbbtanulásra. A fogadó (alap- és középfokú) iskoláknak kell rendelkezniük olyan pedagógiai programmal és helyi tantervvel, amely elősegíti a cigány gyermekek felzárkózását (építve az óvodai előkészítésre), eredményes iskolavégzését.

Mindehhez szükséges bizonyos szemléletváltás a pedagógusok körében, és ennek fontos lépéseként megfelelő felkészítés a pedagógusképző intézményekben. Az eredményes iskolavégzéshez, az általános alapismeretek teljesítőképes tudásként való megszerzéséhez a rendszeres munka, rendszeres ellenőrzés és értékelés szükséges. Ha ennek feltételeit sikerült megteremteni, az eredmény sem marad el. A feltételek megteremtésében pedig az oktatás-nevelésben érdekelt partnerek szoros együttműködése elengedhetetlen. Sokféle elképzelés, próbálkozás, eredmény, zsákutca jellemzi az intézmények útkeresését.

A közös cél a cigány gyermekek iskoláztatási problémáinak feltárása, megoldási lehetőségek kutatása, bemutatása, terjesztése. 1978-tól szervezett, országosan összefogott, a gyakorlati problémamegoldást célzó kísérletek indultak az Országos Pedagógiai Intézet irányításával. A kísérletet folytató intézmények vezetői, munkatársai rendszeres kapcsolatban álltak Rácz Gyöngyi cigány témafelelőssel, az intézet tudományos főmunkatársá-

val, és a továbbképzéseken ismertették, egyeztettek tapasztalataikat. Egy ilyen országos továbbképző tanfolyamon a résztvevők alapították meg az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaságot – felismerve a feladat társadalmasításának szükségességét – Mezőberényben, 1986-ban. A Társaság az oktatás-nevelés problémakörén túl a kisebbség és többség együttélésének, kultúrájuk egymásra hatásának, a kisebbségekhez tartozó alkotók megismertetésének, fiatal kulturális szakemberek képzésének témaköreit is felvállalta a tehetséggondozás és tehetséggondozás mellett.

Már a Társaság alakulásakor komoly hangsúlyt kapott a művészeti nevelés, minthogy az esztétikum tevékeny elsajátítása alakítja a gyermek személyiségét, és általa sajátos módon érzékeli a valóság lényegét. Az 1960-as évektől fokozatosan és egyre erőteljesebben jelentkeznek cigány alkotók: irodalmi, képzőművészeti művek születnek; az előadóművészetben is találkozunk jeles nevekkel. Mindez a feltörekvő népréteg természetes megnyilvánulása. Sára Sándor *Cigányok* című filmje (1961) egyike az első lépéseknek. Balázs János náiv és Péli Tamás hivatásos festők képviselik a képzőművészetet, az írók, költők közül pedig Lakatos Menyhért és Bari Károly váltak ismertté. A cigányzene változatlanul népszerű, és nemzetközi megmérettetésben is sikeres Cziffra György és Pege Aladár munkássága.

„A művészet koncentráltabban képes tükrözni a valóságot, mint az esztétikum többi megjelenési formája, így személyiségformáló ereje is nagyobb, ezért az esztétikai nevelés legfontosabb eszközei a művészeti alkotások.” (*Pedagógiai lexikon*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1976)

Az esztétikai élmény lehet befogadás, amely azonban sohasem passzivitást jelent, sőt aktivizál, és lehet az alkotás: előadói produktum (pl: ének, vers stb.), önálló alkotás (pl: festmény, plasztika stb.), valamint esztétikus megjelenés, magatartás.

Esztétikai élményhez – a mindennapi élet adta lehetőségeken túl – a művészeti nevelés révén juthat a gyermek. Színtere az óvoda, az iskola, de számtalan iskolán kívüli lehetőség is adott (verseny, kiállítás, művészeti tábor stb.).

Az 1995-ben megjelent Nemzeti Alaptanterv rögzíti a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatásának sajátos elveit: „A kisebbségi oktatás célja a kisebbségi önazonosság megőrzése és erősítése. Ennek érdekében törekszik: a népköltészet, a zene, a képzőművészet, a szokások és hagyományok megismertetésére és ápolására, a különböző kultúrák értékeinek kifejezésre juttatásával toleranciára, a másság elfogadására és megbecsülésére, a cigányság társadalmi befogadásának elősegítésére.”

Az iskolák pedagógiai programjának részét képezheti a népismeret, amely elősegítheti az interkulturális oktatás céljának megvalósítását, azaz hogy „...a kisebbséghez és a többséghez tartozó tanulók együtt sajátítsák el az adott kisebbség népismereti műveltségi anyagát” (NAT). Így nyílnak tág lehetőség a művészeti nevelés műveltségi területéhez kapcsolódóan a *Cigány kultúra és népismeret* című tananyag pedagógiai programba illesztésére.

A Társaság a NAT megjelenését megelőzően már gyűjtötte és rendszerezte az e témában készült kiadványokat Erdős Kamill *Cigány tanulmányaitól* (Békéscsaba, 1989) a Néprajzi Múzeum anyagain át a gyakorló pe-

dagógusok, közművelődési szakemberek, kutatók tanulmányaiig. Az így hozzáférhetővé tett anyagok adták az 1989-ben indított, országos beiskolázású posztgraduális képzés háttéranyagát. A képzés az oktatás-nevelés aktuális kérdéskörét ölelte fel, a legfelkészültebb előadókkal. Hallgatók voltak pedagógusok, népművelők, szaktanácsadók, munkaközösség-vezetők, kutatók, köztük természetesen a cigány szakértelmiség. Kétszázan végeztek, és jó részüknek munkahelyük fizetésemeléssel is elismerte tudásukat.

Az önerőből szervezett, bentlakásos művészeti OKJ közép- és felsőfokú képzéseink hallgatóinak, pedig államvizsgatantárgyként oktattuk a *Cigány kultúra és művelődési ismeretek* című tantárgyat.

A művészeti nevelés ügyét szolgáló, tanórán kívüli tevékenységek sorában fontos szerepet töltenek be a tehetségkutató versenyek, művészeti táborok. 1987-ben az első országos képzőművészeti tehetségkutató versenyt *Az én hazám az én családom* címmel hirdette meg a Társaság. A beérkezett 600 pályaművet szakértő zsűri értékelt, Péli Tamás alapító tagunk vezetésével. A 40 legjobb alkotásból összeállított kiállítási anyag az ország sok iskolájában szerepelt. A rajzok a *Cigány Nevelés és Kultúra* című folyóiratunkat illusztrálják. Külön tanulmányt érdemelne az egyes alkotások tartalmi és formai, technikai megoldásainak elemzése. A pályázat és a kiállítások fogadtatása adta az ötletet a nyári képzőművészeti tábor megszervezésére. A kéthetes táborra (1987. július 20–31.) a sarudi Általános Művelődési Központban került sor, amelynek művészeti vezetője Péli Tamás volt.

Az ALFA-ban 1986-tól folyt a *cigány kultúra integrálása az intéz-*

mény legitimálta kultúrába, az etnikumok békés egymás mellett élésének szolgálata művelődési eszközökkel című kutatás, amelyen belül a cigány művészek, alkotók színe-java is dolgozott, az ÁMK nevelőtestületéből: ének-zenét Nyári László, folklórt Szecső Kovács Zoltán, cigány irodalmat és történelmet Lakatos Menyhért, Choli Daróczi József és Kovács József Hontalan, művészettörténetet Csemer Géza tanított. A tábor munkájában is részt vettek. A tábor nyitott bemutató tábor is volt, így az oda látogató pedagógusok, megyei tagozatvezetők igazi módszertani műhelyt tapasztalhattak meg. 1990-ben Zánkán a *Kárpát-medencei kisebbségi tábor* adott keretet mintegy 200 hazai és határon túli gyermek művészeti nevelésére. A pedagógusokon kívül szülőket is fogadtunk. Párhuzamosan több kisebb táborunk volt. Ezek vezetői: honismereti – Szuhay Péter muzeológus, folklór – Szecső Kovács Zoltán táncművész, képzőművészeti – Péli Tamás festőművész, sport – Oláh Zsolt testnevelő tanár. A foglalkozásokat versenyek egészítették ki, bemutatók tették teljessé a programot, amelyről oktatófilmet készítettünk. A Magyar Televízió is figyelemmel kísérte munkánkat. A záró napon a cigányság legégetőbb kérdéseivel foglalkozó fórum moderátorának Rózsa Pétert kértük fel, aki a *Napzárta* műsorában erről tudósított. A felvetett problémák egyike volt a cigány kultúra közvetítésének, integrálásának kérdése, az interkulturális oktatás lehetőségeinek, feltételeinek megteremtése.

A tehetségkutatás fontos állomása volt az 1990-ben hét művészeti ágban, egyéni és csoportos kategóriában megrendezett verseny. A helyi, megyei, fővárosi versenyek első helyezettjeinek döntőjén tizenhat megyei

és fővárosi, illetve határon túli kisebbség képviselői szerepeltek. A helyi és a Kárpát-medencei döntő zsűrijének is ugyanazok voltak a tagjai: Péli Tamás festőművész (elnök), Orsós Jakab író, Kovács József Hontalan költő, D. Magyar Imre irodalomtörténész, Szecső Kovács Zoltán táncművész. Ötszáz szereplővel a színpadon, igazi seregszemle volt ez, megláttatva a cigányság élő zenei, táncbeli, népmesei stb. kultúráját, a hagyományok ápolását. Felejthetetlen például a két ibrányi kislány: a magyar etnikumú cigányul, a cigány tökéletes magyarsággal mesél. A versenyről készült filmmel jutalmaztuk a felkészítő intézményeket, illetve a tárca minisztere televíziót adományozott számukra.

A művészeti nevelés legfőbb célja, hogy a nemzeti műveltséget, benne a hazai etnikumok kultúráját és az egyetemes műveltséget a maga sajátos eszközeivel közvetítse. Az értékteremtés folyamatában fontos szerepe van az értékközvetítésnek – motiváló hatása új alkotások születéséhez vezet. A Társaság a Roma Családi Magazin szerkesztőségével együttműködve sorozatszerűen jelentette meg a pályázatok sikeres gyermekmunkáit. A képzőművészeti pályázati rendszer eddigi legsikeresebb fordulója volt a Péli Tamás festőművész, országgyűlési képviselő emlékére meghirdetett *Közös jövőnk* című irodalmi és képzőművészeti pályázat. A főként általános iskolák és alapfokú művészeti intézmények által megküldött több száz alkotás szuggesztív erővel mutatta egyrészt azt a tartalmat, amit a gyermekek az elképzelt jövőről vallottak és ábrázoltak, másrészt azt a látványos fejlődést, amely az első pályázatok óta végbement a gyerekek ábrázoláskészségében. Az alkalmazott technikák, a tudatos komponálás, a csak részben

kötött méretek felszabadították a korábbi konvencionális „iskolai” ábrázolásmódot. Így aztán a gyermeki fantázia örömteli szárnyalása számtalan csodálatra méltó alkotást eredményezett. Különösen igaz ez azon munkák esetében, amelyek nyitott kompozíciójuk mellett a cigány gyermekek által alkalmazott színvilággal készültek. Jellemzőjük a főszínek direkt használata harmóniában az elsődleges mellékszínekkel. A kisebb (alsó tagozatos) gyermekek munkáira még jellemző a kontúros felületkitöltő színezési technika, míg a nagyobbak már térhatású, festőibb megoldásokra törekednek. Bátran alkalmazzák a különböző eszközöket: a vegyes technika nagyon jellemző, ami hangsúlyosabbá teszi a mondanivalót. Az ilyen megoldásban dolgozó gyermekek egész biztos, hogy gyakran láthatták cigány naiv alkotók munkáit, és a megfelelő módon való értelmeztetés-értelmezés nem maradt hatástalan.

Érdemes elidőzni a fölött, hogy a pályázat címe: *Közös jövőnk*, milyen konkrét témákban készült munkákat eredményezett.

Az egyik alkotás mind tartalmában, mind technikai megoldásában különösen figyelemreméltó. Ezért is ez a kép jeleníti meg a gyermekművészettel, a művészetpedagógiával foglalkozó fejezetet. Az életfát idéző képszerkezet fő motívuma a képzeletbeli előtérben a mondanivaló fontosságát hangsúlyozza. A távoli háttérrel uraló napkorong az életet adó fény és sugárzás forrása. A korong előtt és annak ívét követő apró felhőcskében a madarak a talán éppen kelő nap felletti örömet jelentik. A horizont nélküli tájrészletbe simuló sűrűn álló házacs-kák egyféle összetartozást fejeznek ki. A dombtetőn álló templom – mintegy lezárva a kép középterét – örködik az

öt körülvevő világ felett. A kép színvilága csupa derű, a tiszta, világos és többnyire meleg hőfokú felületeken itt-ott jellemzően egyensúlyban néhány hidegebb folt teszi teljessé a finom színek kompozícióját. A békét, nyugalmat, szépséget árasztó mű valóban tükrözi az alkotója által adott címet: *Életfa – Ilyen jövőről álmodok.*

Zöldre festett iskolai tábla (fehér vonalozással, négyzetráccsal – kockás tábla) előtt egymással kézen fogva, a néző felé fordulva néhány, arc- és hajszíntre megkülönböztethető gyermek áll lineáris elrendezésben. A táblán szépen formált betűkkel: „Együtt a jövőnk”. Kell-e ehhez valamilyen magyarázat? A puszta földön fekvő figura fejéhez kapcsolódó – a képregényekre emlékeztető – szófelhőben megjelenő csinos lakóház csak ködös folt a képen. Címe: *Lakni valahol.* Micsoda drámai élmény (újsághír, tv-s híradás, hallott vagy személyesen megtapasztalt hajléktalanság) kellett ahhoz, hogy képben megfogalmazódjék az oly sokakat érintő probléma. És szinte kapcsolódóan egy másik kép: *A jövő házai* címmel szépen gondozott, az utcához járdával kapcsolódó sorház, előttük és az ablakban színes virágok, az utcán széles mosolyú, boldognak látszó kislány. *A Mi mindig együtt maradtunk* című alkotás ihletője minden bizonnyal a széteső családok története. A képen a két szülő által közrefogott két gyermeket látjuk egy takaros ház udvarán. Alkotója nem is tudná elképzelni másként a jövőjét.

Nagyon sok grafika és különféle technikájú festmény foglalkozik a természeti és a mesterséges környezet védelmének problematikájával, különböző címekkel, de azonos indítással és nagyon rokon mondanivalóval. Sok az olyan kép, amely az „én...leszek” vágyakat fogalmazza meg, vagy

a „majd lesznek...” álmokat körvonala. (Az előzőhöz: rendőr, focista, ápolónő, az utóbbihoz: járda a faluban, autó, kerékpár, játszótér.) Elképzelt, szép környezetben lévő családi házak és iskola képe zárja a témakört, és egy már kissé urbanizálódott öltözékű, gyönyörű tündér tekint a nézőre a másik képből. *Az Embert ember köt az élethez* címet viseli az a kép, amelyen egy szakadt, foltos öltözékű, vélhetőleg kolduló, szakállas alak – mellette adományokat váró kalap – felé tartó kislányt látunk, akinek az útját különböző ruhadarabok szegélyezik. Az adományokon túl a kislány tánc lépésben közelít a koldushoz, nyilvánvalóan a felvidítés szándékával. A magára maradottat, az elesettet, a szegényt segítenünk kell, segítséget, életkedvet kell nyújtanunk – ez a tömör mondanó.

Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság meghirdetett képzőművészeti, irodalmi pályázatainak célja az iskolai esztétikai nevelés segítése, különös tekintettel a cigány kisebbségre. A *Közös jövőnk* című pályázatra érkezett munkákból készült válogatás jeles helyeken került bemutatásra: szerepelt a Parlament Vádász-termében a Péli Tamás Emlékest keretében, a VII. Nevelésügyi Kongresszuson, valamint a vizuális kultúra kérdéseivel intézményi szinten foglalkozó iskolákban.

A beküldött alkotásokból készült válogatás – a jelen kiadvány illusztrálása – sok tehetséges gyermekről és munkásságukról ad képet. Sok-sok általános iskolai tanuló, akik előtt nyitva lehet(-ne) bármely gimnázium, szakközépiskola képzőművészeti tagozata vagy megfelelő körülmények között működő művészetoktatási intézmény. A tehetséggondozás kiváló szinterei azok a középiskolák, ame-

lyek tíz éve működtetnek csoportokat az Arany János Tehetséggondozó Program keretében (országosan 23 középiskola). A program kerettanterve meghatározza a tehetségfejlesztés legfontosabb célját, úgymint a tehetségek nevelése-oktatása a teljes személyiségre irányulóan úgy, hogy a tanuló a maga egyéni mivoltában fejlődjék. A művészeti nevelés fontos helyet foglal el a személyiség formálásában. A programhoz kapcsolódó központi normatív támogatásból lehet a saját iskolán kívüli tanulmányokat finanszírozni (pl.: művészetoktatási intézményekben).

A helyi tantervekben található tartalmak, módszerek, tanulásszervezési eljárások, tevékenységek nagy hangsúlyt helyeznek a tehetségfejlesztésre, a tanulók képességeinek sokoldalú és differenciált fejlesztésére. A kollégiumok foglalkoztatási tervei az iskola pedagógiai programjára, illetve a helyi tantervre épülnek, és mintegy harmadát teszik ki a teljes foglalkoztatásra fordítható időnek. A saját iskolán kívüli művészeti képzésben részt vevő tanulók évente egy alkalommal művészeti találkozón mutatkoznak be alkotásaikkal, produkcióikkal (éneke, zene, tánc, képzőművészet, foto, film), ehhez kapcsolódik a szabadidős foglalkozások keretében végzett (hobbyszerű) tevékenységek eredményeinek bemutatása is. Mindezek lehetőségek, a legtöbb, a program szerint működő középiskolában meg is valósulnak. Csakhogy a program kevés cigány tanulót érint, az összes AJTP-s létszám néhány százalékát (3-4%). Pedig a Tehetséggondozó Program létrejöttét az az elv segítette, hogy meg kell adni az esélyt arra, hogy Magyarország valamennyi polgára versenyképes tudással rendelkezessen és képességét minél teljesebb mértékben kibon-

takoztathassa, valamint példát adjon a társadalmi esélyegyenlőtlenségek csökkentésének intézményesítésére.

A Társaság kiadványaival, népiismereti tananyag javaslatával, képzőművészeti, irodalmi pályázataival, kulturális rendezvényeivel segíti a művészeti nevelést, rendszeres tanácsadással szolgál az érdeklődők számára.

A művészeti nevelés fontos eszköz a nemzeti és etnikai kisebbségek és a többség kultúrájának megismertetésében, elfogadtatásában.

2003-tól a program elnevezése is megváltozott: Hátrányos helyzetű tanulók Arany János tehetséggondozó programja. Tudjuk, hogy hazánkban a kistelepülési hátrányok nagyon jelentősek, súlyosak, és az ott élő tanulók hátrányai halmozódnak. A programba bekerülő rászoruló, hátrányos helyzetű tanulók képességei, kreativitása, motiváltsága, érdeklődése más-más formában nyilvánul meg. Az iskolák a tanulókat úgy fejlesztik, hogy megfeleljenek a program követelményeinek, a munkaerőpiac elvárásainak, továbbtanulás esetén pedig az értelmiségi lét kihívásainak.

A cigányság művészete része a magyar és az egyetemes művészetnek, az előadók és alkotók nagy többsége azonban autodidakta. Esélyegyenlőségük megteremtése az egész társadalom kultúrájára kedvező hatást gyakorolhat, de ehhez a társadalom további intézményes támogatása szükséges, vagyis állami, kormányzati feladatvállalás. Ehhez munkájukkal járulhatnak hozzá a társadalmi szervezetek, és az együttműködés hozhat érdemben eredményt.

A Társaság tevékenységét méltató kitüntetések indoklásából: Az Oktatási Miniszter által adományozható szakmai elismerésekről szóló 24/1999. (VI.25) OM rendelet alapján – első-

ként az oktatási ágazat intézményei közül, 1989-es bejegyzésének tizedik évfordulóján – rendkívüli kimagasló szakmai teljesítményének elismerése, OM, Pokorni Zoltán miniszter, 1999. december 10.

A Kisebbségekért Díj Hazai Kisebbségekért Tagozata kitüntetés indoklása: Az „Eötvös József” Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság 1986-ban jött létre. Felismerve a cigányság társadalmi és kulturális felemelkedése szempontjából legsürgetőbb feladatokat, számos programot dolgozott ki és valósított meg a helyi és kisebbségi önkormányzatokkal együttműködve, munkájába bevonva a cigány gyermekekkel foglalkozó pedagógusokat és cigány művészeket. Pedagógiai-művészeti, differenciált fejlesztést segítő, családsegítő, felnőttképzési programok, szakmát adó képzések indítása és gondozása fűződik a nevükhöz. Fiatalok képzésével részt vállaltak a hazai kisebbségi média – és színház – megteremtésében. Neves roma művészek közreműködésével nagy sikerű kulturális programok, író-olvasó találkozó, koncertek, képzőművészeti kiállítások, filmvetítések szerepelnek programjukban. A cigányság történetét feltáró kutatást végeztek, majd útjára indították tizenhat településen a *Kadi phuv si muro them – Ez a föld a hazám* elnevezésű helytörténeti mozgalmat. Az „Eötvös József” Cigány – Magyar Pedagógiai Társaság a hazai roma kisebbséget támogató, széles körű, példamutató tevékenységéért részesült Kisebbségekért Díjban. Magyar Parlament, Magyar Köztársaság Miniszterelnöke, Kisebbségek Napja 2008. december 18.

A Junior Prima Díj Magyar Oktatás és Köznevelés kategória 2009-es díjazottja: Az „Eötvös József” Cigány-Ma-

gyar Pedagógiai Társaság kiemelten, különös gonddal foglalkozott a cigány gyermek- és ifjúsági korosztály nevelésével, szellemi és erkölcsi fejlődésének elősegítésével az oktatómunka és a tehetségfelszabadító művészetpedagógiai ösztönzések hatékony megvalósításával. A Társaság célkitűzéseinek meghatározásakor a legértékesebb történelmi hagyományhoz, Eötvös Józsefnek, az 1848–49-es, majd az 1867-es kormány kultuszminiszterének munkásságához, a korabeli Európa legmodernebb nemzetiségi törvényéhez nyúltak vissza. A Társaság tagjai következetesen képviselték/képviselik azt az álláspontot, hogy a cigányság a felnövekvő generáció iskolázottsága, szakképzése nélkül nem emelkedhet fel, nem integrálódhat, nem lehet a magyar nemzet hasznos és egyenrangú tagja. A Társaság idősebb és tapasztaltabb tagjai mellett évről évre egyre több fiatal pedagógus, kutató és művész kapcsolódott be ebbe a fejlesztő munkába. Mindezen eredményekről nem csupán az óvodai és általános iskolai sikerek tanúskodnak, hanem az is, hogy egyre több cigány fiatal jutott el az érettségiig, sőt a főiskolai-egyetemi diploma megszerzéséig. Eredményesen foglalkoztak művészi tehetség felismerésével és kibontakoztatásával is. A pedagógiai, művészeti szakmai szervezetekkel, oktatási intézményekkel együttműködve új képzési formákat indítottak el. Így például: 1986-ban az első átfogó intézményi kutatást indították a Heves megyei Sarudon az Általános Művelődési Központban *A cigány kultúra integrálása az intézmény legitimálta kultúrába, a békés egymás mellett élés szolgálata művelődési eszközökkel* címmel. Az alapfokú oktatásra alapozva középfokú szakképzést építettek, amelyben

a közismereti tantárgyakat az ÁMK tanárai, a mezőgazdasági szaktantárgyakat Pétervására szaktanárai, az ipari szaktantárgyakat Heves város közép fokú intézményéből kijáró tanárok tanították. A gyakorlati foglalkozásokat a sarudi mezőgazdasági szövetkezetben tartották, illetve ennek jelentőségét felismerve ipari gyakorlólhelyeket is létrehozta.

Ennek eredményeként a tanulók helyben, családi körben maradva tanulhattak szakmát – nem kellett ingázniuk, illetve diákotthonban lakniuk, nem morzsolódtak le –, szakmunkásokká válhattak.

A Társaság a cigány kulturális szakértelmiség kinevelése céljából állami vizsgával záruló közép- és felsőfokú művészképzést indított, amelyhez kidolgozták a Cigány kultúra és művelődési ismeretek államvizsga tantárgyat. A Társaság segítségével kinevelt fiatal cigány értelmiség mára a kultúra különböző területein fejti ki sikeres és hatásos tevékenységét, példát mutatva és élen járva a felelős társadalmi szerepvállalás és közösségi élet fejlesztésében. Prima Primiissima Alapítvány Junior Prima-díj, Pedagógus Nap, 2009.

Minden évben, így 2010-ben is a Társaság javaslatára tagjaink, munkatársaink ezért az értékteremtő, kultúrateremtő és esélyteremtő tevékenységért kitüntetésben részesültek: Holokaust Napja, Raul Wallenberg-díj

– Tóthné Ferencsics Gizella óvónő, Pécs, Rozner László jogtanácsos, Újpest; Magyar Kultúra Napja, Németh László-díj – Giczi Béla, Bródy Oktatósi Központ, igazgató, Újpest; Apáczai Csere János-díj – Dr. Duló Károly, Filmművészek és Filmalkalmazottak Szakszervezete, elnök, Bp.; Pedagógusok Napja, Teleki Blanka-díj – Csonkáné Lakatos Klára óvodai szakértő, Hosszúpályi, Ducai Tiborné drámapedagógus, Tiszalúc, Erdős Istvánné pszichológus, Salgótarján, Fogarasiné Kiss Zsuzsanna óvónő, Bp., Hegyi Ildikó nyelvész, Bp., Dr. Hering Andrásné vezető óvónő, Bp., Kocska Ágnes ÁMK igazgató, Ózd, Kovács Ilona fejlesztő-pedagógus, Újpest, Kurják Jánosné óvónő, Pécs, Lencsés Tamásné szaktanácsadó, Dömös, Nagy Ferenc igazgató, Mezőberény, Nyári László tanár, Kapuvár, Solymosi Imréné tanító, Nyékládháza, Somody Beáta művészeti vezető, Lakatos Menyhért ÁMK, Bp., Tibol Veronika zenepedagógus, Nagybajom, Malik Andrásné igazgató ÁMK, Sarud; Újpesti Pedagógus Nap, Újpest Gyermekéiért Díj – Csóka János Pál elnök, Újpesti Roma Önkormányzat.

Az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság művészeti tevékenységét az eddigiek szerint kívánja folytatni úgy is, hogy a tehetségkutatáshoz és tehetséggondozáshoz ad szakmai segítséget.

Vámos Józsefné

Óvodai ábrázolás a gyakorlatban

Ahogy visszatekintek 38 éves óvodai tevékenységemre, csodálatos világ tárul elém. A gyerekek képzelete, természetes, ösztönös megnyilvánulása az ábrázolás eszközeivel különös hangulatot varázsol az őszinte érdeklődő számára.

A gyerekek alkotásai mindig gyönyörködtettek, és számomra igen sokat mondtak, jelentettek.

A budapesti Erzsébet Királyné úti óvoda nagycsoportjával a budai várba kirándultunk a „VILI-BUSZ”-szal. A kirándulás hasonló korú társakkal egészen más hangulatot tud teremteni, mint a szülőkkel. Megfigyeltük a színesre festett házakat, hatalmas kapukat, a Mátyás-templom díszes tornyait. A gyerekek őszinte érdeklődéssel csodálták a sok szépséget. Pár nap múlva nagyon szívesen kezdték el rajzolni a várbeli emlékeket.

Zsolti, aki csöndes, átlagos kisfiú volt, nem túl gyakran rajzolt, most egy csodálatos képet alkotott. A színek harmonikus összeillesztése, az apró részletek kidolgozása lenyűgöző volt. Szinte érzékelhető volt az ódon várrészlet hangulata. Úgy gondolom, Zsolti számára nagy élmény volt a kirándulás. A részletek kidolgozása jellemző a hatéves gyerekekre, ezt tükrözte pl. a kapun levő kopogtató, az ablak rácsának pontos rajza. A siker a kisfiú önbizalmára, önértékelésére jótékony, maradandó hatást gyakorolt, s természetesen a rajzolás, festés örömteli időtöltése lett.

A történet önmagáért beszél, s igazolja a szakkönyvekből ismert tény, amely szerint az élmény az ábrázolás fontos tényezője. Érdemes elgondolkodni azon, milyen módon juttathatja élményhez a gyerekeket az óvónő. Hiszen minden gyermek más érzelmi beállítottságú, más az érdeklődési körük, azonkívül befogadóképességüket a közvetlen vagy korábbi események is nagymértékben befolyásolják. Nagyon sok múlik az óvónő személyiségén. Tudni kell lelkesedni, igazi érdeklődéssel fordulni egy tárgy, jelenség, esemény felé, hogy magával tudja ragadni a gyermekeket. Természetesen ez nem mindig sikerül, de mindig készen kell állnia a megfelelő alkalomra, pillanatra. A felkészülés, pontosabban a felkészültség, az állandó önképzés hasonlóan fontos, hiszen ismeretek birtokában adhatunk át ismereteket, nyújthatunk élményt. Az élmény olykor spontán adódik, mint pl. az első hóesés, de többnyire módot, lehetőséget kell teremtenünk rá.

A tárnoki óvoda nagycsoportosaival a helyi pékséget látogattuk meg. A vezetővel megbeszéltem, előkészítettük a terepet. A péknő nagyon nagy szeretettel fogadta a gyerekeket, akik ámultak a gépeken, a különleges környezetben. Marika néni megmutatta a dagasztást, a kelesztés helyét, és következett a kenyér és péksütemény kiformázása. Minden gyerek kötényt vagy konyharuhát kötött maga elé, kezet mostak, és kaptak egy darab tésztát, amiből (megmutatás után) kiflit, zsömlét, fonott kalácsot formázhattak. Érezték azt a tiszteletet,

ahogyan a tésztával bánik a pékmester, így nagy áhítattal kezdték készíteni a süteményeket, míg el nem fogyott a tészta.

Csodálatos látvány volt, amint kipirult arccal, óvatosan gömbölyítették, lisztezték a tésztát, s boldogan helyezték a sütőlapátra. Örömteli volt a rövid várakozás is, míg a sütés tartott, mert megnéztük a raktárt, a hatalmas zsákokban várakozó lisztet, a finompékáruhoz való töltelékeket. Hamarosan érezni lehetett a friss kenyérillatot, és hatalmas örömmel fogadták a kemencéből előbukkanó illatos, rózsaszínűre sült kifliket, zsömléket, kis kenyereket. Hazafelé derűs örömmel, kicsit fáradtan, friss kiflit ropogatva ballagtunk.

Élégedetten nyugtáztam, hogy aznap minden gyermek kellemes élménnyel, hasznos, maradandó tapasztalattal gazdagodott.

Pár nap múlva készítettem lisztgyurmát (a gyerekek kérése is volt), hiszen az örömteli eseményeket szeretik ismételni. Napokon keresztül készültek a szebbnél szebb sütemények, kiflik, zsömlék, kenyerek, kalácsok, pogácsák, melyeket kiszárítottunk, majd kifestettünk, és hosszú ideig játszottak vele a babakonyhában. Közös elképzelésünk ábrázoló tevékenységre ösztönözte a gyerekeket, ami által fejlesztő hatás alakult ki képi emlékezetükre, térbeli megjelenítésre, kézügyességükre, a finom mozgás koordinálására. A komplex hatást megfigyelhettem, mert a beszélgetésekből kitént, hogy fogalmat alkotnak a pékmesterségről, egy műhelyről, ahol folyamatában láthatták a kenyér és ropogós kifli elkészítésének módját. Reggeli közben még sokszor emlegették, hol készült a finom kifli. Személyiségfejlődésükre szintén pozitív hatással volt, hiszen tevékenyen részt vettek egy munkában, és ezt a gyakorlatban értékelhették, játékaikban rekonstruálták.

A fenti példák, valamint a sok éven át szerzett tapasztalataim azt igazolják, hogy az ábrázolás megkedveltetésében döntő szerepe van az élménynek. Ugyanis a gyermek nem külső kényszer hatására, hanem belső indítatásból rajzol, mintáz vagy fest.

Az óvónő a kisgyermek értelmi-érzelmi, fizikai képességeinek tudatában, ismeretében kezdheti a vizuális nevelést. Nem elég azonban a korcsoportra jellemzők ismerete, figyelembe kell venni az egyéni fejlettséget, képességet.

Számomra a legfontosabb út az egyéni beszélgetés, a játék, a gyermek iránti figyelem tanúsítása, a szülőkkel való gyakori beszélgetés, kapcsolattartás, s természetesen bizalmuk megnyerése. A gyermek és a szülő egyaránt nagyon érzékeny, hiszen mindkettő kissé kiszolgáltatottá válik, amint kilép a biztonságos családi környezetből. Ezt figyelembe véve kell közelednünk hozzájuk. Feladatunk, hogy a ránk bízott gyermeket családi, társadalmi háttértől függetlenül legjobb tudásunk szerint gondozzuk, neveljük. Az anya számára saját gyermeke a csoda, akit szeret, gondoz és óv. Többnyire mi, óvónők vagyunk az elsők, akik e bensőséges kapcsolatba kívülállóként belecsöppenünk. Kicsit át kell vennünk az anya szerepét és harmonikusan kell illeszkednünk a kapcsolatba. Ez nem könnyű feladat, sok türelem, empátia, elfogadás szükséges hozzá. A fenti sorok kitérőnek tűnnek, viszont meglátásom szerint az óvodai nevelés egyetlen területén sem érhetünk el eredményt, ha nem alakítunk ki megfelelő kapcsolatot a szülővel és a gyermekkel.

Robi és Renáta cigány gyerekek, négyévesen lettek óvodások. Idegenkedve nézték a rajzoló, festő, gyurmázó gyerekeket. Szinte megközelíthetetlenek

voltak. Renáta időnként elcsent egy zsírkrétát és a falat, asztalt firkálta össze, de kedves biztatásra sem volt hajlandó a munkálkodó gyerekek közé, asztalhoz ülni. Nem is érdekelt, mit mondok neki, ellenállt a biztatásnak, kérésnek. Elmentem családlátogatásra, először a szülők is értetlenül fogadtak. Tapintatos érdeklődésemmel meggyőztem őket, hogy kizárólag a gyermek érdekében történt a látogatás, egyszerűen bizalmukba fogadtak, megnyíltak. Tapasztalhattam, hogy a szerény, szűkös körülmények ellenére nagy szeretet fogja össze a háromgenerációs nagycsaládot. A családlátogatás megfejtette számomra, hogyan közeledjek a két gyermekhez. Érzelmileg máris közelebb kerültünk egymáshoz, már nem voltak elutasítóak, ellenállóak velem szemben. Nagy türelemmel kezdtem el Renáta ábrázoló tevékenységét a helyes irányba terelni. Nagyméretű rajzlapokat rendszeresítettem, hoztam a csoportszobába táblát, krétát. Ez fokozta a gyerekek ábrázolás iránti érdeklődését.

Renátára is jó hatást gyakorolt az új lehetőség: lendületes vonalai számára elegendő területet nyújtott a nagy felületű rajzlap és a tábla. Gyakran beszélgettem Renátával ábrázolás közben. Lassan a firkálásból formák kezdtek kibontakozni. Eleinte, ha megkérdeztem, mit rajzolt, festett vagy mintázott, nem felelt. Sokat dicsértem, eredményesebb munkáit kifüggesztettem a falra. A saját és mások munkáit is kezdte értékelni, megbecsülni. A dicséret, az elismerés örömmel, elégedettséggel töltötte el, nyitottabbá vált. Ez a folyamat két hónapig tartott.

November elején történt, amikor Renáta ráeszmélt, hogy rajza valamihez hasonlít, valamit ábrázol. Elmélyülten rajzolt, majd hirtelen önkéntelenül fölkiáltott: „Óvó néni, házat rajzoltam!” Együtt örültem vele, rajzát megmutattam a gyerekeknek, akik szintén elismerően nyilatkoztak. Renáta új fejlődési szakaszba lépett, rájött, fölfedezte, hogy képes valamit ábrázolni. A sikerélmény új lendületet adott neki, elmélyülten, hosszabb ideig és változatos témákat rajzolt, a színeket is bátrabban variálta. Munkáiban tükröződött, hogy megpróbálja elképzeléseit, elgondolásait megvalósítani, kifejezni az ábrázolás eszközeivel.

Robinál nehezen indult el az ábrázolás fejlődése. Rajzolni csak nehezen ült le, a gyurmázás inkább vonzotta, de legjobban a festés keltette föl az érdeklődését. Élvezte, hogy az ecset és a festék segítségével könnyedén ér el eredményt, kedvtelve kevergette a különböző színeket. A foglalkozáson eleinte – a téma megjelölésekor – többnyire azt mondta, hogy „nem tudom”. Ilyenkor biztattam, bátorítottam, más témát javasoltam, ötletet adtam neki. S bármit sikerült is alkotnia, megdicsértem, igyekeztem növelni önbizalmát. Az ötleteket, segítséget elfogadta, sőt igényelte, de a rajzolás még nem jelentett számára örömteli, felszabadult tevékenységet. Minthogy a festés jobban lekötötte, ehhez gyakrabban biztosítottam lehetőséget.

Első igazi sikerélménye is a festéshez fűződik. Beszélgetést kezdtem vele a testvéreiről, szüleiről, az otthonáról. Mint mindig, most is szívesen beszélgetett. Végül kértem, hogy fesse le a házukat. Ez a téma érzelmileg közel állt hozzá, a festés lehetősége vonzotta, így szívesen vállalta a feladatot. Sikerült a házuk formáját lefestenie, sőt olyan színekkel, mint amilyen a valóságban. Meg is magyarázta, hogy „a mi házuk kék színű és ilyen ablaka van”. Nagyon megdicsértem Robit, megmutattam festményét a gyerekeknek is. Ez a siker önbizalmat adott Robinak, szívesebben vett részt az ábrázolásban. Egy ideig

még a siker hatása alatt csak ház volt a témája, de hamarosan megjelent nála az emberábrázolás is. Az eszközöket bátran használta, a színeket gazdagabban alkalmazta, variálta. Már nem mondta, hogy „óvó néni, ezt nem tudom”, de szüksége volt a helyeslésre, elismerésre, mert gyakran kérdezgette: „Óvó néni, így jó? Ez szép?”

Anita érzékeny kislány volt, kevés önbizalommal. Év elején önként sohasem ábrázolt. A foglalkozásokon mély passzivitásba vonult, akkor sem készített semmit, ha szabadon választhatott témát, eszközt. Az ábrázoló foglalkozás tudata szinte szorongást váltott ki belőle. Nem erőltettem, nem kényszerítettem tevékenységre. Észrevettem, hogy nem közömbösségből fakad a passzivitása, mert egyre érdeklődőbbben figyeli társai munkáját. Szerettem volna Anita szorongását minél előbb feloldani. Szeretettel, gyengédséggel fogadtam, amikor megérkezett az óvodába, érdeklődtem az otthoni eseményekről, családjáról. A beszélgetésben hamarosan feloldódott. Beszélt a kutyájáról, játékaikról. Később már önként, mint családi titkot, súgva mondott el olyan eseményeket, amik bizony nem örömteliek. Ez magyarázatot is adott Anita szorongásaira, s egyúttal támpontot is a vele való foglalkozáshoz. Türelmesen vártam, amíg a szemlélődésből érdeklődés bontakozik ki. Három-négy hét múlva ez is megtörtént: Anita kiszínezte a rajzapon levő jelét, a virágot. Természetesen megdicsértem: „Milyen szépen, pontosan kiszínezted.” Néhány nap múlva rajzlapot vett elő és megpróbálta lerajzolni a jelét. Mikor észrevette, hogy közeledek hozzá, abbahagyta a rajzolást. Ez jelzés volt számomra: Anita fél a kudarcától, s önérzetét bánthatja, ha tanúja lennék sikertelen próbálkozásainak. Tehát hagytam, hogy egyedül birkózzon meg a saját maga elé tűzött feladattal. Körülbelül másfél hét telt el, amikor féltéken, bizonytalanul felém nyújtotta a rajzát. Őszinte örömet látva Anita is felszabadultan, boldogan mosolygott. Ez után az esemény után bátran fogott a munkához. Egyik legkedvesebb tevékenysége lett a rajzolás, a festés.

A vizuális nevelés számtalan lehetőséget biztosít az óvónő számára, a rajzoláson, festésen, gyurmázáson túl papírtépés, ragasztás, hajtogatás, varrás, barkácsolás a legkülönbözőbb anyagokkal. A technikák változatos alkalmazása, társítása rendkívül leköti főleg a nagyobbak figyelmét.

Gyakorlott óvónőként is sokszor szereztek meglepetést óvodásaim. Egyszer Anyák napjára készülődtünk. A reggeli gyülekezés alatt színes papírból tulipánokat hajtogattam, amiket dekorációnak szántam az ünnepre. A gyerekek érdeklődéssel ültek körém, s hamarosan ők is kértek színes lapokat. Próbáltam lebeszélni őket, ez túl nehéz, nagyon kell figyelni és pontosan hajtogatni, hogy szép legyen. Ugyanis komolyan azt gondoltam, akármilyen ügyesek a nagycsoportosaim, nem tudnak megbirkózni ilyen nehéz feladattal. Unszolásukra végül is beleegyeztem. Lépésről lépésre mutattam, magyaráztam, többnyire szóban, segítettem egy-két gyereket, akikkel együtt dolgoztunk. Nem kis meglepetésemre pontosan, szépen haladtak, és megszülettek az első gyönyörű tulipánok. A később érkezők is kedvet kaptak, s tovább folyt a tulipánok készítése. Nem volt elég a délelőtt, így másnap is folytattuk, hiszen minden gyerek szeretett volna hajtogatni. Rengeteg tulipán készült, a termet nagyon szépen feldíszítettük, amire nagyon büszkék voltak, főleg mikor minden gyerek, minden felnőtt megcsodálta és dicsérte. A barkácsolás elmélyült munkára ösztönzi a gyerekeket. Természetesen nagyon jól át kell gondolnunk és elő kell készíteni.

Sokféle anyagra van szükség, melyeket folyamatosan gyűjtöttem. A gyűjtőtevéseben a gyerekek és a szülők egyaránt kivették a részüket. A nyári vakáció után gyakran érkeztek a gyerekek kagylókkal, csigaházakkal, érdekes színes kaviccsokkal. Az őszi kirándulásokról gazdag zsákmánnyal tértünk haza. Kincseink egy részével a természetsarkot díszítettük az évszaknak megfelelően, a többit pedig elraktároztuk. A szülőket is jól be lehetett vonni ebbe a feladatba. Szívesen hoztak színes maradék anyagot, papírokat, gyümölcsöket, zöldségeket és egyéb terméseket, dobozokat, fonalakat, magvakat. A gyerekekkel együtt nagyon kedveltem a zöldségfélékből való barkácsolást, fantáziájukat rendkívül megmozgatták a különböző színű, formájú anyagok. Néhány javaslattal, kevéske segítséggel nagyon ötletes figurákat hoztak létre, így pl. sárgarépa rókát, dióhéjból teknőst, krumpliból sünit stb.

A szülőkkel való kapcsolat elmélyítése érdekében közös barkács-délutánokat szerveztem. Ehhez legalkalmasabb időpontnak az őszi évszakot láttam, amikor bőven kínálja magát a sok termés, zöldségfélék, magvak. Eleinte kicsit tartottam attól, hogy a szülők esetleg nem tartják fontosnak, azonban kellemesen csalódtam. Néhány lelkes anyuka már napokkal előbb hozta ugyancsak lelkes gyermekével az összegyűjtött anyagokat. Volt, aki saját ötletét vázolta le egy papírra, más barkácskönyvet hozott tartós használatra. Egy-két nappal az esemény előtt már lázas készülődés folyt, a gyerekek komoly tárgyalásokat folytattak egymás között, mit fognak hozni és készíteni, mikor érkezik az anyu vagy az apu. Készítettem egy tervezetet rajzokkal, néhány technikai megoldással, és kiegészítőket papírból, textilből.

Előkészítettem az eszközöket, a már meglévő anyagokat. Külön tartókba kisebb-nagyobb tálakra kerültek az ollók, ceruzák, papírok, textilek, ragasztók, hurkapálcák, apróbb (bab, kukorica, mogyoró, makk), nagyobb (dió, gesztenye, fenyőtoboz, tök, sárgarépa, hagyma stb.) termések. Kora délután átrendeztem a termet, hogy az asztalon elférjenek az anyagok, eszközök, és a munka számára is legyen elegendő hely. Idejében megérkeztek a vendégek, tizenkét szülő, köztük két apuka és egy nagymama, azonkívül kisebb-nagyobb testvérek. Mindenki kényelmesen el tudott helyezkedni, és az eszközök is hozzáférhető helyre kerültek. Csupán egy rövid tájékoztatót kellett tartanom, néhány figura elkészítését röviden bemutattam, közreadtam a terveket és a könyveket. A munka máris elindult. A szülők szinte kész ötletekkel jöttek, a gyerekek pedig már napok óta tervezgettek, és a különféle anyagok láttán még újabb dolgokat találtak ki. Az anyukák, apukák és a nagymama éppoly elmélyülten dolgoztak, mint a gyerekek. Néhány gyerek az anyuval együtt készítette művét, mások önállóan, az anya és a gyerek is saját elképzelését valósította meg. Sok gyerek pedig hozzám jött segítségért vagy kérdésével, kérésével. Olyan meghitt, tevékeny együttlét alakult ki, ami számomra szinte megható volt. Néha felhangzott egy vidám nevetés, megjegyzés, szóval a hangulat derűs, felszabadult volt, ugyanakkor elmélyült munka folyt.

Tündéri állatfigurák, mesefigurák készültek. Így pl. dióhéjból teknős, katicabogár, dísztkből bohóc, vitorlás hajó stb. Az elkészült tárgyakat kiállítottam az óvoda folyosóján, a gyerekek nem kis büszkeségére. Írtam egy cikket és fényképekkel illusztráltam, amely a helyi lapban megjelent. Ez utóbbit, azt hiszem, a szülők olvasták büszkélkedve.

Végiggondoltam, mit jelentett számomra a barkácsdélután. Érzelmileg mindenkire pozitív hatást gyakorolt, elsősorban a gyerekekre, hiszen anya, apa, nagymama ott ült a kicsi széken az ő óvodájában. Sikerélményhez jutott mindenki, hiszen a feladat teljesíthető volt és az eredmény meglegedést hozott. A közös örömteli, elmélyült munkálkodás építő hatást fejtett ki a gyerekek személyiségére, megismerték a különböző tulajdonságú szerves anyagokat, gyakorolták a technikai megoldásokat, ragasztást, tűzést, kiszúrást. Fejlődött fantáziájuk, fölfedezéseket tettek, kitalálták, hogy egy termésből mit készíthetnek, mihez hasonlít. Kézügyességük, finom mozgásuk, az érzékszervek koordinálása szintén fejlődött. Esztétikai élményben volt részük, a természetes anyagok, termékek eleve szép látványt nyújtottak, s az alkotások szintén gyönyörűek voltak. A szülők-gyerekek barkácsdélutánját több éven keresztül megismételtem, mondhatnám, mindig hasonló sikerrel. Számomra rendkívül nagy jelentősége volt pedagógiai feladataim, céljaim elérésében. Mindannyiszor mélyült a kölcsönös bizalom a hármass kapcsolatban, s a gyerekek és szülők érezték, hogy az óvoda értük van, az óvoda a mi óvodánk. Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy ezek a délutánok sikeresek voltak, nagy energiával, lendülettel töltöttek fel és segítettek a további munkámban.

Természetesen nem csak eredményességről számolhatok be. Gyakran éreztem hiábavalónak, eredménytelennek próbálkozásaimat. Ilyenkor szakkönyveket, folyóiratokat tanulmányoztam, kerestem a hibát, az új megoldást. Ez különösen abban az időben fordult elő gyakran, amikor az óvodai nevelési program kötött foglalkozásként írta elő az ábrázolást. A nagy létszámú csoportban képtelenség minden gyerek érdeklődését kellő mértékben felkelteni. Sokszor tapasztaltam, hogy egy gyerek szívesebben játszana vagy szeretne kimeni az udvarra. A gyerekek fejlődési üteme nagyon különböző, tehát elvárásaink sem lehetnek azonosak. Előfordul, hogy egy-egy gyerekkel nehezen lehet megkedveltetni az ábrázolást. Meg kell találni azt az egyénre szabott módszert, amelynek segítségével fel tudjuk kelteni érdeklődését az ábrázolás iránt. Sok esetben ez lassú, kitartó munkát igényel. Többnyire az okot és a magyarázatot is meg lehet találni.

Gergő átlagon felüli értelmi képességű és intelligenciájú kisfiú, jó modorú, elfogadó és megértő, társaival és felnőttekkel egyaránt. Részt vett az ábrázoló tevékenységekben, de nem nagy kedvvel, és mindig gyorsan befejezte, mintha csak az a szándék vezérelte volna, hogy az elvárásnak eleget tegyen. Az is feltűnt, hogy rajzain, festményein sötét színek, főleg a fekete dominált. Az agyagozás és a papírmunkák, vágás, ragasztás jobban lekötötték a figyelmét, ezeket a helyzeteket használtam ki ahhoz, hogy együtt tevékenykedjek vele, illetve mellette, és beszélgetésünk alapján választ kapjak kérdéseimre. Észrevettem, hogy időnként túl közelről nézi a tárgyakat, olykor szaporábban pislog. Az anyukának elmondtam észrevételeimet, aki szintén felfigyelt hasonló dolgokra, és már tervezte, hogy elviszi a fiát szemorvoshoz. Kiderült, hogy Gergőnek szemüvegre van szüksége, amit az első perctől kezdve szívesen viselt. Mintha kinyílt volna számára a világ, tartós, mély barátságokat kötött, élénkebb lett, és hamarosan önként, kedvvel kezdett rajzolni, festeni, munkái kiszínesedtek. Sajnos súlyosabb egészségügyi probléma is előfordult gyakorlatom során. Patrik szintén nem szívesen vett részt rajzolás, festés, gyurmázás tevékenységekben.

Buzdításra azért elkezdett rajzolni vagy festeni, kissé nehézkesen, az eszközöket segítség, javítás ellenére sem tudta helyesen fogni. Vonalvezetése labilis, véletlenszerű volt még négy-öt évesen is. Az anyukának többször felhívtam a figyelmét erre, végül kifejezetten ajánlottam, hogy vigye el szakorvoshoz. Hosszú vizsgálatok során komoly mozgásszervi betegséget állapítottak meg. Ha az óvónő valamire választ keres, kutatja a gyermek viselkedésének okát, jelen esetben az ábrázoláshoz való negatív hozzáállást, elsősorban az esetleges egészségügyi problémákat kell kizárnia.

A pszichikai okok felderítése tapintatos, körültekintő munkát igényel. A gyermekhez közel kerülve, bizalmas viszonyt kialakítva csaknem minden esetben megtalálhatjuk az okokat. Ebből kiindulva szakmai ismeretünk birtokában léphetünk. Esetenként külső segítségre is szükség van, pl. pszichoterápiára, melyet csak a szülő egyetértésével, beleegyezésével lehet alkalmazni. A gyermek passzivitását, ellenállását okozhatják lelki sérülések, traumák.

Ádám négy és fél évesen egy másik csoportból került hozzám. Sajnos korábbi óvónénije nehezen kezelhető, rossz, engedetlen gyerekként tartották számon. Az úgynevezett problémás gyerek számomra egy szakmai kihívást, próbatételt jelentett. Ádám esetében úgy gondoltam, az a helyes, ha a saját meggyőződésemből indulok ki. Szeretettel, előítéletek nélkül fogadtuk a kisfiút, felnőttek, gyerekek egyaránt. Az új környezet, a légkör jó hatással volt rá, gyorsan beilleszkedett a csoportba, jól és nyugodtan játszott. Az ábrázoló tevékenységeken szívesen részt vett. Fantáziája szárnyaló volt, mindig túlradó magyarázatot fűzött munkáihoz. Munka közben viszont szertelen, kapkodó volt, nem tudott elmélyülni a tevékenységben. Gyorsan elkészült, de az eredmény nem tükrözte értelmi képességeit, dús fantáziáját, és a korának megfelelő átlagos színvonalat sem. Gyakran leültem mellé, együtt dolgoztunk, beszélgettünk. Nagyon szívesen válaszolt minden kérdésemre, sőt igen nagy közlésvágy élt benne. Élvezte, ha csak vele foglalkozott az óvónéni, legszívesebben kisajátított volna. Rajzolás, festés közben megfigyeltem, hogy Ádám feszült, szinte görcsös a mozgása. Többször csak egyetlen színnel dolgozott. A dicséret nagyon hasznosnak bizonyult, mint minden gyereknél, nagyon hálás volt érte, s szorongását némileg oldotta.

Tornához való készülődés közben a vállán, mellkasán sebhelyeket fedeztem föl. Elmondta, s az anyuka megerősítette, hogy kétéves korában leforrázta magát, ami nagy fájdalommal, hosszú kórházi kezeléssel járt. Igaz, nem vagyok hivatott megállapítani, de véleményem szerint ez a fizikai sérülés, fájdalom lelkileg is nagyon megviselhette. A szülőkkel megegyeztünk, hogy hasznos lenne pszichológushoz fordulni, ami meg is történt. A pszichológussal kölcsönösen informáltuk egymást, s együttes erővel sikerült eredményre jutni. Ádám lassan nyugodtabb, ezáltal türelmesebb lett. Az ábrázoló tevékenységben egyre jobban elmélyült, szép, gondos, színes, változatos rajzokat, festményeket produkált.

Sokszor éreztem, hogy hihetetlenül könnyű a dolgom, hiszen csak a feltételeket kell megteremtennem, lehetőséget nyújtanom, és megfelelő hangulatot az ábrázoláshoz, s legtöbbször ez így is van. A gyerekekben már háromévesen nagy a megismerési vágy, a kíváncsiság, az érdeklődés az új és érdekes dolgok iránt. Fényesen bizonyítja ezt a kiscsoportosok érdeklődése a festés iránt. Ha nagyobb létszámú csoporttal dolgoztam, számolni kellett azzal, hogy minden

gyereket vonz a festés, tehát alaposan elő kell készíteni a munkálatokat. (Elegendő legyen a festék, az eszköz és a hely, amit szükség esetén még gyorsan, könnyedén lehet bővíteni.) Nemcsak a szép színek ragadják meg a gyereket, hanem számukra fontos a könnyen elérhető eredmény, a sikerélmény.

Hasonló örömet nyújtottak a nyomatkészítések. A krumpliból készült dúcok könnyen kezelhetők a kiscsoportosok számára is. Meglepettséggel, ujjongással fogadták az előbukkanó színes formákat, mintákat. A középső és nagycsoportosok szívesen kiegészítették ceruza- vagy zsírkrétarajzzal is. Számukra műanyag lapból – nyomdázásra alkalmas – készítettem változatos dúcokat, például csigaformát, tengeri csillagot, halakat, virágokat, mértani alakzatokat. Ezek segítségével, valamint rajzos kiegészítéssel remek képek, díszítómunkák készültek. Csodálatos vízi világ, tarka virágos mezők, rétek, szépen díszített papírból kivágott terítők, kancsók, ruhák. A nyomatkészítés azokat a gyerekeket is aktivitásra serkentette, akik egyébként vonakodtak az ábrázolástól. Nagyon jól alkalmazható a nyomatkészítés csoportos, közös tevékenységre, alkotásra is. Az együttes munkálkodás különös élményt jelentett mindannyiunk számára, hiszen a gyerekek megbeszélésték elképzeléseiket, alkalmazkodtak egymáshoz, kiegészítették egymás munkáját és együtt örültek az eredménynek.

Az udvaron is bőven találtunk alkalmat az ábrázoló tevékenységek gyakorlására. Főleg nyári időszakban csaknem mindig biztosítottam lehetőséget rajzolásra, olykor festésre, esős idő után a nedves talaj szinte ösztönözte a gyerekeket a talajrajzra. Sokszor szinte az egész csoport a földön guggolva dolgozott. A gyerekek nagyon szeretik, ha az óvó néni együtt rajzol, fest, mintáz, barkácsol velük. Ezt mindig örömmel tettem, nemcsak kötelességtudatból, hogy példát mutassak, hanem mert szerettem az ábrázolást, a gyerekekkel való foglalkozást.

Óvodáskorban az esztétikai nevelés éppoly fontos, mint a nevelés más területe, hiszen itt alapozzuk meg, formáljuk a gyermek ízlését. Igen fogékonyak a szép iránt, ezt kell fejlesztenünk, jó irányba terelnünk. Az óvodai élet során rendkívül sok lehetőség nyílik a gyerekek esztétikai érzékének fejlesztésére. Az óvoda külső és belső környezete nagy hatást gyakorol az óvodába lépő kisgyerekekre. Ezt az első találkozást nagyon fontosnak tartottam. Arra törekedtem a csoportszoba kialakításánál, hogy a funkciójának betöltésén túl kellemes, jó benyomást keltsen a kicsikben. A berendezés mellett a játékok elhelyezése és a díszítés adja meg a szoba hangulatát. A díszítésnél ügyeltem arra, hogy ne legyen zsúfolt, kevés, de esztétikus tárgy kerüljön a bútorokra, a falra. Kellemes, szép feladatunknak tartottuk az élősarok berendezését, ahol az egyénekenként és közösen gyűjtött termések, virágok, ágak, kavicsok, csigák is helyet kaptak. Az évszakoknak megfelelően felújítottuk, gondoztuk. Ősszel piros csipkebogyó-, galagonyaágakat helyeztünk a vázába, fonott kosárba makkot, gesztenyét, diót, mogyorót és illatos gyümölcsöket. Télen faág, fenyőgally, száraz virágcsokor foglalta el a helyüket. Tél vége felé, hogy üde zöld színfoltot varázsoljunk, kukoricát, búzát csíráztattunk, majd aranyvessző- és gyümölcsfaágakat hajtottunk. Tavasszal virágok öltöztették színesbe az élősarkot. A gyerekek nagy örömmel vettek részt a rendezgetésben és gyakran nézegették, gyönyörködtek benne. Szeretem a természetet, és ezt igyekeztem a gyerekekben is kialakítani. Nagyon sokszor kirándultunk rétre, patak partjára, domboldalakra. Kirándulá-

sainknak tartalmat adtunk, célokat tűztünk ki. A patakba papírhajót engedtünk és hosszan néztük útját. Megfigyeltük a vízben csapatostul úszó apró halakat, amint a nagyobb folyó felé úsztak. Nyitottak a gyerekek a műalkotások befogadására is. Öt-hat évesekkel megnéztük Reich Károly kiállítását, a Kovács Margit Múzeumot, az Iparművészeti Múzeumot, amelyeket érdeklődéssel, tisztelettel tekintettek meg. Egy-egy ábrázolás motivációjaként gyakran mutattam be műalkotások reprodukcióit, amelyek szintén megnyerték a gyerekek tetszését. A vizuális és esztétikai nevelés szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Ha a kisgyermek képes fölfedezni, meglátni a szépet a természetben, az emberi alkotásokban, formálódik ízlése, fejlődik esztétikai érzéke, mely a saját alkotásaiban is tükröződik.

KLCSIK PÉTER (12 ÉVES)
DÓZSA A TŰZES TRÓNON (1514)

Solymosi Imréné

A boldogan végzett munka kreatívá és sikeressé tesz

A művészetekkel foglalkozó gyermek a tevékenység során kreatívá válik, fejlődik a problémafelismerő és megoldó képessége, érzelmi élete gazdagodik, képi gondolkodása fejlődik.

Minden gyermek szeret rajzolni, festeni, alkotni, ha nem vesszük el a kedvüket, ha nem akarjuk rájuk erőltetni a saját látásmódunkat. Hagynunk kell, hogy ők tapasztalják meg a körülöttük lévő világ szépségét, élvezzék az alkotás örömét. A boldogan végzett munka kreatívá és sikeressé teszi gyermekeinket. Egyéni stílusuk kialakul, nem kell mindenkinek azonos szemüvegen keresztül látnia a világot.

Gyermekkoromban nagyon szerettem rajzolni, festeni. Szinte minden órán beállított tárgyakat, testeket kellett rajzolni, festeni (pl.: vágódeszka, fakanál, törülköző), lehet, hogy mást is, de arra nem emlékszem. Mindig jó jegyet kaptam, megdicsértek. Amikor középiskolás lettem és az első órán festettünk, én gyönyörűen elkészítettem a képet, minden vonal a helyén volt, elégedetten vártam az értékelést, ez jól sikerült, gondoltam. Odajött a tanár úr, megfogta a vizes edényt, ráöntötte a vizet a rajzomra és azt mondta, na, most jó lesz, csináljad! Egy világ omlott össze bennem akkor, ma már hálás vagyok érte. Addig mindig megmondták, hogy mit kell látnom, csak akkor tudtam (sajnos ez néha ma is így van) igazán jól alkotni, ha láttam, amit le kellett rajzolnom. Gépiesen követtem, követtük a tanár utasításait. Igazán akkortól szerettem festeni, rajzolni, amikor csak segítettek, tanácsoltak, szabadon alkothattam. Talán ebből fakad, hogy én nem erőltetem rá a látásmódomat a tanítványaimra, engedem, hogy szárnyaljon a fantáziájuk, szabadon használják a színeket. Természetesen rajzolás közben észrevétlenül megtanítom őket arra, amire szükségük van, de ezt kevésszer teszem direkt módon. Ha egy tanítványom megkérdezi: „Milyen színű legyen a ...?” „Te milyenre gondoltad?” – kérdezek vissza, ő megoldja a saját elképzelése szerint, legtöbbször jól választ, ha nem, akkor abból tanult a legtöbbet, legközelebb már látja maga előtt a két szín egymásra hatását. Sikeressé, kreatívá csak az a gyerek válhat, aki kipróbálja a saját ötleteit. Ha szívesen dolgozik a rajzon, akkor élmény számára a rajzolás, lesznek ötletei, szárnyal a fantáziája. A képességük fejlődésének legnagyobb színtere a művészeti óra, gyurmázás, gyöngyfűzés, dróthajtogatás, origami stb.

Több mint harminc éve tanítok alsós tanulókat, az első osztályba beíratott gyerekeknél az utóbbi időben azt tapasztalom, hogy nem szeretnek – a szülők szerint nem tudnak – rajzolni. Szerintem inkább nem rajzoltak ezek a gyerekek, vagy azt mondták nekik, hogy nem tudnak rajzolni, és ők el is hitték. A kényszerből készült rajzokból hiányzik az alkotó lelke. Nemcsak rajzórán rajzoltatom tanítványaimat, az olvasmányok vázlata után minden egyes olvasmányt lerajzolnak, ezzel veszem rá őket, hogy végiggondolják a tartalmát az olvasmánynak,

mert miközben rajzol, átgondolja, hogy mit olvasott. Az alsó tagozatos tanulókhoz leginkább a vers- és meseillusztráció áll a legközelebb. A teremben lévő táblát szünetekben feldíszítik, rajzolnak nekem. Szeretem ezeket a rajzokat, időnként nehezemre esik letörölni. Az ünnepekre mindig közösen díszítik a termet, a közös kompozíciók készítésénél jól fejlődik az osztály közössége.

Nyolc évig tanítottam másodállásban egy művészeti magániskolában, tanítványaim közül nagyon sokan művészeti alapvizsgát tettek, rajztagozaton tanulnak tovább. Számptalan pályázatot nyertünk. Itt tapasztaltam meg, mennyire fontos, hogy jó minőségű rajzlapot, krétát, ceruzát, festéket használjunk. A rajzeszközök beszerzése tanév elején legkevesebb 1800 Ft-ba kerül a szülőknek, ekkor a legolcsóbb eszközöket vásárolják meg, amikkel nem igazán lehet jól alkotni. Az utóbbi időben felajánlom a szülőknek, hogy megvásárolom a felszerelést, így 500 Ft-ot kell befizetniük. Nagykereskedőktől vásárolok, az évek során megtaláltam a legolcsóbb helyeket. Nagyon fontosnak tartom a tanterem berendezését. Legjobb, ha egyszemélyes padokban tanulnak a gyerekek, ezeket a padokat könnyen lehet mozgatni, alkalmasak a csoportmunkára, közös alkotásra. Fontos, hogy a terem világos, de jól sötétíthető legyen. Nélkülözhetetlen a csap, a víz a teremben.

A munka értékelése mindig segítő, motiváló, hasznos tanácsot adó, pozitívan értékelő, megerősítő. Aki a munkát igyekezettel, szorgalmasan készítette és képességeihez mérten a legjobban teljesített, azt mindenképp pozitívan értékelem. A jó légkörért, a ráhangolódásért a felelős én vagyok. Ebben áll a nagy titok.

E számunk szerzői

Ady Endre (1877–1919)

ifj. Boros Mátyás (1960) – hegedűművész, újságíró, Budapest

Boross Lajos (1925) – prímás, Budapest

Choli Daróczi József (1939) – költő, Budapest

Csemer Géza (1944) – író, rendező, Budapest

Csóka János Pál (1953) – pedagógiai asszisztens, Budapest

Eötvös József (1813–1871)

Erdős István (1939) – népművelő, író, Salgótarján

Fátyol Tivadar (1953) zeneszerző, a Rádió C igazgatója, Budapest

Kárpáthy Gyula (1922–2005) – író

Kerékgyártó István (1938) irodalom- és művészeti kritikus, Budapest

Kovács József Hontalan (1950) – költő, Agárd

Lakatos Menyhért (1926–2007) – író

Molnár István Gábor (1974) – filmoperatőr-rendező, Budapest

Nagy Ferenc (1938) – művésztanár, EJCMPPT-főtktár, Mezőberény

Rácz Gyöngyi (1944) – EJCMPPT-elnök, Budapest

Solymosi Imréné (1958) – tanító, Nyékládháza

Somody Beáta (1972) – művésztanár, Budapest

Vámos Józsefné (1946) – óvodai tanácsadó, Bakony Péterd

Váradi Krisztina (1983) szociális munkás, Budapest

Somody Beáta

Értékelés, értékteremtés

Gondolatok a cigány gyermekek tanításáról

Identitás. Úgy gondolom, mindegy, milyen tantárgyat tanítunk, az egyik legfontosabb az értékteremtés és -megtartás. Ma már erre szinte mindenkit nevelni kell, sajnos már a felnőtteket is, mivel másként szocializálódnak a mai emberek. A múltat tanulmányozni és tanulni szükséges, hiszen identitásunkat szellemiségünkben tudjuk csak megtartani. Gondoljunk például az öltözékünkre. Uniszex ruhadarabokat hordunk, és még a kor sem számít, ki mit vesz fel. Már nem árulja el, mely kontinensről jöttünk, milyen vallásúak vagyunk, milyen a családi állapotunk, pláne nem, hogy melyik faluból vagy városból származunk. Már másról beszélnek, a fiatalok pedig a különböző divatirányzatokat követik. Ma Budapesten nem az Afrikából, Ázsiából vagy Dél-Amerikából származókra csodálkoznak rá, hanem az Erdélyből, a Csángóföldről érkezőkre vagy a sátoros cigányokra. Viseletük számukra érték és identitásuk legfőbb éke, ők XXI. századunk időutazói múltunkból jelenünkbe.

Lassan a cigány kultúra is ilyennek tekinthető. Mindenki ismeri a cigánymuzsikát, a magyarországi cigánymuzsikát, de a romák különböző viseleteit, egyéb mesterségeit már nem. A cigánykendő misztikuma is már a múltba réved. Nem könnyű így népismeretet tanítani, hisz a főbb jellegzetességek, szimbólumok már homályosak, ismeretlenek. Már csak újratanítással lehet átadni az ismereteket. Én úgy nőttem fel, hogy szülő-

falum cigány hagyományait, mesterségeit már nem tudtam értelmezni, pedig mindig nyitott voltam másokra. Ami számomra a cigányság folklórából érzékelhető és maradandó volt, az a Mátraverebélyhez tartozó szentkúti búcsúba való zarándoklásuk és ottlétük, innen élnek bennem a cifra, színes, rózsás szoknyák, kendők, gyönyörű, hosszú hollófekete hajzuhatok, kalapok és arany ékszerek. Mára már csak az aranyfüggők, -láncok, ékszerek maradtak, a viselet pedig estélyi ruhákká idomult.

Nagyon nehezen tudtam összegyűjteni a cigány temetés körül zajló szokásokat tizenkét évvel ezelőtt, a *Temetkezés hagyományai Mátraverebélyen* című szakdolgozatomhoz. Ma már a cigányság hagyományait rejtetten éli meg, az én generációm pedig már gyerekkorában átesett a tágabban értelmezett cigány kultúra (viseletek, foglalkozások, nyelv) értékvesztésén.

A jelenben inkább a roma származású „celebek” formálják a cigányságról alkotott képet, a közgondolkodást. A „régis vagy régi vágású”, neves művészeket elismerik, kitüntetésekkel is szépen jutalmazták kimagasló művészeti tevékenységüket, iskolánk névadója is ilyen neves személyiség. Aki nek volt lehetősége megismerni Lakatos Menyhértet, biztosan nyíltszívű, tekintetű és gondolkodású emberként vélekedik róla. Műveiből és életéből, világlátásából lehet mit tanítani, és nemcsak a cigány fiataloknak.

Emlékszem, hogy igencsak megcsodáltam őszülő haját, mert Verebélyen nem igazán láthattam idős cigány férfit. Szüleim még sokáig beszéltek az író-olvasó találkozójáról, az ott hallottakról, szép emlékekkel, melyek ma is bennem élnek. Édesanyám máig idézi gondolatait. Nekem kicsit olyanná révedt, mint Gandhi, aki másként küzdött, vértelenül és lázítás nélkül, és „népének” nem nézte el az iskolakerülést, fontosnak tartotta a tanulást.

Az Erdélyi utcai iskolában tanítok, a Lakatos Menyhért Józsefvárosi Általános Művelődési Központban. Nálunk a cigány népismeretet önálló tantárgyként tanulják az általános iskolás gyerekek. Első osztályban még plusz rajzórát is tartunk a népismeret tanítására.

Szeptemberben ismertem meg Balogh Brigitta kis elsőseit, én lettem a rajztanítójuk. Brigi néni osztályába kedves, vidám és harsány gyerekek kerültek, a 15 főből mind a 15 roma tanuló. Osztályfőnökük, napközis nevelőjük, az éneket tanító tanár néni, a cigány népismeretet tanító, s még a pedagógiai asszisztens is roma. Ez még a mi iskolánkban is precedens értékű. Kollégáim kedvesek, segítőkészek és melegszívűek, akik felelősséggel végzik a dolgukat, nem véletlenül állnak ők a piadesztálon.

Bár születésemtől kezdve ismertem cigány embereket, osztálytársaim és barátaim is voltak közülük, sőt értelmiségiek is, de közvetlen, aktív munkakapcsolatban nem dolgoztam még velük. Így az én életemben is egy új helyzet adódott, amit kíváncsian és érdeklődve vártam.

Célok a tevékenység tükrében.

Én a roma kultúra értékeit mint külső szemlélő élvezem. Tananyagnak

olyan témát szoktam választani, amiből mások is sokat tanulhatnak, így én is. Számomra autentikus, cigány származású művészekről (képzőművészek, írók, költők, zenészek, táncosok) merítek, és olyan témában, amelynek megláttatása bárkinek érdekes és tanulságos lehet. Amikor cigány kultúrával, hagyománnyal foglalkozom, elsősorban nekem kell tanulnom, és aztán kínálhatom a diákjaimnak a feladatot. A megoldás azonban mindig egyedi, más és más.

Szeptemberben a munkát az ismerkedés után felméréssel kezdtem az első osztályban, ahol egy rövid, vidám verset olvastam fel, amit illusztrálni kellett. A versben megjelenő fogalmak egy részét nem értették, amit aztán elmagyaráztam, de az is kiderült, hogy nincsenek tisztában az egyszerű jelképekkel az ábrázolás alkalmazásakor. Pl. a királyt úgy ismerhetjük meg, hogy koronát rajzolunk a fejére. „Azt hogy kell csinálni?“, „Mutasd meg! Rajzold meg!“, vagy például „A kertet, hogyan rajzoljuk?“ Nem szabad elfelejteni, hogy belvárosi gyerekekről van szó, akik számára egy kert olyan újdonság, mint hajdanán falusi gyerekeknek a játszótér.

A felmérés során kiderült, hogy szívesen rajzolják végig egyetlen színű ceruzával az egész lapot. Az emberábrázolásaik kezdetlegeseek, fej-láb emberkéek, olyan is van, aki szinte a firkakorszaknál tart, a ceruzafogásuk is helytelen. Mindettől függetlenül azonban létrehoztak valamit, és volt, akiét meg lehetett csodálni.

Innentől kezdve azonban a finomotorikai fejlesztést folyamatosan és párhuzamosan végeztük a tanító nével, aki írás-, matematika-, testnevelés- és technikaórákon formálta a gyerekek képességeit, valamint a fejlesztő pedagógussal, aki szintén segít

a harmonikus mozgás kialakításában. A gyerekek nagy motorikus képességeivel nincs különösebb gond, hiszen mozgásszeretetük már az anyaméhben kialakul. A kezecskék, ujjak mozgása, vezérlése e korosztály életkori éréseinek feladata.

Nagyon sok időt adtam az eszköz megismerésére, azok használatára, pl. színezést, nyom- és folthagyást. Barátkozzanak az anyaggal, bátran merjék használni. Itt próbáltam témájában változatos megbízatással ellátni őket, bizony sok-sok órában kell foglalkozni – még ma is – az alapok lefektetésével. Ez azonban egyáltalán nem gond a számomra, most a tudatosítás időszakában járunk, és a gyakoroltatás ennek igen fontos része.

Már csoportokban is dolgoztunk, ami ugyan nem teljesen tökéletes, de ezt is szokni és gyakoroltatni kell, mint a kiállítások, tárlatok megtekintését.

Roma művészek szakrális alkotásai (Budapest, Kesztyűgyár Közösségi Ház, 2009. szeptember 19–27.)

A szomszédos Kesztyűgyári Közösségi Házban szeptemberben nyílt kortárs roma képzőművészek kiállítása *Keresd az Istent, kisdedet találsz* címmel, a szakrális művészetek hete keretén belül. Kiállító művészek: Bada Márta, Botos Flórián, Csányi János, Csámpai Rozi, Kakas József, Kosztics László, Nagyné Horváth Judit, Ráczné Kalányos Gyöngyi, Váradai Gábor.

Átvittem elsős tanítványaimat is, akiket elvárásolt a színekkel teli kiállító tér, minden képet szerettek volna megsimogatni, megérinteni. Ha belegondolunk, két okból is érthető ez az empirikus tapasztalás, elsősorban azért, mert gyerekek, másodsorban azért, mert cigány kultúrában az érintésnek sokkal szabadabb gesztusrendszere

van. Megnéztük a képeket és csak egyetlen festmény volt – Csámpai Rozié –, amelyen keresztre feszített Krisztust láthattunk. A többi szakrális képen az attribútumokat nem értették, nem ismerték fel, de az „Istent”, aki keresztre volt feszítve, azt igen. Az „aprólábúak” meglátták és három fiúcska azonnal térdre rogyott a kép előtt, mintha egy templom oltára előtt lennének, összetették a kezüket és motyogtak valamit. Sajnálom, hogy nem volt nálam a fényképezőgép, pedig Rozi is örült volna, ha láthatja, milyen hatással volt festménye a gyerekekre. A kislányoknak tetszettek a gyönyörű Szűz Máriák, karika-fülbevalós, „füstös” arcú, kendős, rózsaszoknyás ábrázolások. Jó volt átélni lelkesedésüket.

A kezdeti élénkséget idővel irányítani kell, meg kell tanítani figyelni, viselkedni, beszélni, hallgatni, érintkezni a kiállított tárgyakkal a tanulókat. Pedagógusként sokszor kerülök ambivalens helyzetekbe. Tudjuk, a nevelés fontos része az ismétlés, a gyakorlás, a tudatosítás, így kell tenni következetesen nap mint nap, ha normákat, értékeket, tudást, szemléletet akarunk eléjük tárnunk. Számomra azonban még mindig furcsa szabadlelkük, véleményezésük megengedő moralitása.

A következő rajzórán – három nap múlva – visszatértünk papírlapokkal, ceruzával, krétával és a kiállítóterben a szentek figyelő szeme által vezetve papírra vethették a maguk Máriáját, Istenét. Emberábrázolási sutaságuk hamar megmutatkozott, de a képeken látható szimbólumok és egyéb elemek, részletek hozzáadásával kezdett formálódni alkotásuk. Mondták, hogy ők nem tudnak ilyet! Nem tudnak ilyen szépet! Majd nekiveselkedtek, és egy idő után elmerültek saját,

belső világukban. Elmélyülten dolgoztak, miközben azért volt, aki megfordította a papírt és újra kezdte... Volt, aki dühös lett, mert ő erre nem képes, volt, aki duzzogott, majd hosszasan nézegette, figyelte csendben a körülötte lévő képeket, mások munkáját. Aztán az óra végéig csendes szemlélődő maradt.

Hálózatablakok kiállítás (2010. január 30.) Januárban kiállítást rendeztem elsőseink színezéséből iskolánk egy frekventált helyén, a tanári szoba előtti folyosón. Nagyon sikeres lett. Egy kortárs festő, Kovács Albert *Hálózatok* című képéből kicsentem a színeket, így csak a vonalhálózatok maradtak meg. Megkértem őket, szépen dolgozzanak, mert olyan helyre szeretném kitenni a munkáikat, amit mások is láthatnak, nemcsak az osztály tagjai. A lurkókra bízom, milyen színeket használnak. Színes ceruzával dolgoztak, és nagyon változatosan. Készült finoman derengő, lendületes, nyugodt, kellemes, vidám és befejezetlen kép is, de a többség harmonikus lett. Két tanítási órán foglalkoztunk ezzel a témával, volt, aki egy alkotást készített, míg akadt, aki kettőt, sőt hármat is. Kiterítettem a képeiket a teremben, megtekintettük, majd megmutattam nekik a festmény azonos méretű színes másolatát az eredeti színállással. Meglepődtek, megdicsérték, de már az övékét is legalább olyan szépnek, ha nem szebbnek látták, mint a feldolgozott festményt. Majd egy hét múlva felkerültek munkáik a falra. Amikor megpillanthatták méltóképpen paszpartuzva, fakeretben kiállítva, elhitték, hogy amit ők tudnak, az érték, és csodálatra méltó mások számára is.

Fél évvel később elkerültünk egy másik kiállítótérbe, a Budapest Art

Brut Galériába, ahol szintén kortárs alkotók munkáit szemlélhették meg, majd alkotásra lettek invitálva. Erről egy cikket is írtam a Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó intézet Hírlevél című tájékoztató füzetébe.

Rendhagyó rajzóra a BAB' galériában. Az Erdélyi utcai első osztályosok rendkívüli rajzórán vehettek részt a Budapest Art Brut Galériában (BAB' Galéria), ahol mentálisan sérült emberek által készített művészeti alkotásokat tekinthetnek meg az oda látogatók.

Szép, napos időben utaztunk a Kőbányai és a Könyves Kálmán körút sarkához. Az épületek ölelésében megtaláltuk a BAB' Galériát, amelynek barátságos, derűs kiállítótérébe léphettünk be. A tanulók csodálkozva, érdeklődve nézték a falon függő színes festményeket, s közben megérkeztek „házigazdáink”, Kovács Emese művészetterapeuta és Lucza Vígh Erna múzeumpedagógus.

Egymás megismerése után felajánlották a gyerekeknek, hogy fekdjenek a földre terített habszivacsok egyikére. Miután kényelembe helyezték magukat, vettek néhány mély lélegzetet, becsukták a szemüket, és meghallgattak egy rövidke történetet egy különleges sapkáról. Kellemes, nyugodt, békés hangulat járta át mindenüket, bizony, ezek után felkelniük is nehézkes volt. Majd asztalhoz ültek és megfestették, amit a történet hallgatásakor elképzelték. Brigi néni elsősei halkán, folyamatosan kenték a festéket, mosogatták az ecsetet, siklatták az anyagot a papíron. Megjelentek az első képfozlányok. Volt, ami tovább formálódott, volt, ami bizonytalan maradt, de nemcsak a papíron, hanem a gondolatok megfogal-

mazásakor is. Úgy tűnt, egy alkalom nem elég a konvenciók feloldásához. Az elsős gyerekek most tanulnak „világot látni”, újdonság számukra az iskola közegéből kimozdulni és máshol alkotni, dolgozni, tanulni. Foglalkozásunknak nem a tudás átadása, az eszközhasználat elsajátítása volt a célja, hanem a függetlenedés, kilépés a mindennapi környezetből, az alkotás öröme, tétnélkülisége.

Miért is volt más ez a múzeum-pedagógiai foglalkozás? Mert nem az iskola falai között voltunk, nem a megszokott tanító nénik foglalkoztak a gyerekekkel, sőt ők csak csendes szemlélők lehettek. A foglalkozás levezetője pedig a gyakorlatban olyan emberekkel foglalkozik, akik valamilyen módon kirekesztettek a normálisnak mondott emberek világából.

A falakon lévő képek terápia-alkalmával készültek, és mégis olyan szintű minőségről, érzelmi impulzusokról tesznek tanúbizonyságot, amely bárki számára élvezhető. A másság elfogadásához, az esélyek megadásához mindenképpen tartalmaz állomás az ott kínált lehetőség. Mi, felnőttek egymástól is tanultunk, sőt nemcsak szakmai „fogásokat”, hanem tapasztalatcserére is alkalmunk nyílt diákjaink által. Nem mellékes

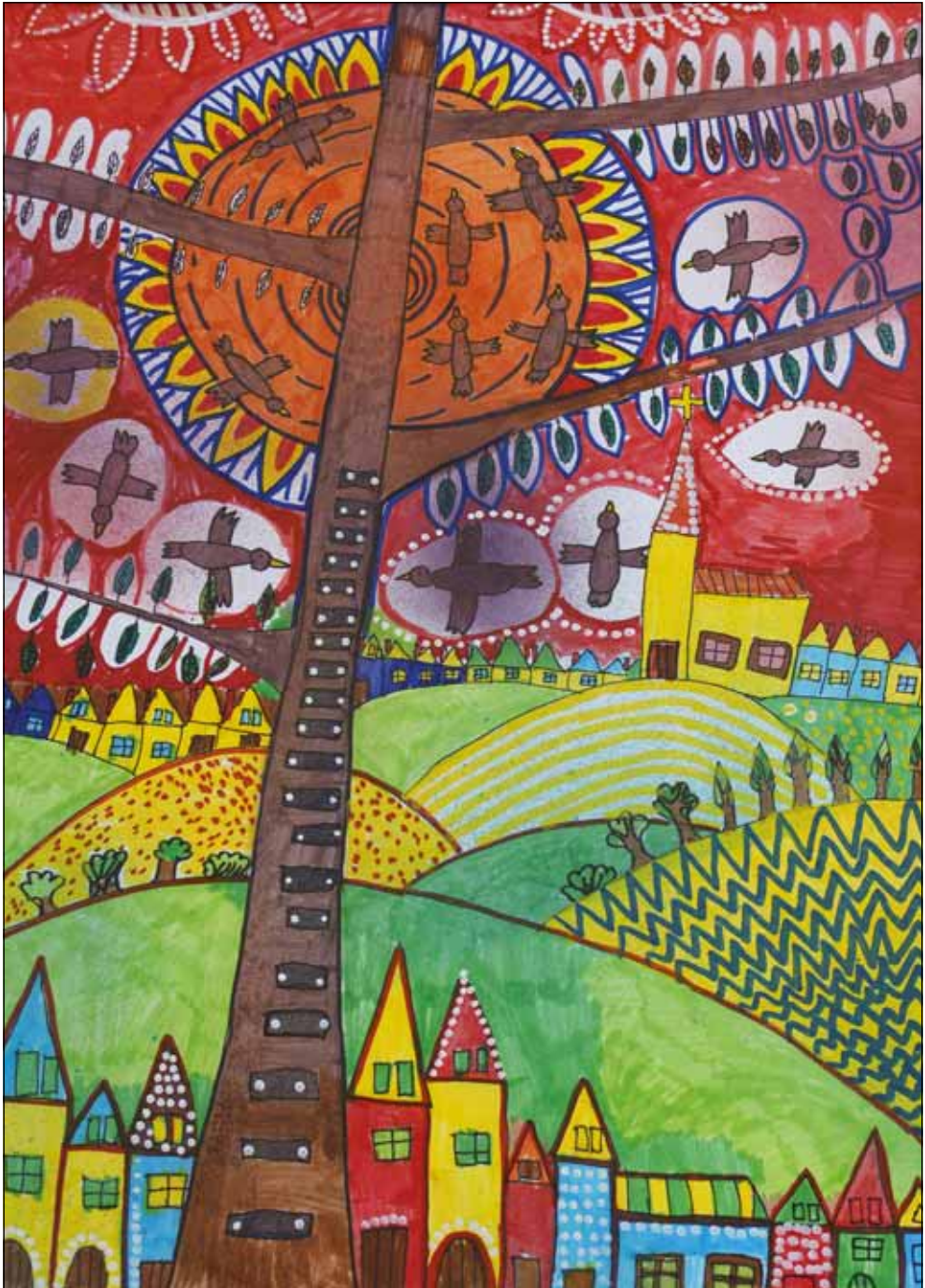

szempont, hogy mindez ingyen volt, mert a galéria számtalan érdekes foglalkozást kínál különböző korosztályoknak térítésmentesen.

Kendőfestmények. Kiállítás az iskola tanulóinak munkáiból a Lakatos Menyhért Iskola Napokon (2010. május 27.) Kis diákjaimmal tovább dolgoztunk csoportmunkában. A meleg és a hideg színeket tanítottam. A meleg színeket a lányok, a hideget a fiúk festették meg nagyméretű, 60×60 cm-es papírra. Mivel akkor a lányok többen voltak, hamarabb végeztek és besegítettek a fiúknak, hogy ők is elkészüljenek még az órán. Megszállottan, szinte eufóriában festettek. Gyönyörű két kép született (*Ikrek*), ez adta az ötletet, hogy készítsünk kendőket, cigánykendőket, képeket.

Cigány népviseletekről kerestem fotókat, ahol a színek is látszódnak. Sok fekete-fehér archív kép van a neten, de színesben igencsak kevés, amelyik pedig közelről mutatná a mintázatot, a rózsákat, virágokat, olyanra nem is akadtam. Lehet, hogy szükség lenne egy ilyen albumra? Ismerőseim, valamint a könyvtárosok sem igazán tudtak ilyet ajánlani. A képek az én szempontomból vagy kicsik, vagy színtelenek voltak. Pedig milyen fontos a viseletek színszimbolikája a cigány folklórban is! A cigány népismeret tananyag kiválasztása, feldolgozása rugalmasan alakítható, a gyerekek hagyományos ismeretét segíthetjük a rajzórakon elmélyíteni, akár kortárs alkotóval, pl. Szentandrassy István festményével, valamint néhány színes fénymásolattal a cigányzenészekről, táncosokról.

A mintás anyagok rajzolata – a sikertelen keresgélésben – csak sejtethető volt, így szárnyalhatott a fantá-

ÉLETFA – ILYEN JÖVŐRŐL ÁLMODOK
BÓDI TAMÁS (6. O., BERETTYÓÚJFALU)

KÁPRÁZAT

KNANT MÁRK-MATA GÉZA (4. O., MISKOLC)

PAPAGÁJ NAPFÉNYBEN

GLONCZI IMRE (7. O., FELSŐZSOLCA)

SZARVASOK

KISS VIVIEN-SZABÓ GINA (4. O., MISKOLC)

KENDŐKÉPEK

KOLLEKTÍV MUNKA (1. O., BP.)

BAROMFIETETÉS
TÚRÓ ZOLTÁN (17 ÉVES)

ziájuk! Megértették, hogy a virágok inkább csak virágfejek, száratlanok, így készültek el a lányok piros és a fiúk könnyed, friss, eleven, üde kendői is. Megbeszéltük, milyen színeket használunk, milyen színű lesz az alap, ki hol dolgozik. A kendőket körbejárták vagy fordígtatták, kellemes, szép egység, harmónia jött létre. Varázslatosak lettek! Dinamikusak, tüzesek, végtelenül szerethetőek! Nincs olyan szemlélő gyerek vagy felnőtt, aki ne csodálkozna rá! Nem kell több! Elismerést csikar ki a mégoly érzéketlen vagy nemtörődöm gyerekből is. Karbantartónk ügyességét kihasználva faléccel bekereteztettem a képeket, és „megszólaltak”, megszólítanak mindenkit, aki csak rájuk néz!

Összefogtunk mi mindnyájan, mindenki azt adta, amihez a legjobban ért, Brigi néni, az osztályfőnök egy kellően előkészített, felkészített osztállyal várt, ahol rend és csend volt. Én hoztam az eszközöket, ötletet, motivációt (ezek azért kölcsönösek), a gyerekek érzéseket, gesztusokat, szép képeket, örömet, várakozást, szeretetet, János bácsi gyönyörű kék kereteket, melyhez az iskolavezetés biztosította az anyagi

feltételeket. Igen, ez így működik, ha kicsit mindenki magáénak érzi, akkor fontos neki, félti, vigyáz rá és büszke. Én is az vagyok, nagyon-nagyon büszke a gyerekekre.

Szeretném, ha tanítványaim kíváncsiak lennének mindenkire. Szeretném őket arra megnyitni, hogy a körülöttük lévő emberek értékeit meglássák, a saját értékeiket felismerjék, és küzdjenek ezek megmutatásáért. Fontosnak tartottam, hogy a tanévben mindig máshonnét merítsék kortárs alkotóktól, legyen benne cigány képzőművész vagy autodidakta alkotó, elismert és díjazott festő vagy grafikus. Céljaim között szerepelt, hogy menjünk kiállítóterekbe, múzeumokba, alkossunk, majd kiállítást rendezzünk munkáinkból.

Nagyon szép pályát választottam, az is lehet, hogy a legszebbet! Szeretem nézni, ahogyan tanítványaim dolgoznak, amikor befelé fordulva alkotnak, én meg figyelhetem, meglehetem, hogyan fejlődik alkotásuk, hogyan teljesedik ki gyermekviláguk képeikben. Minden alkalommal eltöltenek a várandósság izgalmával, majd a születés pillanatával s az alkotásaik iránt érzett felelősséggel.

Kerékgyártó István

Molnár István Gábor fotóművészetéről

Ifjúkorban a tehetség vonzások és taszítások feszültségében keresi önnön kibontakozását. Van, akiben már gyerekkorában felmerül a választás gondolata, van, aki újabb és újabb önkifejezési formákat próbál végig, mert újabb és újabb médiumok, művészeti ágak csábításának enged, és van, akinél paradox módon csak későn, negyven fölött konkretizálódik a felismerés, és ekkor esetleg elhagy polgári foglalkozást és minden kötöttséget, hogy a felismert belső ösztönzésnek engedjen.

Dr. Kosztics István, Fátyol Tivadar, Kovács József Hontalan, Molnár István Gábor, Lakatos Menyhért

Molnár István Gábort kiskamasz korában sok minden érdekelte, ám eszébe sem jutott, hogy fotós is lehetne. Apai ágon magyar, anyai ágon cigány származású lévén, anyját – aki a cigányság felemelkedésének, oktatásának, művelődésének elkötelezett sürgetője és előmozdítója volt – gyakran elkísérte a gyermek és ifjúsági művészeti táborokba. Egy ilyen alkalommal ismerkedett meg közelebbről Péli Tamással, a Hollandiában végzett, első magyarországi hivatásos cigány képzőművésszel, aki előadást tartott a diákoknak és impulzív személyiségként hamar felfigyelt a gyermekben megmozduló tehetségre. Egy alkalommal rápillantott Gábor készülő munkájára is. Érdeklődve forgatta a rajzot, majd azt mondta: „Tudod-e, hogy az emberiség legnagyobb festői balkezesek voltak, mint te is? No persze, kivételek természetesen vannak... – mondta mosolyogva. – Jó megfigyelő vagy, erős a vizuális érzéked, a balkezesség éppen szerencsés lehet a kamera kezeléséhez... Gondolkozz el azon, szeretnél-e operatőr lenni!”

Gábornak jólesett a dicséret, aztán elfelejtette, s amikor továbbtanulásra lehetett jelentkeznie, a vendéglátóipari szakközépiskolát jelölte meg. Két év után aztán elment a kedve mind az iskolától, mind a jövő foglalkozástól, és eszébe jutottak Péli tanácsai, annál is inkább, mert akkor már fotózott, egy születésnap ajándékba kapott Carena SX géppel. Tizenhat éves korában kezdett el fényképezni. Megszerette a fotózást, ami hamarosan szenvedélyévé vált, és rátalált alaptémáira is.

Anyja révén ugyanis egyre jobban megismerkedett a cigány kultúra megújításán munkálkodókkal, cigány és magyar értelmiségiekkel, alkotókkal, akik

barátai lettek az ország különböző részéből, de legfőképpen Újpesten, ahol a cigány közösség részesévé vált.

S ahogy a hasonlóképpen kettős identitású Péli Tamás, úgy ő is a két kultúra közül a hátrányosabb helyzetben lévő felzárkózásának segítését választotta életprogramként, újpesti lokálpatriótaként és az egyetemes cigány kultúra kibontakozásának híveként.

Péli intuitív alkat volt. Ennek számos alkalommal tanújelét adta, akkor is, amikor alig látott valamit az illető produktumaiból. S az idő többnyire az ő ösztönös megsejtését igazolta. Két évtizeddel az említett inspiráló beszélgetés után Molnár István Gábor úgy találja, hogy ez az érzékeny, bátorító felismerés kellő pillanatban érkezett és adott ösztönzést a jó választásra. Nem is egyre, hanem egyszerre két vizuális művészeti ágra, a fotózásra és a filmre.

A fiatal fotós Újpest cigányairól, a XIX. század negyvenes éveitől betelepülő, Károlyi István gróf és az újpesti gyáripárt megteremtő vállalkozók által behívott szegkovácsok és muzsikus cigányok, vásárosok és piacozók utódairól készített fényképeket, és a Borsod megyéből ideérkező, munkát kereső, újonnan letelepedni kívánó családok honfoglalásáról s egy oktatási kísérletbe történő bekapcsolódásukról komponált önálló kiállítással bővülő képsorozatot.

A Borsodból érkezők a Langlet utcai iskola környékét övező, előregeedett, földszintes munkásházakat és az ugyancsak leromlott állapotú lakótelepi lakásokat vették birtokba. Az eredeti nevén Toldi utcai 2003-ban százéves iskola a hatvanas években vette fel a II. világháború idején elhurcolással fenyegetett zsidóság megmentőjének, Langlet Valdemár svéd diplomatának a nevét, aki a legendás Raoul Wallenberg mellett ezrével állított ki menlevelet az üldözöttek részére.

Ebben az iskolában cigány fiatalok, a borsodi falusi, kisvárosi életformát nagyvárosra cserélő családok gyermekei tanulnak. A Langlet utcai iskola befogadó iskola, sok hátrányos helyzetű, nehezen kezelhető gyerekekkel. Azok a tanárok, akik nem bírták a „gyűrődést”, egy idő után távoztak a tantestületből. A Giczy Béla igazgató vezette iskolában, az ott maradó pedagógusok közreműködésével, igazi team-munka, új típusú, a tanulók életkörülményeit figyelembe vevő, kreatív pedagógia valósul meg. A kulturális alpolgármester, Hock Zoltán is kiemelt figyelemmel kísérte ezt az intézményt. Az Újpesti Roma Kisebbségi Önkormányzat elnöke, Csóka János Pál pedig pedagógusasszisztensi feladatot vállalt az iskolában, s ha valamelyik diák elmaradt az óráról, ő maga ment el személyesen a családhoz, s mivel nagy tekintéllyel rendelkezett a szülők előtt, restellték a gyerek iskolakerülését, és helyes útra terelték a rakoncátlankodót.

Ilyen körülmények között került az egyre jobb eredményeket elérő iskolába Molnár István Gábor fotóművész és tanár, aki az „Eötvös József” Cigány–Magyar Pedagógiai Társaság kulturális programfelelőseként kapcsolódott be a munkába, szabadidős tevékenységeket vezetett a diákoknak, és részt vállalt a korrepetálási munkában is. S ahogy egyre jobban betekintett az iskola életébe, úgy ébredt fel benne a kíváncsiság és az érdeklődés az itt folyó sikeres, emberformáló pedagógiai munka iránt, és egyre inkább azt vette észre, hogy nemcsak a gyerekek kapnak tőle ösztönzést, hanem ő is élményt, tapasztalatot szerez a diákoktól. Fotós tevékenységének fordulópontja érkezett el, s a diákok sorsváltozásának megörökítése élete első olyan kiállításának létrejöttét ígérte,

amely egy pedagógiai reformfolyamat egyszerre hiteles, dokumentum értékű és művészi szintű, alkotói megragadását eredményezheti.

Az iskolai élet nehézségei tükröződnek a Langlet utcai diákokat bemutató fényképeken, és a torz, méltatlan emberi körülményekből kiszabaduló személyiség megmutatkozása, a tiszta, ép emberi lélek jelenléte a diákok tekintetében, ahogy megbirkóznak egy-egy nehéz feladattal, ahogy széles jókedvvel, kreatív ötletektől sziporkázva belemerülnek a maguk által létrehozott farsangi multságba. A kisiskolás diák életörömtől sugárzó arccal, csintalan tekintettel belefeledkezik egy hatalmas dinnyeszelet elfogyasztásába, s a nyári melegben strandoló cigány kislány, élete első igazi nyaralásakor, nyakig merül a langyosan simogató vízbe, s mosolygó-nevető arcán olyan túlaradó boldogság jelenik meg, ami csak a lét ritka pillanatainak sajátja.

Lényegre szorítókozó, sallangmentes ábrázolás jellemző ezekre a képekre, az *Életörömrre*, a *Dinnyeevőre*, ezekre a kis remekművekre, egy-egy csoportos farsangi képre és több, itt fel nem sorolt fotóra. Az egykori kiállítás valamennyi darabja korrekt módon alkalmazza a profi fotó eszközeit, és a művek mintegy harmada pedig már a téma sikeres művészi megragadásáról és a fotós egyéniség személyiségjegyeinek, alkotói karakterének a műalkotásban való megjelenéséről tanúskodik.

Ezeknek a gyerekeknek egy része néhány évvel ezelőtt még elvadult arcát mutatta. Az életkörülményeknek, a törődésnek előítélet-mentes változása kellett ahhoz, hogy ezek a jobbra hivatott gyermeki személyiségek regenerálódjanak és ne taszítódjanak a „sajátos nevelésűnek” nevezett, „fogytékosnak” minősített létformába. Hogy ne hasonlítsanak némely, embertelen nyomorba süllyedt cigánytelep szociofotókról ismert gyerekeire. Mindez a felnőttek felelősségére, s egyben az ország lakossága által parlamenti képviselőnek megválasztott politikusok és végső soron az előző kormány felelősségére világít rá. A jövőben pedig az új kormány felelőssége méretik meg, s némely, az elmúlt időszakban felületesen, elhamarkodottan nyilatkozó pedagógiai szakemberé, szociológusé és újságíróé is, akik között akad olyan buzgólkodó is, aki, némi csúsztatással, megpróbálta kioktatni azt a vállalkozót, Demján Sándort, aki eddig a legtöbbet tette a gyermekszegénység, az éhezés csökkentéséért és a kiemelkedő tehetségű, hátrányos helyzetű gyermekek támogatásáért, tehetséggondozásáért, aki a Junior Prima-díjat és más teljesítményre, fejlődésre serkentő díjat létrehozta. A „nem parancsol nekem senki, csak mindig odamegyek, ahova küldenek” magabiztosságával nyilatkozó cikkíró elgondolkodhatna azon, hogy a súlyos éhezéstől nemcsak látványosan, hirtelen halállal lehet elpusztulni; az orvosi szakirodalom ismeri a tartós éhezéssel súlyosított alultápláltság s a szervezet védekezőképességének, immunrendszerének leromlása miatt, és a legyengült szervezetre támadt újabb betegségek együttes hatásaként bekövetkező gyermekhalált. Kár olyan magabiztosan állítani, hogy Magyarországon nincs az életet veszélyeztető gyermekéhség. Legfőképpen a cigány gyermekek közül éheznek sokan. De nem kevés magyar gyermek is éhezik, a munkanélküliek és a nagycsaládosok gyerekei. Sok helyen a hétfégek jelentik ebben a csúcst. A pedagógusok tapasztalatai szerint hétfőn reggel számos gyermek éhségtől gyötörtén érkezik az iskolába. Önleégültségre tehát nincsen ok. Scipiades Erzsébet újságíró, a gyermekéhség elleni küzdelem kö-

vetkezetes és tiszteletre méltó elkötelezettje, új és új akciókat kénytelen kitalálni a megkérgesedő szívű gazdagok támogatásának megnyerésére. Olykor már csak ilyen show-műsorokkal lehet ráterelni a figyelmet az éhezõ gyermekekre. Ilyenkor óhatatlanul eszébe jutnak az embernek bizonyos politikusok optimizmustól áthatott, nyugtató szavai is: „Magyarországon jólét van.” Jólét, de kinek?

Ám eredeti témánknál maradva, az újpesti cigány gyermekeknek sincs könnyű dolga, de az országban sok helyütt tapasztalható leromlottsághoz képest itt nagyobb a szolidaritás és az önkormányzati felelõsség. Aligha véletlen, hogy a kerületben egymás után négyszer választották újra a polgármestert, s a nagy önkormányzati és nemzetiségi önkormányzati képviselõk megválasztásában is alapvetõen folyamatosság tapasztalható, ami a választók elégedettségének és bizalmának a jele.

Molnár István Gábor munkássága középpontjába a cigánység felemelkedésének, integrálódásának segítségét, a cigány kultúra és ezen belül elsõsorban az alkotó mûvészek bemutatását helyezte. Magatartásának lényegét, morális alapjait, szellemi nyitottságát jól jellemzi nemrégiben megjelent – filmszöveget, riportokat, interjúkat tartalmazó – kötetének címe: *Cigányként teret nyerni, s adni mindenkinek*.

Molnár István Gábor élet- és alkotói programjának megalapozottságát és elmélyült elõkészítését hitelesen jelzik helytörténeti kutatásai is, a *Régi Újpest cigányai* címû átfogó tanulmánya, a *Cigány néphez kötõdõ foglalkozások: A szegkovácsok* címû, a szegkovács mesterségrõl szóló könyve, az újpesti vendéglõkrõl, kávéházakról szóló cikksorozata, és az a szorgos kitartás, amivel összegyûjtötte az újpesti cigány családok birtokában lévõ, mintegy háromezer darab privát fotót. Digitalizálta õket, majd rendben visszaszolgáltatta az eredeti fényképeket a tulajdonosoknak. A *Régi Újpest cigányai* címû kiállítás zömmel ebbõl az anyagból nyílt meg júniusban, a Polgár Centrumban. Keresztmetszetet kíván adni egy városnyi település romaságáról. „Nem szociofotókkal (mai értelemben), hanem dokumentumképekkel” – állapítja meg az alkotó. Valóban, Molnár István Gábor elkülöníti saját alkotói tevékenységét a szociofotó mûvelõinek munkásságától, anélkül hogy egyoldalúságba tévedne: „Vannak hatalmas mûvészek, akik folyamatosan, egy cél érdekében törekednek egy olyan drámaiságra, mely a megdõbbenést szolgálja, a társadalmi peremet mutatja. Elismerem, fontos, amit tettek és tesznek, de a saját népemet én nemcsak errõl az oldalról tartom megmutatandónak. Újpesten különleges emberek élnek. A város szeretetét az õslakos cigányok is átvették. Összetartanak, nem merülnek el. Szeretik egymást és vigyáznak egymásra. Ezt bemutatni óriási feladat, ennek tartok az elején.”

Ám én nemcsak a szociofotó, hanem a dokumentumkép megjelölést is bizonyos fokig szûknek tartom Molnár István Gábor fotós tevékenységének jellemzésére. Legjobb képei nem merülnek ki a pusztá helyzetregisztrálásban, dokumentálásban. A pusztá dokumentatív hûségénél teljesebb a mûvészi igazsággal párosuló hitelesség. A fotóábrázolás teljesebb, sokrétûbb volta emeli Molnár István Gábor fényképeit az esztétikum szintjére.

S tegyük hozzá, mind a dokumentumkép, mind a szociofotó meghatározása újragondolásra, pontosabb meghatározásra vár. Részben azért is, mert a német szakkifejezés fordításából meghonosodott a dokumentációs fénykép és

rövidített formája, a „dokufotó”, aminek jelentése: „hiteles másolatok készítése fényképezéssel”, illetve „valaminek a hiteles bizonyítására készült fénykép”, ami semmiképpen sem azonos a magyar fotósok nyelvében meghonosodott dokumentumfénykép kifejezéssel, ami alkotói tevékenység, a dokufotó pedig ipari jellegű szolgáltatás. S maga a szociofotó szó belső tartalma is történetileg némi változáson ment át.

A legnagyobb magyar szociofotós, Kálmán Kata munkássága szociális hangsúlya mellett is a teljes ember lényeges vonásainak megragadására törekedett, s nem szűkült le egyetlen felrázó, propagandisztikus célra, hanem paraszt- és cigányábrázolásaiban egyaránt, az egész ember külső és belső ábrázolása valósult meg. Fotóiról szólva elmondta, hogy fényképezés alkalmával gyakran beszélgetett modelljeivel, így nemcsak teljesebben átélhette sorsukat, hanem azt is konstatálhatta, hogy alulnézetből – politikai szövegek és illúziók nélkül – mennyire hitelesen áll össze bennük a világ.

Molnár István Gábor fotóábrázolásai, anélkül hogy bármiféle konkrét hatást megjelölhetnének, még leginkább ezzel az ábrázolt tiszteletét és a lényeges vonások megragadását magában foglaló attitűddel rokoníthatók. S említsük meg Benkő Imre fotóművész nevét, aki konkrétan is inspiráló, felszabadító hatást gyakorolt munkásságára, és segítette önálló útjának és stílusának megtalálásában. Az alkotói magatartásban, az etikus tartás szükségességében szíve szerint való példát adott Molnár István Gábornak. Az ábrázolás igazsága mindkettőjük munkásságában alapvető követelmény. Benkő világa szigorúbb, Molnáré bensősége-sebb. Ám ez a bensőségeség nem jár együtt sem baleksággal, sem megalkuvással. Emberismerete és etikai érzéke egyaránt erős. De törekvéseinek lényege nem a rossz leleplezése, hanem az érték, a jó felmutatása. Ellentmondásos lelkületű modelljeinek ábrázolásában is a pozitív személyiségjegyeket hangsúlyozza elsősorban, de az ábrázolásban hitelesen jelződik az emberi gyengeség is.

Az Újpest cigányainak jelenkori életét, figuráit ábrázoló képeiből kettőt emelnék ki. Akinek kezei között sok fotó megfordult, az már viszonylag gyorsan el tudja egymástól különíteni a markáns, jelentéses képeket a felszínes, valódi jelentés nélküli fotóktól. Ezek a karakteres képek az embert és a környező tárgyi világot olyan gazdag asszociációs mező jelenlétével ragadják meg, hogy a tárgyak, motívumok beszélnek magukról, gondolatokat ébresztenek, sorsokat tesznek elképzelhetővé, átélhetővé. Ilyen kép az *Újpesti lóversenyiroda, jegypénztár* című fotó és az *Újpesti esküvő* kompozíció. Az első képen tolokocsiban ülő, idős férfi várakozik a jegypénztár előtt, mintegy kiemelkedve kerekesszé-kéből. Egy, az élet, a sors és balszerencse által megtaposott férfi kitörési kísérlete a szerencsejátékkal sorsának kényszerű behatároltságából. A figurából sugárzik a rezignált megfáradtság és a makacs próbálkozás szándéka. A másik képen ötfős, italozó asztaltársaság, a férj munkahelyi kollégái, hétköznapi ruhában, ahogy munka végeztével ideérkeztek. Tőlük illő távolságra fiatal anya fehér menyasszonyi ruhában szoptatja gyermekét. Az ünnepiességnek, az emberi élet egyik fő fordulójának és a hétköznapiságnak, az élet taposómalmában való viaskodásnak groteszk kontrasztja. Tetszik nekem ennek a fiatalasszonynak az elszánt küzdelme a rá nehezedő sorssal. Igen, a gyermeket meg kell szoptatnia, az esküvőt, ha késéssel is, meg kell tartani, az életnek, ilyen körülmények között is, formát kell adni. El lehetne töprengeni a rájuk váró sorson...

Dokumentumkép, szociofotó vagy lakodalmi „népszokás” az urbanizáció avagy a globalizáció korában? A fotó, túlmutatva az egyszeri látványon, az alkalomhoz viszonyítva, sivár környezetének figuráival kegyetlen erővel és tárgyilagos-sággal sugározza egy, az éltető hagyománytól drasztikusan elszakadó, szerves életformát teremteni nem tudó kor atmoszféráját. A figurák és a helyzet együttes ábrázolása emelkedik sorsszerűvé, amely sorsszerűségnek a résztvevők nemigen vannak tudatában.

Molnár István Gábor eddigi munkásságának csúcsteljesítményét a portréfotók képezik, s ezen belül is a művészfotók. *Cigány művészek arcképcsarnoka* című, több művészeti ág alkotóinak portréfotóit vagy egész alakos figuráit magában foglaló sorozata nagyon jó karakter- és pszichológiai érzékkel, főként a művészi kifejezés iránti érzékenységgel készült, többéves munkával. A portrék készítését nem akarja mechanikusan siettetni. Igyekszik minél jobban, minél mélyebben megismerni az illető művészt. Megvárja, míg rámenősség és erőltetés nélkül, kölcsönös rokonszenv alapján megteremtődik a bizalom légköre. Tudva tudja, s főleg érzi, hogy erőszakkal senkit nem lehet megismerni. Molnár maga is ehhez a közösséghez tartozónak érzi magát, fontos számára a megbecsülésük és bizalmuk. Tiszteli modelljeinek emberi méltóságát, ezért közlés előtt megmutatja az ábrázoltnak a róla készült fényképet, s csak olyan felvételt jelentet meg róla, amit az illető is hitelesnek tart és elfogad magáról. Senkit nem akar csapdába csalni, se hamis hatásossággal bemutatni. Az efféle korrekt magatartás oly ritka ma már, akár a fehér holló.

A korrektségnek és a bizalomnak ebben a légkörében megjelenők mesterkélttség nélkül, magától értetődő természetességgel tudják önmagukat adni. A cigány képzőművészek arcképcsarnoka kivételes, bensőséges közelségbe hozza ezeket az alkotókat.

Hány és hány muzsikus egyéniséget mutat be a cigányzene mesterei közül, hány és hányféle zenészi magatartás vonul el előttünk, a vendégre figyelő, illetve azt játékaival bővülő, vagy hegedűjére, zenekarára összpontosítótól a muzsika hullámaiban hunyt szemmel alámerülőig, ahogy ezt képmellékletünkben is láthatjuk, Mága Zoltántól Oláh Ernőig, s eredeti színészi tehetségek, a robusztus erejű és eleven, féktelen humorú Szegedi Dezsőtől s a színházi viszonyok kusaságából előremenekülő és kivételesen leleményes teremtményével egyszemélyes színházat létrehozó Jónás Juditig, a Domján Edit-díjas színművésznőig, aki, akárcsak Darvas Iván tette, egymaga képes, egész estét kitöltő darabban egyedül lebilincselni játékaival a közönséget (Weöres Sándor: *Psyché*). Molnár István Gábor a maga hajlékony és érzékeny tehetségével közel férközött a festői karakter megragadásához, a Szentandrásy Istvánt munka közben és a könnyed elengedettséggel állapotában ábrázolt kompozíciójában, kétdarabos sorozatában pedig Orsós Terézt állítja elénk az anyaggal és a megjelenítéssel való küzdelemben és az ihlet magával ragadó, felragyogó örömeiben.

S végül szóljunk azokról a portréfotókról, amelyek nem valamilyen akció közben ábrázolják az alkotót, és látszólag eszköztelenek, valójában olykor éppen ezek a maguk puritán egyszerűségükben a legbonyolultabb lelki tartalmak hordozói, a legértékesebbek.

Alkotóműhelye ajtajában, falra aggatott, kovácsoltvas lakatok és egy szekérek társaságában áll az író, fadarabos, faszobrász Orsós Jakab. Arcán markáns

erő és nyugalom. Kissé összehúzott szemmel néz felénk. Kezében ácsszekerce, ám csak figyelme peremén számon tartva, csaknem önkéntelenül simogatja a szerszám éle melletti vasfelületet – ránk figyel.

A másik nagy életenergiát sugárzó arc a Bangó Margit énekesnőé. A mulandó élet folytatódásának vágya és öröme árad énekéből, mintha hang nélkül is hallanánk a dal fortissimóját. Mintha maga Káli istennő sugározná szét varázserejét.

A diagonálisan jobbra tartó sínpár bal oldali szelvényén sötét farmer-nadrágos fiatalember ül, velünk szemben, fekete szegélyű, fehér ingben, alsó karjával térdére támaszkodva. Fegyelmезetten tartja magát, de tekintetében belső dráma, krízis tükröződik. (A fiatalember tekintetében tükröződő belső drámának az az oka, hogy ez a felvétel a *Ki mit tud?* tévéfelvételének előnapján készült, ám a fotó belső erejét fokozza a krízisesnek tűnő lelkiállapot.) Oldalirányban ül a sínen. Határhelyzetben, vészhelyzetben, bármely percben várható az átrobogó vonat, s az elképzelt veszély miatt a nézőben tudat alatt megteremtődik a szorongás. A kép drámaiságát fokozza a kompozíció feszültsége, a sínpár, a talpfák alkotta derékszögek, az erők, irányok érzékeltette hegyesszögek, a vakító fehér ing és a tompa szürke kőzúzalék ellentéte. A szem, a lélek tükre, a fotóművészetben a legfontosabb kifejezőeszközök egyikeként lehet a lélekábrázolás eszköze. A sínen ülő fiatalember egész alakos portréja katartikus élményt ad. A képaláírásból megtudható, hogy a színművész a Duna TV volt műsorközlője, a tiszadobi gyermekváros egykori lakója. Nem lehetett könnyű élete, ám végül mindig megbirkózott az élet nehézségeivel.

Boross Lajosnak élete során többféle arckaraktere volt. Azon a fényképen, amelyen Yehudi Menuhinnal együtt látjuk őt, a Világ zenéje című produkció felvétele idején, vitalitásának csúcspontján mutatja a primáskirályt. Ezután még sok-sok évig, nyolcvanöt éves koráig részeltette közönségét bvarázslatos játékában. Kivételes helyzetét szolgálatnak tekintette. Benne az öntudat szerénységgel párosult. Királyoknak, hercegeknek, minisztereknek is hegedült, s mivel sokszor és sokat látott belőlük, tudva tudta, hogy nekik is két lábuk és egy életük van. S most, túl a nyolcvanötödik életévén, egy gazdag alkotói pályát bejárt ember tekint végig az életúton. Említettük, hogy a fotóábrázolásokon milyen jelentősége van a szemnek. Molnár István Gábor portrésorozatának talán ez az egyik legemlékezetesebb, legtartalmasabb darabja. Azzá teszi a feltárulkozó és mégis titkokat rejtő tekintet. A fotóművésznek sikerült egy olyan ritka, termékeny pillanatot megragadnia, amikor a teljes személyiség lényege feltárulkozik. A kompozíciós vágás az arca és az egyszerre önmagába merülő és messze néző tekintetre irányítja a figyelmet. Molnárnál sohasem öncélú a kompozíció megvágása, kifejezésnek rendelődik alá. Bölcsesség és nyugalom tükröződik ezen az arcon, s egy kis rezignáció is, a „minden nótának vége lesz egyszer” tudása... Ezek a portréfotók választ adnak arra a kérdésre is, hogy miért érzem szűkösnek ezekre a fotókra a dokumentumkép elnevezést. Olyan képek ezek az arcképek, amelyek a személyiség mélységét és gazdagságát, a művészet katartikus erejét sugallják. Molnár István Gábor, a tanulóéveket is beszámítva, két évtized alatt legjobb műveiben eljutott egy ily módon csak rá jellemző, önálló arculatú fotóművészet megteremtéséig.

DINNYEEVŐ

ÉLETÖRÖM

ROBY LAKATOS PRÍMÁS

MÁGA ZOLTÁN PRÍMÁS

OLÁH ERNŐ CSELLÓS

BUFFÓ RIGÓ SÁNDOR PRÍMÁS

ÚJPESTI LÓVERSENYIRODA, JEGYPÉNZTÁR

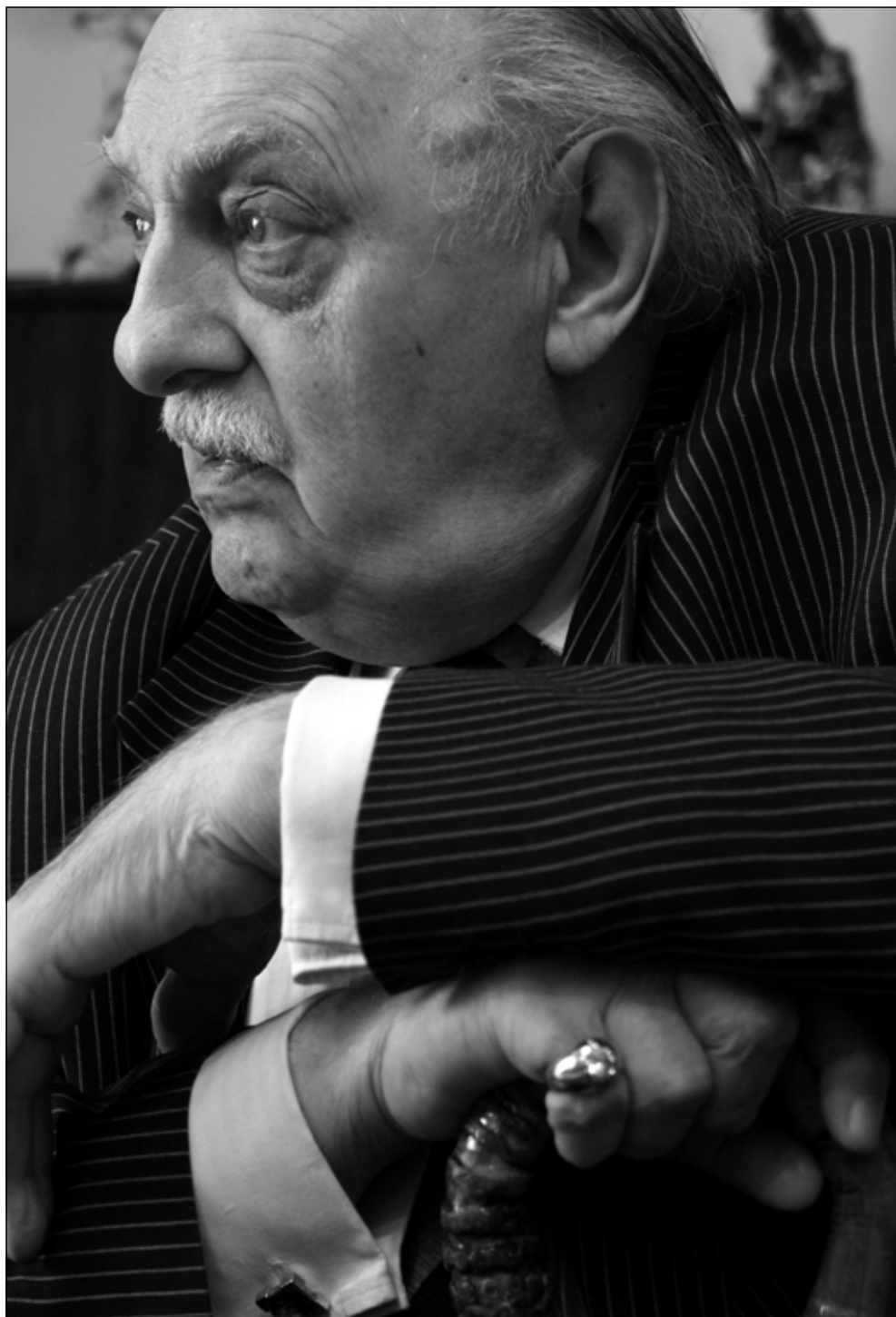
ÚJPESTI ESKÜVŐ

ANYA GYERMEKÉVEL

HORVÁTH KÁLMÁN VERSMONDÓ

BOROSS LAJOS PRÍMÁS

ORSÓS JAKAB ÍRÓ, FAMŰVES

SZENTANDRÁSSY ISTVÁN FESTŐMŰVESZ

Ady Endre

Dankó

Kanyargó Ér mentén fekete, magyar föld
Volt az én testemnek életet adója,
Földből élő ember az édes apám is,
Olyan rég nem szóltam magyar szóval róla.
Magyar ott a síkon, szívig magyar minden,
Magyar a vér is még az én ereimben,
Hej; hogy olyan ritkán emlékszem meg róla,
Hej, hogy messze tőlem az Ér-mosta róna!...
Nem tehetek róla...

Én rólam talán ezt eleve rendelték,
Fáradt volt a lélek, hogy belémleheltek,
Novemberi nap volt, sárgult már a róna,
Nincs bennem elég tűz, nem tehetek róla!
Én bennem csak vágy van, messze-messzeszálló,
Valami névtelen, valami borzalmas,
Valami sóvárgó...
Úgy-úgy agyonhajszol, úgy-úgy kerget innen,
Úgy-úgy húz magához az idegen isten;
Keletről szakadt törzs napnyugatra szállnék,
Fénynek teremtettem s árnyék lettem... árnyék...
Nincs bennem magyar tűz – mea culpa – nincsen...

Magyar Dankó Pista, áldjon meg az isten!...
Kanyargó Ér mentén... Óh, szállj csak rám, álom! –
Lássam meg a multat. Aranyozott szárnyon
Borulj rám: hadd tudjak gyermekmódra sírni,
Szálljon meg oly kéj, mit nem lehet elbírní...

Tele van a szívem... Holdas enyhe éjjel,
Mámorossá tesznek erős vadvirágok,
Kábultan pihelve hallgatok egy nótát,
Gyermek szemeimből a könnyű szivárog,
Egyszerre szakad rám kárhozat és éden,
Leányok nótáznak csendes faluvégen,
Reszket mellettem a vadba oltott rózsa...
Óh, szent, égből lopott, magyar lelkű nóta...

Magyar Dankó Pista, áldjon meg az isten,
Akinék a lelke elvágyódik innen,
Akit kerget, hajszol sóvár, beteg vágya,
Akinék a lelke magyar földön árva,
Megmenti, megtartja a te magyar lelked,
A te nagy bánatod, a te nagy szerelmed,
A te duhajságod, a te kacagásod...
Visszaadtál nekem egy veszített világot!...

Kanyargó Ér mentén fekete, magyar föld
Volt az én testemnek életet adója,
Földből élő ember az édes apám is,
Olyan rég nem szóltam magyar szóval róla.
Visszajött az űzött, agyonhajszolt lélek,
Amit csak álmodtam, amibe' csak hittem!..
Magyar Dankó Pista, áldjon meg az isten,
Hogyne szeretnék, hogyne szeretnék!...

BANGÓ MARGIT ÉNEKES

A primások királya

(Boross Lajossal Molnár István Gábor beszélget)

Boross Lajos otthonának roppant ablakain a Deák Ferenc tér fényei szűrődnek be. A klasszikus asztalokon, komódokon porcelánok, díszek, ajándékok sorakoznak. Nem mindennapi polgári életet idéznek a jelenben. Mollí néni mindent rendben tart, habos kávéval kínálja barátomat, Rigó Györgyöt és engem. A vitrinben egymás mellett az oklevelek, kitüntetések, ott a 2006-ban átadott Kossuth-díj is. A falakat a primásról készült olajfestmények, fényképek díszítik. Fő helyen az Állami Népi Együttes Zenekarának fekete-fehér fotográfiája közepén a fiatal primással. „Életem egy fontos, felelősségteljes időszaka volt. A képen szereplők közül, ma ketten élnek” – meséli. Hosszú pályájának eleje viszont a háború előtti időkre nyúlik vissza. A muzsikuskok közt szokás egekig dicsérni a jókat, de Boross életútja megkérdőjelezhetetlen sikertörténet. Egy élő legenda. A primások királya hetven éve muzsikál.

– *Hol is a történet eleje?*

– 1925. január hetedikén születtem, itt, Budapesten. Gyermekkoromat, egy rövid hollandiai megszakítással, Pestszentlőrincen töltöttem. Kezdetben édesapám, Boross Géza tanított. Máig meghatározó személyisége életemnek. Ő 1894-ben született. Magyar kortársa volt. Magyar Imre megreformálta a cigányzenét. Személye jelentős hatással bír az őt követő generációk számára. Attól függetlenül, hogy újítások, változások, különböző jó és nem annyira kedvező hatások mind a mai napig vannak. Tizenhárom évesen velem is foglalkozott, mindössze egy alkalommal, mutatott egyetlen dolgot. Talán fél óra volt az egész, eszmei értéknek tartom. Rácz Laci a másik jelentős zenésze e kornak. Vele többször találkoztam. Apám muzsikált Rácz Lacival. Ő mondta nekem, hogy ilyen még egyszer nem fog születni. Ha visszahallgatok régi felvételeket, egyre jobban érzem, hogy igaza volt. Ebben a korban detektoros rádiókat hallgattak az emberek. A jobb cigányzenekarok folyamatosan kaptak lehetőséget a rádióban való szereplés-

re. Abban az időben hét kiemelkedő primás működött. Zseniális volt mind-egyik. Egyedi és tiszta. Ami nagy szó, mai füllel mindenféleképp! A felső tízezernek megvoltak a maga primásai, például Berkes Béla, Pertis Jenő és Bura Sándor a dzsentriket mulattatták. Csodálatos kávéházak működtek. Kategória nélkül tudta mindenki a helyét, attól függetlenül, hogy sokkal nagyobb volt a muzsikustársadalom. És az is természetes, hogy a nagyobb mértékből több a jó muzsikus. Ebben az időben a Pátria Kávéházban, az Öreg Rajkó zenekarban játszottam. Hát, aki nem hatéves, az már öreg. Rajkónak legalábbis. 1942-ben pedig felkértek az első filmszerepre,¹ ahol Sárdy Jánost kísérhettem. Más világ volt.

– *Az ön generációja következett?*

– Hellyel-közzel igen, a háború utáni generáció. Járóka Sándorral közösen kezdtük a Rádió második népi zenekarát összeszervezni. Vele nem lehetett rosszban lenni. Emberileg sem, zeneileg sem. Én barátságot

¹ *Éjjeli zene* című magyar film, 83 perc, rendező: Bán Frigyes (1943)

próbáltam tartani mindenkivel. Lakatos Sándor kicsit zárkózottabb, magának való ember volt, de zeneileg tökéletes. Még ide sorolom Kozák Gábort is. Bocsnát azoktól, akiket nem említettem. Egy rövid időt leszámítva a vendéglátóban dolgoztam le az életemet. Az emberek színházba jártak, és az esti vacsoráknak saját kultúrája volt. Csak Budán legalább harminc, a Körúton pedig egymást érve működtek a cigányzenekarok. Ki-ki a maga módja szerint tudott valahol, valakiknek muzsikálni.

A másik emlékezetes film, ha jól emlékszem, a hetvenes évek elején forgatott *Az ember zenéje*. A francia televízióval Yehudi Menuhin hegedűművész készítette, aki engem is megkeresett. Játszottunk benne együtt egy számot. Végtelenül közvetlen, barátságos embernek ismertem meg.

– *1986. január 6-án az Átriumban megrendezett cigánybál alkalmával választották a prímások királyának. Egy nappal a születésnapja előtt. Miután megkoronázták, mindenki azt várta, hogy csárdásokat fog játszani, ön pedig a Fa leszok, ha fának vagy virága című Petőfi-nótát játszotta. A közönség soraiban ott ült Kocsis Albert hegedűművész is, aki megkönnyezte a nótát. Miért ezt a számot választotta?*

– A pillanatnyi érzelmeimtől függ az, hogy mit adok elő. Én hatódtam meg a legjobban. Nagyon jólesett, hogy a muzsikások engem választottak. Ha jól emlékszem, kilencvenkilenc százalékban rám szavaztak. A bált egyébként az ifjabbik Vörös Kálmán rendezte.

– *A mai fiatalok?*

– Az én korosztályomból, egy-két kivételtől eltekintve, mindenki cigánymuzsikus volt. Ma a zenészdinasztiák gyermekei már művészi vagy

a dzsesszpályára készülnek. Horváth Béla kint tanul Zukermann-nál Amerikában. Hál' Istennek, sok jó és tehetséges fiatal van, de a cigányzene sincs kiválóságok hiányában. Sárközi Lajost vagy Lakatos Mikit említeném, mindkettő remek muzsikus, de azt mondom, több van bennük, ki fognak forni. Puka Karcsi pedig egy zseni abban, amit csinál. Minden kornak megvoltak és megvannak a kiválóságai, rájuk nagy felelősség is hárul. Tudomásul kell venni, hogy ezt a műfajt otthon, a szobában elsajátítani nem lehetséges. Ehhez kell az éttermi közeg. Egymástól lehet sokat tanulni. Együtt szóljon a banda, és sorolhatnám. Az akadémiai, klasszikus zenéhez egész máshogy kell hozzáállni. A régi nagy prímások egyike sem rendelkezett magas iskolával, de egymástól, az idősebbektől össze tudták gyúrni a saját stílusukat. Képesek voltak fejlesztésekbe is belemenni. Egyéniséggé tudtak válni.

– *Milyen jövőt lát a műfajnak?*

– Nézd, az én meglátásom az, hogy az ízlések, a stílusok folyamatosan változnak. A mi hagyományos muzsikánk egy olyan tradicionális zene, amely idáig fennmaradt. Voltak hullámvölgyek, ez nem egy új keletű dolog. Ha lehet így mondani, most is abban vagyunk. Sokan azt hiszik, hogy a nyolcvanas években kezdődött el ez a lejtmenet. Tévednek. Nincsenek róla információik, hogy ez egy hosszú és lassú folyamat. Tulajdonképpen az ötvenes évektől már folyamatosan csökken a muzsikások mozgástere hazánkban. Nincs pénz! Ehhez pénz kell, olyan életszínvonal, hogy a családoknak ne legyen gond egy zenés vacsora. Addig minden intézkedés erőltetett. Persze ennél bonyolultabb a kérdés, mert a magyar nép kulturális értékei között ott van a

muzsikus cigányság átörökített tudása is. Összetett a probléma.

– *Az ötvenes években kik akarták elválni a cigányzenét?*

– A magyar zenészek között voltak olyanok, akik azt mondták, hogy nem ez a népi muzsika. A merészebbek egyenesen kijelentették: nem kell! Egy tárgyalás alkalmával hallottam ezeket az érveket.

– *Mégis engedték?*

– Igen. Akkor igen.

– *Miért?*

– Kodály Zoltán volt a legbefolyásosabb a vitában. Azt mondta, hogy szükség van rá, de ez egy átmenet. Meggyőződésből mondta-e, vagy csak

olyan megoldást keresett, amire nem tudnak a többiek mit lépni – nem tudom. A mai helyzetre visszatérve, a 100 tagú Cigányzenekar 23. születésnapján volt szerencsém meghallgatni a fiatalokat, akkor azt mondtam magamban és úgy is éreztem, hogy nem lehet vége. De amiket mindenfelől hallani, az nem ad sok esélyt a bizakodásnak. Csak azt tudom mondani, mint amit a politikában szoktak: nem tudom, mi lesz. Ebben az évben befejeztem az aktív muzsikát. Hiába a szívem még csak-csak, de a lábam nem bírja. Nagyon nehezen közlekedek. Nincs olyan hosszú nóta, amelynek egyszer ne lenne vége...

Boross Lajos kitüntetései: A Népköztársaság Aranyérme (1951); Berlin, VIT-díj első helyezés (1951); A Népművészeti Mestere (1952); Bukarest, VIT-díj első helyezés (1953); Munka Érdemrend arany fokozat (1954); A prímások királyává választották (1986); A Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje (1995); Kossuth-díj (2006).

BOROSS LAJOS PRÍMÁS ÉS YEHUDI MENUHIN HEGEDŰMŰVÉSZ, BP., 1974

Kárpáthy Gyula

„Magyari Imre művészete Magyarország olyan értéke, amit féltőn meg kell becsülnünk.”

A cigány muzsikások történetének nevezetes évfordulójához értünk az idén. Azért nem úgy írom, hogy „a magyarországi cigány zenészek” történetében, mert akiről szólok, annak munkássága európai viszonylatban is kimagasló. Száz évvel ezelőtt született id. Magyari Imre. Illő az ünnepi megemlékezés határon innen és túl, hiszen a két világháború közti időszakban „a királyok zenésze” jelzője ugyanúgy megillette, mint a „világhírű művészek barátja” méltatás. A svéd, holland vagy éppen az angol királyi udvarokban már alig tudtak elképzelni lakodalmat, ünnepséget nélküle; ennek örült, de igazából nem erre volt büszke, hanem a nagy művészek barátságára: ő volt az a prímás, akit Budapesten jártában minden világhíresség felkeresett, Toscanini, Futwängler éppúgy személyesen vonzódtak hozzá, s nagy elismeréssel, mint Pablo Casals, Gigli, Lauri Volpi, Lawrence Tibbet, és oly sok más nagysága a világ klasszikus zeneművészetének, vagy éppen a modern jazz-zene csillagai, Jack Hylton és Paul Whiteman.

Maga Yehudi Menuhin mondotta róla – a Magyar Rádió dokumentumtára őrizi ezt –, hogy Magyari hegedülése csodálatosan kristálytiszt, és finomabb, lágyabb tónust nem hallott a nagy hegedűművészeketől sem.

* * *

A múlt század eleje óta jelentős szerepet játszik a nagy prímások sorában a Magyari-dinasztia. Id. Magyari Imre édesapja szintén Magyari Imre, 1864-ben született.

Már *hétéves korától* muzsikált, s még alig volt tizennégy esztendő, amikor testvérével, Kálmánnal együtt megszervezte a Magyari zenekart. Szereplésük színhelye ugyancsak rangos volt: a kultúrtörténetileg is nevezetes Aranybika étterem és kávéház, a tiszántúli vezető társadalmi rétegek törzshelye. Híre is ment játéknak, s így kezdődött az a pályafutás, mikor is a muzsikust a legmagasabb körökbe is hívták, a braganzai herceg udvarától Károly király udvaráig.

Harmincéves korában nősült, a híres Radics Béla testvérét, Erzsébetet vette feleségül. Ebből a házasságból származott a mi idősebb Magyari Imrénk. Első Magyari Imre nagy társadalmi megbecsülését jelzi, hogy I. Ferenc József 1914-ben a magyar zene fejlesztése körül szerzett érdemei elismeréséül Arany Érdemkereszttel tüntette ki.

A mi 1894-ben született Magyari Imrénk középiskolai tanulmányait és a zenedét szülővárosában végezte, Debrecenben. Kivételes zenei tehetségével

már kilencéves korában figyelmet keltett. Első nagy sikerét a sokat emlegetett 1903. évi prímásversenyen, a Magyarai testvérek zenekarának élén aratta.

A szeptember 16-án lezajlott szereplésükről így írt a Budapesti Hírlap kritikusa: „Az igazi nagy tapsvihar a Magyaraiak muzsikája után zúgott fel. A két debreceni prímás között egy öklömnnyi Magyarai gyerekkel, aki máris pompásan bánik a vonóval, igazi magyar érzéssel *cikornyátlanul, egyszerű bensőséggel* húzza a magyar »hallgatókat«; a »frisset« pedig oly ritka, betyáros tűzzel és erővel muzsikálta, hogy tűzbe jött tőle az egész közönség.”

A bírálóbizottság a Magyarai testvérek produkcióját aranyéremmel jutalmazta, a gyermek pedig elnyerte Fráter Béla különdíját, egy aranymedaliont. A kritikusok egybehangzóan nagy jövőt jósoltak az apró fiúnak, s nem csalódtak. 1909-ben Siófokon, atyja zenekarában mutatkozott be, majd Radics Béla együttesének a segédprímása lett. Saját zenekarát 1916-ban alakította meg; a Royal Szállóban kezdődött sikereiben gazdag pályafutása. 1925. december 2-án nevezetes dátum: először muzsikált a Magyar Rádióban, melynek zenei programjában aztán évtizedes vezető szerepet játszott. (És arról, hogy mit jelentett a két világháború között Magyarai zenéjének sugárzása, túl az országhatárokon is, idézem majd az alábbiakban Tamási Áron tanúskodását...)

A menuhini rangú nagy művészekre a bevezetőben azért is hivatkoztam, nehogy az elfogultság látszatába essem. Mert „szerető elfogultságra” bőven lenne okom: a Ráday utca 32.-ben, közvetlen jó szomszédok voltunk a Magyarai családdal; elemista koromtól az érettségiig naponta találkozhattam, együtt lehettem id. Magyarai Imrével, lévén hogy ifjú Magyarai Imre a Lónyai utcai református gimnáziumban diáktársam volt, és igencsak szoros baráti kapcsolat született közöttünk. Több mint fél század után is megannyi emlék rajzik föl bennem abból az időből. Olyan valaki volt id. Magyarai Imre, akire renitens kamaszként is nagy respektussal néztem föl. Személyiség volt, joviális, nagy derű, harmónia sugárzott belőle. Alacsony termete, köpcös alkata mellett vitathatatlan elegancia jellemezte, s a modor kelleme még velünk, gyermekekkel szemben is.

Ez a karaktere alighanem nyitja volt a királyi udvarokban és a világhírű művészek társaságában tanúsított *otthonosságának*. A cigányság életösztonéből fakadó, ősi, jellegzetes „diplomáciája” nála magas, kulturált fokon mutatkozott meg. Ide illik hát a Bethlen István után legjelesebb magyar diplomata, Kánya Kálmán külügyminiszter esete. Történt, hogy ifjú külügyiek tanfolyamának záró díszvacsoráját a Hungáriában (a fiatalabb nemzedék kedvéért: helyén ma az Intercontinental van) tartották meg. A fiatalok nagy tetszéssel fogadták az ő játékát és lelkes elismeréssel nyilatkoztak róla. Mire Kánya Kálmán: „Igen, így van. Nagy mestere a zenének, de azt is tudni kell róla, fiatal kollégák, hogy Nyugat-Európában ő a mi kiváló *művészi diplomatánk* is.”

S az emlékezést éppen „*eo loco*” folytatva, a Hungáriában 1961 júniusában együtt ültünk Tamási Áronnal és Ferencsik Jánossal a hotel-étteremben, egy színházi szabadtéri műsor stábértekezletét tartottuk. Áron többször indignálódott tekintett a cigányzenekar felé, mely időnként oly harsányan játszott, hogy alig értettük egymás szavát. „Ezt a prímást még nem láttam, valami beugró lehet – mondta. – No, gondolom, ennek sem Magyarai volt a mestere!...” Ferencsik felnevetett és helyeslően rábólintott. Szót szóba fűzve a Kossuth-díjas író és a Kossuth-díjas zeneművész olyan spontán, szép vallomást tett Magyarai Imre hegedű-

játékáról, hogy az akkor még fiatal rendező, Sík Ferenc önkéntelen megjegyezte: „Hát... Áron bátyám, ha élne még Magyar Imre, ilyen rangos és hiteles méltatással Kossuth-díjra lehetne felterjeszteni.” Áron nagyon komolyan felelt: „Így van, Feri barátom. A posztumusz *Kossuth-díj valóban megilletné Magyar Imrét.*” Aztán felém fordult: „Az imént azt kérdezted tőlem, miért is lett több mint húsz éve már egyik törzshelyem ez a Hungária? Nos, *érette – Magyaréért.* Attól fogva, hogy a húszas évek közepétől hallgathattuk odaát, Erdélyben a budapesti rádiót, úgy éreztük, hogy az *ő zenéjével az ország szól hozzánk tisztán... nemesen.* Aztán Budapestre jövet egyik első utam ide vezetett, hogy... igen... *minden határon túli magyarok nevében hálásan megszorítsam azt a csudateremtő kezét...*”

Közben az író szeme sarkából figyelte Ferencsiket, vajon ő, a zene mindentudója mit szól ehhez?

A szigorú kritikájáról ismert karmester a ki nem mondott kérdésre válaszolt: „Egyetértek, így van, Áron. Jó néhány remek prímást hallgattam már életemben. Magyar játéka azonban egészen sajátos volt, senki máséhoz nem hasonlítható. Ő ennek a műfajnak a *klasszikus stílusát* teremtette meg.”

Ezek a ferencsiki jelzők egybecsengenek azzal, amit prímás királyunk: Boross Lajos mondott nekem róla, amikor a centenáriumi koszorúzást szerveztem: „Mesterek mestere! A mi cigányprímás világunk klasszikusa! Soha, soha mástól nem hallottam olyan csodálatosan szép hegedülést, mint amilyen az övé volt. Gyermekkoromtól fogva bámultam őt!”

Magyar Imre művészete európai értékű volt, és zenei életműve Magyarország olyan értéke, amit féltőn meg kell becsülnünk mint egyik össznemzeti kincsünket.

IFJ. ÉS ID. KÁLLAI KISS ERNŐ

Fátyol Tivadar

Cigányzene, cigány népzene, zenész cigányok

A magyarországi cigányok zenéjén belül meg kell különböztetnünk a cigány népzene és a cigányzenét. A cigány népzene a nem muzsikus cigányok zenéjét értjük, cigányzenén pedig a cigányzenekarok által kialakított sajátos műzenét. Ezt a különbséget az írásban is jelöljük: külön írjuk, ha folklóról, népzenéről beszélünk, egybeírjuk, ha az utóbbi műfajra gondolunk. A zenélés mesteriségének hagyománya a cigányoknál valószínűleg még az őshazában alakult ki. Erre utaló feljegyzést Hamzaal Iszfahán történetírónál találhatunk i. sz. 950 körül, majd mintegy ötven évvel később Firdauszi is említést tesz Bahrám Górról (421–438) perzsa királyról, aki Indiából hozatott muzsikusokat, hogy szórakoztassák alattvalóit. Őket luriknak nevezték, az arab világban ma is így hívják a cigányok egy csoportját. A vándorlás során a különböző országokban zenei szolgáltatást végeztek, emiatt nem lehet beszélni egységes cigány zenéről, ellenben a más népek zenéjét mesterien ötvözték saját előadásmódjukkal és zenei világukkal, aminek következtében jellegzetes műfajok alakultak ki, például Andalúziában a flamenco, Magyarországon a cigányzene.

Cigányzenészek szerepe Magyarországon: verbunkos és a magyar nóta.

Hazánkban a cigányzenészeknek a reformkorban jutott először igazán megbecsült szerep. A paraszti zene nem szolgálta a magyar nemzeti érzés kifejezését: a dudán, furulyán előadott táncdallamok nem voltak alkalmasak a formálódásban lévő polgári ízlés kifejezésére, a nemesek pedig alantas dolognak tartották a zenélést, a muzsikálással való szórakoztatást. A cigányok már korábban is mulattatták az urak mellett a parasztokat is, lakodalmakban, bálók alkalmával, a fonóban, olyan hangszereket szólaltatva meg, amelyeket a parasztok nemigen használtak, például a vonósokat. Az első név szerint említett primás a XVIII. század első felében élő Barna Mihály, akinek négytagú zenekaráról tudósítanak a feljegyzések. A bandában kontrahegedűs, hárfás és egy bőgős muzsikált Barnán kívül, a Csáky grófok udvarának szolgálatában álltak. Barna Mihály zenekaráéhoz képest Czinka Pannát a bandájában hárfa helyett cimbalmos kísérte a kontra és a bőgő mellett. Ezzel a felállással nála találkozunk először.

A XVIII. század végére országsszerte elterjedtek a cigányzenekarok, lényegében olyan összeállításban, ahogyan azt Czinka Pannánál láttuk. A kontrás a primás dallamát kíséri, a bőgő basszust játszik, a cimbalom pedig kísérő akkordhangszer. Alakultak s elterjedtek hétfős bandák is, ezekben a négy már említett alaphangszer mellett a klarinét, kisbőgő, más néven a cselló, brácsa, illetve terchegedű szólalt meg. A hegedű dallamot játszik, a terchegedű nem a hagyományos számítások szerint játssza a tercet, hanem a harmónia függvényében kíséri a primást. A kontra ma már nem divat, amíg volt a zenekarban, a D és a G húron fogta az akkordot, megosztva a brácsással. A brácsás a G és

a C húron a teljes akkord másik két hangját húzta meg, és így vált teljessé az akkord. Ma már a brácsás hármás és négyes fogásban szólaltatja meg az akkordot. Például a C-dúrt a C, E, G hangok lefogásával muzsikálja. A kontra és a brácsa ritmushangszerként is szolgál, például esztamnál (gyors csárdás) és a dűvönél (csárdás). A bőgő a zenekar alaphangszere, ami a basszusokat játsza és ritmizál. A cimbalom a mai zenekar hangzásvilágának összetartó ereje, mivel a nótáknál harmonizál és szabadon üti meg az akkordokat, a csárdásnál akkordot üt és ritmizál, gyors csárdásnál úgyszintén. Ezenkívül sűrűn játszik szólót is, és egy adott témára variációzik, vagyis improvizál. Mindezt a megadott harmóniakereteken belül. A cselló a dallam játszása mellett díszíti is azt. A klarinét szólózik és akkordokat bontva díszít, ugyanúgy, mint a cimbalmos, a klarinétos is sokat improvizál.

De voltak egész nagy létszámú zenekarok is, esetenként akár húszan is lehettek. A XVIII. század utolsó harmadában bontakozott ki az új hangszeres zenei stílus, a verbunkos, amely körülbelül az 1830-as évig tartotta magát. Ezt az ötven-hatvan évet a magyar zenetörténet verbunkos korszaknak nevezi. A német eredetű werbung szó magyarul toborzást jelent. A magyarban verbuválásként meghonosodott szó azokat a férfitáncokat jelöli, melyeket akkor táncoltak, amikor a legényeket próbálták a hadseregbe csábítani. A tánchoz a kísérőzenét több esetben cigányzenészek játszották. A verbunkos zenében a magyar mellett számos nép zenéjének elemei fellelhetők, mint például közel-keleti, balkáni és szláv, bécsi-olasz motívumok is, amelyeket a cigányzenészek ötvöztek saját játéktílusukkal, harmóniavilágukkal. De nemcsak a verbunkos kialakulására hatottak a fentebb említett motívumok, hanem a verbunkos zene is hatott a nyugat-európai zenére: Brahms, Beethoven, Haydn, Schubert, Liszt Ferenc, Csajkovszkij és sokan mások is többször fordultak témáért és ihletért hozzá.

A cigányzene legjelesebb képviselője Bihari János (1764–1828) volt, noha verbunkost nem cigány zeneszerzők is alkottak, mint Csermák Antal (1774–1822), Lavotta János (1764–1820) és Rózsavölgyi Márk (1789–1848). Bihari volt a reformkor leghíresebb, legdivatosabb prímása. Ebben a korszakban egyre-másra alakultak a cigányzenekarok, s a híres prímások mellett zenekari tagok is híressé váltak. A köztudatban a nemzeti zene képviselőiként, a nemzeti tudat hordozóiként és ébren tartóiként tartották őket számon. A cigánybandák az 1848–49-es szabadságharcban is részt vettek, muzsikájukkal buzdították a harcoló katonákat. De már ennél korábban, Rákóczi mellett is ott találjuk a cigányokat. A híres *Rákóczi induló* dallamát az öreg Czinkának, Czinka Panna nagypapjának tulajdonítják, akinek a teljes nevét nem ismerjük. A *Rákóczi induló* dallama Liszt Ferencet és Berliozt is megihlette. Mikor Berlioz Budapestre látogatott, Liszt, aki már feldolgozta egyik magyar rapszódijában, ajánlotta neki ezt a dallamot, így született meg a ma ismert *Rákóczi induló*.

A cigányzenére jellemző, hogy sajátos harmóniavilága van, például nagy előszeretettel alkalmazzák a zenészek a szűkített harmóniát. Stílusuk a technikai előadásmódban különbözik másokétól, például egyik hangról a másikra csúszik az ujjaival a prímás.

A cigányzenekarok elterjedésének is köszönhető, hogy a magyar nyelv a XIX. század végére átvette a vezető szerepet a némettel szemben. Ekkorra a

verbunkos helyét népszerűségben elfoglalta a magyar nóta, ami ugyancsak magyar népies jegyeket hordoz magában, de cigányok nélkül ez a műfaj sem jöhetett volna létre. A két nép egymásra találásából született meg, ugyanúgy, mint a flamenco Spanyolországban. Kedveltsége ellenére mégis óriási vitákat kavart, melynek egyik elindítója Bartók Béla volt. A magyar nótát ugyanis cigányzeneként tartották nyilván, amelyet Bartók cáfolt meg először: *„...kijelentem, hogy amit önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene; újabb magyar népies műzene.”*

Cigányzenészek által előadott egyéb zeneszámok. A cigányzenekarok mindig a közönség igényeinek megfelelően alakították ki repertoárjukat, amiből pontosan nyomon lehet követni az adott kor zenei divatját, ízlésvilágát. A magyar nóták, csárdások mellett opera- és operettrészleteket is előadtak. Az operákból nyitányokat, népszerű dalbetéteket, az operettekből a slágereket, ezek mellett a későbbiek folyamán klasszikus műveket is, Liszt vagy Brahms darabjait. Amíg a könnyűzenei műfaj nem terjedt el széles körben, addig kizárólag a cigányzenészek voltak azok, akik szórakoztató zenével foglalkoztak. A könnyű műfaj térhódítása őket sem hagyta érintetlenül. Sok zenész cigány vagy áttért ezeknek a műfajoknak az előadására, vagy eleve ezen a területen szerzett magának hírnevet.

A jazz-zene. Azon kívül, hogy a magyar jazz-zenei élet meghatározó alakjai lettek, mint például Bacsik Elek, Csányi Mátyás, a Horváth testvérek, Kovács Andor, Pege Aladár, Szakcsi Lakatos Béla, Babos Gyula, a Peczek-Lakatos család tagjai, világhírnévre is sikerült szert tenniük. Nemkülönben a fiatalabb generáció tagjai: Snétberger Ferenc, Oláh Kálmán, Lakatos Tóni, Balázs Elemér, Oláh Cumó Árpád, Szakcsi Lakatos Róbert és sokan mások.

A klasszikus zene. A megváltozott zenei ízlésvilág hatására, mint fentebb is említettük, a zenész cigányok nemcsak a könnyű műfaj irányába mozdultak el, hanem sokan klasszikus zenei előadóművészek lettek. Itt kell megemlítenünk Cziffra György zongoraművészt, aki Franciaországban telepedett le és világhírré tett szert, Ruha István és Sívó József szintén világhírű hegedűművészeket. Őket a klasszikus zenei élet mindenkori kimagasló személyiségeiként tartják számon. Szólnunk kell még Pege Aladárról is, aki a jazz-zenén kívül a klasszikus zenében is maradandót tudott alkotni. Ma már a tradicionális cigányzenész családok szinte kivétel nélkül klasszikus zenei pályára irányítják gyermekeiket. Elmondhatjuk, hogy ezek a fiatalok is nagy sikereket érnek el a világ különböző színpadain, például ifj. Lendvai Csócsi József, ifj. Horváth Zoltán, ifj. Horváth Béla, ifj. Nyári Gyula, ifj. Sánta Ferenc, ifj. Kecskés Sándor.

A rockzene. A rockzene is megérintett cigány előadókat, akikre méltán büszkék lehetünk. A rockzenészek szerint minden idők legnagyobb gitárosa volt a fiatalon elhunyt Radics Béla (1946–1982). Az Atlantis együttesben kezdte pályafutását, de igazán híressé a Tűzkerék és a Taurus zenekarokban lett. Mára már gitárjátéka legendává vált.

A rapzene. Az amerikai fekete rapzene hatására alakult meg a múlt század kilencvenes éveinek utolsó éveiben, 1997-ben a Fekete Vonat nevű rapegyüttes. Az együttes érdekessége, hogy a szövegben a saját etnikai jellegű problémáit fogalmazta meg magyar és cigány nyelven, erősen merítve a cigány folklór

elemeiből is. A háromtagú együttes néhány év múlva szétvált, ma már szóló karrierjüket építik. LL Junior mára kedvelt sztárja a pop világának.

A popzene. Ebben a műfajban elsőként a Bódi Guszti és Fekete Szemek nevű autentikus együttes lépett a közönség elé. A cigány folklórt ötvözték a popzene elemeivel. Hamarosan megalakult a Romantic együttes és a Váradi Roma Café, akik egy teljesen új, szövegben és harmóniavilágban kifejezetten cigányos popzenei műfajt hoztak létre. Egyéni sikereket ért el Emilio, aki egyben elismert jazz-zenészként is működik. Hosszú ideig dobolt Oláh Cumó Árpád zenekarában. Dalaiban előszeretettel ötvözi a jazz és a funky zenei elemeket. Előadásmódja a cigány folklórra is emlékeztet az úgynevezett szájböngőbetétekkel. Nagy lehetőség a fiatalok számára a két évvel ezelőtt elindított televíziós műsor, a Megasztár. Számos cigány fiatal mutathatta be tudását kisebb-nagyobb sikerrel, hárman első, második és harmadik helyezést értek el: Gáspár László, Oláh Ibolya és Molnár Ferenc Caramel. Azóta több CD-jük jelent meg, rendkívül népszerűek az országban. Elmondhatjuk, hogy többet tettek ez előítéletek csökkentése érdekében, mint a célzottan erre irányuló programok, hiszen a versenyek során a közönség (a nem cigány többség) juttatta őket dobogós helyekre.

A világzene. A 80–90-es években újabb műfaj hódított világzene néven. Ez egy olyan zenei elegy, ami folklóralapokra épül, különböző zenei kultúrák ötvözete, amelyben szinte minden zenei irányzat megtalálható. A hazai előadóink között jazz-zenészeink találhatók, mint pl. Babos Gyula, a Kossuth-díjas Szakcsi Lakatos Béla, a folklórelőadók közül Miczura Mónika, Balogh Kálmán, de van cigányprímás is, mint Roby Lakatos, aki a magyar nóta, a jazz, a balkáni zene és a latin-amerikai ritmusokat egyesíti világzenévé hagyományos cigányzenekari felállásban előadva. A kilencvenes évek elején jelent meg a Deep Forrest nevű francia együttes CD-je, melyen a hetvenes években kiadott magyarországi cigányfolklór-gyűjtés egyik főszereplője, Xuttyán által előadott dalt dolgozta fel, amely pillanatok alatt világsikerré vált.

A folklór. Amikor Bartók Béla azt írta a cigányzenéről, hogy az magyar műzene, ám mellette hozzátette azt is: „*van a cigányoknak is saját népzeneje, az a népzene, amit a falvak szélén a cigánytelepeken énekelnek*”. Tapasztalatból mondta, hiszen egyike volt azoknak, akik cigány folklórt gyűjtöttek. A cigány népzene nem hangszeres zene, hanem kifejezetten vokális zene. Az énekhez a ritmust az úgynevezett szájböngő, kanalak összeütése, teknőn, asztalon való dobolás, kannaütögetés szolgálja. A cigány népzene két nagy osztályba sorolhatjuk: a lassú dalokra, cigányul: *lóke d’ili*; és táncdalokra: *khelimaski d’il*. A lassú dalok dallamvonala többnyire ereszkedő, általában kötetlen ritmusúak. Mind a lassú, mind a táncdalok előadásmódja improvizációra épül, éneklésük közben kézzel pattogatnak. A táncdalokat úgynevezett pergetéssel éneklik, az énekest a fentebb említett módokon kísérik. A különböző magyarországi cigány csoportok mindegyikének saját és sajátos népzeneje van. A cigány folklór gyűjtése a XIX. század végén, XX. század elején kezdődött meg. Első gyűjtőként Wliloczky Henriket kell megemlítenünk. Ő nemcsak gyűjtötte a cigány népdalokat, hanem le is fordította. Ezt a munkát Hermann Antal, Bartók Béla folytatja, de Kodály Zoltán is felgyűjtött néhány cigány nyelvű dalt. A harmincas évek végén, negyvenes évek elején Csenki Imre és Csenki Sándor a püspökladányi cigány-

telepen gyűjtöttek, ezeket a cigány népdalokat Víg Rudolf, a Magyar Tudományos Akadémia népzene kutatójaként újragyűjti. Az ő nevéhez fűződik az első magyarországi cigány népzenei lemez összeállítása is. Ezen a lemezen hallhatjuk Xuttyánt, akit a Deep Forrest kapcsán már megemlítettünk. Napjainkban a Zenetudományi Intézet munkatársaként Kovalcsik Katalin gyűjti a cigány népzeneét. Bari Károly költő figyelmét sem kerülte el a cigány folklór. Gazdag gyűjteményét bolti forgalomba nem került CD-lemezeken örökítette meg. Cigány folklóregyüttesek először az ötvenes években alakulnak meg, az első Cigány Kulturális Szövetség idején. Az együttesalakítás nagy hulláma azonban a hetvenes évek elejére, közepére esik, amikor is munkásszállásokon cigányklubok keretében a cigány fiatalok összeálltak, s cigány nyelven adták elő az otthonról hozott dal- és tánckincsüket. A legnagyobb sikereket az azóta már világhírnévre szert tett Kalyi Jag – Fekete Tűz együttes érte el. Rákospalotán alakult meg a helyi cigányklub nevét viselő Rom Som. Hamarosan sorra-rendre alakultak a folklóregyüttesek, a pop műfajban említett Bódi Guszti a Nagyecsed Fekete Szemek nevű együttest alapította, őket követte a Lindri, a Ternipe, a Kanizsa Csillagai, az Ando Drom, a Romani Rota, a Szilvási Gypsy Folk stb. Az együttesek tagjai nem elégedtek meg az általuk ismert népdalok előadásával, repertoárjukat szinte mindegyikük a még fellelhető népzene gyűjtésével bővíti. A cigány folklórra jellemző, szemben más népek népzenejével, hogy még a mai napig is keletkeznek újabb és újabb darabok, s a folklóregyüttesek ezeket továbbadva meg tudják szólaltatni, ismertté tudják tenni a nagyközönség számára.

PUKA KÁROLY ÉS FÁTYOL TIVADAR CIGÁNYZENEKARA, 1999

Kárpáthy Gyula

A „Szürke eminenciás” és a tanítvány

(Emlékezés Farkas Gyuláról – Fátyol Tivadarral)

*„mint a rigó, hús fekete lombban
hadd éljek, ó Uram szelid derűben,
alázatos szegényen, egyszerűen.”
(Francis Jammes – ford. Szabó Lőrinc)*

Egyszer egy beszélgetésünk közben, csak félig tréfásan, azt mondtam neki: „te vagy, Gyula bátyám, a cigány nevelés szürke eminenciása...” Fanyar mosollyal, fejét ingatva nézett rám, s hirtelen rajtam is felemás érzés uralkodott el. Nem henyé, zsurnaliszta szó volt ez? Hát igen, persze, szürke eminenciás, a szónak abban az értelmében, hogy soha nem volt előtérben, mindig a háttérbe húzódik, „szelid derűben, alázatos szegényen, egyszerűen”, ám a cigány zenésznemzedék nevelésének területén ő kulcsszemélyiség. Persze, „a szürke” jelzőt még csak-csak elfogadta, kicsi, sovány természetével, mindig szerény ruházatával, puritán létmódjával, ám az „eminenciás” jelző már nem tetszett neki, hiszen abban valami előkelősökdést sejtett. S ez végképp nem illett a mentalitásához. (Miközben, kicsi korától fogva, hírneves cigány prímások között élt, akiknél – mit tagadjuk – gyakorta tapasztalható a „raj”-ság, a kivagyiság.)

Az idő távlatából visszatekintve mégis azt mondom, hogy ő kivételes eminenciás volt, az eminencia alatt értvén az emberi, szakmai rangban kimagaslót (mely múlhatatlan érték az esetleges bíborosi, érseki címeknél).

Ki mással idézhetném fel emlékét, mint Fátyol Tivadarral, akiről ő mondotta nekem, hogy sok száz növendéke, hosszú pedagógusi élete folyamán egyik legkedveltebb tanítványa volt. „Ahogy nőtt a kezem alatt, lassan már fél szóból is értettük egymást.”

– De hát nem is csoda ez – folytatta –, hiszen úgy is mondhatnám, hogy „könnyű volt neki” Az, hogy rögtön felfigyeltem rá, érthető. A „Fátyol-dinasztia”, amennyire követni tudjuk, a fejedelmek koráig visszanyúló Erdély-történelemből gyökerezethető. Már egy évszázaddal ezelőtt, Fátyol Károly – más jeles családi elődeit követően – volt a hírneves valaki, aki mint egész kiváló gordonkaművész, nemcsak Erdélyben, az egész országban ismertté vált. Kossuthnak is egyik kedvence lett. (Mert ne felejtjük el, hogy sok száz cigány zenész önként jelentkezett '48-ban katonának. A honvédszenekarok cigány tagjai nemcsak muzsikáltak, hanem részt vettek a harcokban is. Egyszer, amennyire adataim engedték, összeszámoltam: 23 tábori zenekar vezetője volt cigány, katonai rangban is mind honvéd karmester. A Fátyol-dinasztia külön érdeme, hogy a réges-régi erdélyi, sajátos hangú cigány zenét és a XIX. század elejétől kialakuló magyarországi cigány zenét hozták összhangba, harmóniába, kölcsönösen gazdagító hatással.

Most, Fátyol Tivadarral beszélgetve, azzal kezdem:

– Ismered a régi mondást, hogy „Poeta non fit, sed nascitur” – „A költő nem lesz, hanem születik.” Mennél régebben és széleskörűbben éltem-élek a neveléssel foglalkozók között, annál inkább meggyőződésemmé vált, hogy „Pedagógus non fit, sed nascitur”. Gondolom, ez illik őrá.

– Hát igen... – feleli Fátyol. – Mert poéta is volt, nemcsak azért, mert dalokat, zenét komponált, hanem azért is, mert egész lényét áthatotta a zene költői szellemisége, gazdag érzésvilága. Ő a különböző zeneszerszámok mesterségbeli fortélyain túl tanítványai előtt föltárta az *instrumentumok lelkét* is. A mesterség elsajátítása ügyében egészen szigorú mester volt, ám amikor a növendékei az ő szólásukat keresték, akkor végtelenül finom, megértő, türelmes valakinek mutatkozott. Ez abból fakadt, hogy mélységesen hitt a cigány gyermekek kinyiladoztatható tehetségében... a „rajkók”-ében.

Messze több, mint félszázadot ölel át a Farkas Gyula élete a rajkók „zene-történelmében”. Már a harmincas évek derekán részt vett az első nevezetes rajkós-zenekarban. Aztán, amikor évtizedekkel később az ominózus KISZ kivételesen értelmes cselekedete révén megalakult a Művész Együttes, s ezen belül a Rajkó zenekar, ő lett ennek az igazi mestere.

– Kora reggeltől késő estig ott élt a próbatermekben a „gyerekei” között, mint gondos és szerető családfő. Nemcsak a mesterséget tárta föl előttük, hanem serdülő személyiségük *egyedi nyitjait* is fürkészte, hogy egyéniségüket megtalálni, kifejlődni segítse: az „alkotó lelket, szellemet”.

E gondolatnál rögtön szóba kerül beszélgetésünkben, hogy beléjük táplálta (amire „genetikusan” amúgy is fogékonyak voltak), hogy a cigány zene sajátos varázsa-lelke az improvizálókészség, az alkotó játékoság.

Ezzel kapcsolatban egy nevezetes példa: amikor a világhírű Leonard Bernstein Budapesten járt, egy este az illetékes tényezők nagy protokollfogadást rendeztek tiszteletére az Atryum Hotelben. Színesítőnek, háttérzenének („speciális folklórnak”) behívták a Rajkó zenekar egy 14 tagú együttesét. Finoman, szépen játszani kezdtek... (Farkas Gyula nevelése a társasági viselkedésre is kiterjedt. A különböző külföldi protokolláris vendégszereplései alkalmával, Párizstól Londonig és Rómáig, mindenütt elismeréssel szóltak a rajkók kulturált magatartásáról.) Bernstein, akit körülvettek a fontoskodó személyiségek, felfigyelt a zenére – szabadkozó mosollyal kivált a „díszgyűrűből” és odasietett a Rajkókhoz. Hallgatni kezdte őket közvetlenül... majd beszélgetett velük, újabb és újabb dallamokat dúdolt-fütyült nekik, s figyelte, hogy ezek a tizennégy-tizennyolc éves rajkók azonnal készek az improvizáló zenélésre.

Elragadottan fordult az őt zavartan bámuló társaság felé:

– Won de rous... csoda, amit ezek a kedves „rajkók” produkálnak!

Most értettem meg igazán, hogy mitől lett olyan nemzetközi hírű a zenélésük. Még hosszan elemezte a zenéjük értékeit. Valóban: Farkas Gyula rajkói egy évtized alatt nemcsak Európában lettek hírnevesek, hanem amerikai és távol-keleti turnéjukon is. Egész zenei jelenségük sikerének titka az volt, hogy a magyar nótákon, cigányzenei számokon túl repertoárjuk felölelte a legkedvesebb klasszikusok adaptált műveit is. Farkas Gyula abban jelölte meg ugyanis úttörő koncepcióval a cigány zene korszerű fejlődésének útját, hogy minél jobban kiteljesítsék repertoárjukat. Rendkívüli hangszerelési és kompozíciós

tudásával adaptálni tudta a Rajkó zenekar számára a klasszikusokat éppen úgy, mint például a legszínvonalasabb operettműveket. Ehhez persze hozzátartozik, hogy *zeneszerzőként is számon kell őt tartani*. Fátyol Tivadar első zeneszerzői inspirációit tőle is kapta, tőle tanulta meg a *cigányzenekarok nyelvén való tudást*. Mi sem igazolja ezt ékebben, mint az a Lakatos Menyhért szövegkönyvére írt *Átok és szerelem* című, tévének készült zenemű sikerét nemcsak az jelzi, hogy a televízió újra és újra sugározta, hanem még hitelesebben az: szerte az ország cigányzenekaraiban esti műsoraikhoz állandóan hozzátartozik az *Átok és szerelem* főbb számainak megszólaltatása.

Itt nagyon, de nagyon fontos megjegyezni: egy évtizeddel ezelőtt ama nevezetes Péli-műterem baráti társaságában ismertem meg Fátyolt, és azért figyeltem fel rá olyan élénken – s aztán valósággal leszakadtunk a többiek beszélgetéseiről –, mert ő Lajta Lászlóról mint szellemi-zenei példaképéről, mesteréről szólott, s arról, hogy – minden tisztelete mellett Kodály iránt – miért szereti őt jobban. (Nekem Lajta gimnazista koromtól fogva egyik szellemi tanítóm volt, lévén hogy Ábel fiával nyolc évig együtt jártunk a Lónyai utcai gimnáziumba, s minden vasárnap délelőtt kulturális vitákat rendeztünk Lajtáék váci utcai lakásán.) Ahogy elemezte Fátyol Lajta eszmei irányultságát – emigrálása után Bartók vele tartotta a kapcsolatot –, független ellenzéki szellemiségét, európai műveltségét, mélyen megragadott. Olyan intellektualitás mutatkozott meg benne, amely korántsem korlátozódik csak a zenei területre a fiatal muzsikusknál.

* * *

És aztán... Farkas Gyula halála után?

És ma – napjainkban?

És hányan vannak, országosan, akik tudják, ki volt Farkas Gyula?

És mi van ma az európai hírű Rajkó zenekarral?

Kik őrzik és hogyan az új és új cigánygyermek-nemzedék zenei tehetségét, kik követik Farkas Gyula féltő gondoskodását?

Olyan elementáris kérdésfelvetések ezek, amiket nemcsak egy cikkben, hanem Széchenyi nyomán egy külön röpiratban kellene föltárni és megválaszolni.

Azt hiszem, Fátyol Tivadarban a Farkas Gyula-i példa is munkál: a mester nemcsak a Podmaniczky utcai zenei próbahelyiségekben élt, hanem fáradhatatlanul fürkészte-kutatta Szabolcs-Szatmártól Baranyáig a tehetséges gyermek-, fiatal tehetségeket. Amikor Fátyol az Ariadne Alapítvány igazgatójaként, Háta Antóniával együttműködve, tehetségkutató pályázatokat írt ki, a hivatottak menedzselésével is egybekötve, s a pécsi Gandhi-iskolától, kollégiumtól Bécsig ösztöndíjakkal karolják föl a fiatal cigány zenei tehetségeket – akkor adózik-adóznak leginkább Farkas Gyula múlhatatlan emlékének.

ifj. Boros Mátyás

Cigányzenészek régen és ma

A XVIII. század végén közel 1600 cigányzenészt említenek az összeírások. Száz év múlva már 17 ezer zenész cigányt regisztrálnak Magyarországon. A falusi zenészekről kezdve a külföldön is jól ismert cigánybandák mint a cigányság legsikeresebb és leginkább megbecsült tagjai – köztük Bihari János, Rózsavölgyi Márk (aki nem is volt cigány: Rosenthál Márk), Bunkó Feri – beírták a nevüket a magyar zenetörténelembe. Ott voltak a cigánybandák az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonái között, és segítették a nemzeti ellenállás ébren tartását a kiegyezésig. A századforduló társadalmában pedig a „magyar nótára” sírva vigadó dzsentrik révén hatalmas kultusz alakult ki művészetük körül. A verbunkos elemei megjelentek az európai klasszikus zene alkotásaiban is, pl. Liszt Ferenc rapszódiaiban, és Johannes Brahms 21 magyar táncot komponált. A cigányzenészek eljutottak zenekarokkal Európa majd mindegyik országába, ahonnan többnyire ünneplélt zenészként tértek haza. Kialakult a cigányság „arisztokráciája”, akik társadalmi rangjukat, anyagi jólétüket a XX. század második feléig meg tudták őrizni. 1968-ban még hét-nyolcezer cigány ember foglalkozott hivatásszerűen zenéléssel. A cigányzenészek a '80-as évekig a többségi társadalomba integrálódtak, lakáshelyzetüket, életvitelüket tekintve a alsó középosztályhoz hasonlítanak, ugyanakkor kulturális sajátosságaikat is sikerült megőrizniük. A többségi társadalom szokásrendszerébe beépül a cigány-

zene hallgatása, a cigányzenés szó-
rakovhelyek látogatása. Napjainkban csupán háromezer cigányzenészt tartanak nyilván. Körvonalazódtak azon csoportok, akik nyertesévé, illetve vesztesévé váltak az új társadalmi-gazdasági berendezkedésnek. A csoportok közötti átjárás, és különösen a felfelé jutás nehezebbé vált. Ma Budapesten körülbelül tíz hagyományos cigányzenekar működik. Ebből mindössze kettő öttagú, ami a klasszikus követelményeknek (minimum hét fő primás-terces-brácsás-cimbalmos-bőgős-csellós-klarinetos) sem felel meg. A többi két-három tagú, megesk, hogy (egy neves étteremben) egy szóló cimbalom játszik, de legtöbbször hiányos a zenekar. A vendéglátósok, ha egyáltalán foglalkoztatnak zenészt, azt – a bérterhek miatt – legtöbbször feketén teszik.

Az 1950-es évektől folyamatosan szűntek meg a cigányzenés éttermek. Alakultak azonban úgynevezett művészegyüttesek, mint a BM Duna Művészegyüttes Járóka Sándor primás vezetésével, az Állami Népi Együttes Boross Lajos primás vezetésével, a Székes Fővárosi Zenekar Kozák Gábor József primás vezetésével, a Magyar Rádió Népzene-kara Lakatos Sándor primás vezetésével, a Honvéd Művész Együttes Kovács Árpád primás vezetésével stb. Ezekbe a zenekarokba csak olyan muzsikuskok kerülhettek be, akik magasabb képzettséggel, zenei tanulmányokkal rendelkeztek és ismerték a kottát. A magasabb szakmai követelmények megjelenése már nem volt elég ahhoz, hogy a fiatalok a zenekar-

ban tudják elsajátítani a cigányzenész mesterséget. Zeneiskolákba írták be a gyerekeket, és voltak, akik felnőtt fejjel tanulták meg a kottaolvasást. A képzés a zeneszakképzés irányában folytatódik. A rendszerváltás óta a vendéglátó-ipari egységek privatizálása egy teljesen új munkaerő-piaci helyzetet eredményezett a cigányzenészek számára. A munkaadói szférára nehező nagymértékű közterhek, adók (pl. ArtisJus) arra kényszerítették a munkaadókat, hogy elküldjék a zenészeket, mondván: „nincs rá igény”. A családfenntartó férfiak eddigi életpályája a muzsikos életről szólt, a befektetett energia, munka a zenetanulás területére összpontosult, amelyet más területre átváltani, átvinni nem, vagy nehezen lehet. Vannak muzsikusok, akik szakképzettség nélkül hangszerjavítással próbálnak sorsukon segíteni. A fiatal generáció új útja a klasszikus zene tanulása. A rendszerváltás előtt a Zeneakadémián cigány fiatalok kevesen tanultak. A cigányság részéről is tapasztalhatunk ettől egyfajta idegenkedést. „Elveszíted a romaságod”, „Kitanulod a víredet” – mondták az öregek. Azok az ismert cigány muzsikusok, akik a Rajkó zenekarban végeztek zenei tanulmányaikat – Berki László, Lendvai Csócsi József, Horváth Zoltán, Gabora Gyula stb. –, látva a kilátástalan helyzetüket, a gyermekeiket a klasszikus zene felé orientálták. A tradicionális cigányzene sajnos már veszélyben van. A Zeneakadémián meg lehet tanulni hegedülni, de a szakmát, a stílust, a mesterségbeli tudást csak a cigányzene nagy öregjeitől lehet megtanulni a mindennapi munkavégzés, muzsikálás közben. Ez a művészet és az út, amelyet a cigányok több száz éve járnak, veszélybe került.

A rendszerváltás azonban nemcsak a privatizáció, a munkahelyek

elvesztése miatt eredményezett megélhetési gondokat. A határok megnyitása, a „kinyílt világ”, a média szabaddá válása és a közízlés formálásában való uralkodóvá válása felgyorsította a cigányzene népszerűségvesztését. A külföldről beáramló modern zene – amely nem minden esetben közvetít értéket –, az egynapos slágerek és sztárok világa, a kultúra pénzközpontúvá, üzletté válása óriási csapást jelentett a műfajra. A rádiós és televíziós csatornák versenyébe, a nézettségi-hallgatottsági mutatókért vívott küzdelembe nem fér bele a nemzeti sajátosságunkat jelentő magyar nóta és cigányzene. A mai kor nemzedéke, a tizen- és huszonévesek – hacsak az otthoni környezetben nem hallottak a műfajról, illetve nem ismerkedtek meg vele –, nem ismerik sem a nótákat, sem a cigányzenét, mivel az a különböző csatornák az előbbieken vázolt műsorpolitikának való megfelelési kényszere miatt nem is ismerhető meg. A kereskedelmi adókon egyáltalán nincs ilyen jellegű műsor, a közszolgálati televízióban elvétve, a Magyar Rádió pedig a közelmúltban szüntette meg nótaműsorát. A média gyakorlatilag egyedül elérhető nótaműsorait a Petőfi Rádióban (*Jó ebédhez szól a nóta, Nóta kívánságműsor, Szív küldi* stb.) hallhatjuk. E műsorok sugárzását olyan frekvenciákon tette lehetővé az MR6, melyet például Pest megyében vagy az ország határain túl a legnagyobb számú hallgatóság, az idősebb generáció nem tud meghallgatni, a fiatalság pedig nem keresi, mert nem is tudja, hogy mit kell keresnie, s hogy egyáltalán van ilyen. A műfajt nem divatos hallgatni „ciki”. Hagyományörzésben tanulhatnánk más országoktól, amelyek időt, pénzt nem sajnálnak nemzeti kultúrájuk ápolására, népszerűsítésére,

gondoljunk csak a világon – s nálunk is – rendkívül nagy sikernek örvendő ír táncokra, illetve zenére.

A munkanélküliség súlyosan érintette a cigány családfenntartókat, később a nők munkaerő-piaci esélyeinek csökkenésével is számolni kellett. A családok helyzetében a jövedelemhiány számos más tényezőben is negatívan fejtette ki hatását. A megváltozott munkaerő-piaci helyzetben számolni kellett azzal, hogy a cigányok foglalkoztatási esélyei jelentősen romlottak. Átértékelődtek az eddigi tudások, ismeretek, helyükbe újabb ismeretek és készségek léptek. Ez szükségessé tette a piacépes szakmák és zenei stílusok képzésének beindítását, amely az adott foglalkoztatási struktúrán belül elhelyezkedési lehetőséget jelenthet. A foglalkoztatási helyzetüket nehezítette a diszkriminációnak a nyílt és rejtett, közvetlen és közvetett formája. A cigányság problémájának kezelése több szakmaterület összehangolt munkáját kívánta meg, előtérbe kerültek azok a kezdeményezések, amelyekben oktatás, képzés, foglalkoztatás kiegészül a személyes és szakszerű segítségnyújtással, intézményi együttműködéssel, a családok, roma közösségek nagyobb szerepvállalásával.

A cigány népcsoport körülbelül nyolcszáz éve él a Kárpát-medencében, ezen belül is főként a mai Magyarország, Szlovákia, Románia, Ukrajna területén. A cigányságnak az a köre, amelyik az úgynevezett kárpáti cigány nyelvjárást beszélte, illetve beszéli elszórtan még ma is, például Nógrád, Szabolcs és Borsod megyében, s amely a cigányságon belül a leginkább asszimiláltnak tekintett réteg. Magyarországon a társadalomtudományi kutatásokban romungróként

szerepel, vagyis magyar cigányként. A nyelvet nem beszélik, a cigányokra jellemző öltözködési, étkezési sajátosságok sem jellemzik őket. Magyarországon jelenleg a teljes cigány népességnek körülbelül 70%-át teszik ki a romungrók. A szegkovácsok, patkoló kovácsok mellett a muzikusok a magyar cigány népesség legismertebb, legjobban körülhatárolható csoportja, amely évszázadok óta szoros közösségben él a többségi társadalommal. Az 1893-as statisztika szerint 16 337 muzikus cigány élt Magyarországon, az erdélyi területeket nem számítva (*A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott Cigányösszeírás Eredményei. Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal*). Ez az adat meglehetősen pontatlan, mert a felmérésből kimaradt a budapesti népesség, s közismert, hogy a század végén Budapesten igen nagy számban tevékenykedtek zenész cigányok.

„Hivatalos statisztika szerint Magyarországon 1963-ban 9929 cigányzenész volt, ebből 3159-en voltak állandó (éttermi) alkalmazásban, a többi kiegészítő zenészként egy-egy idényre, például nyáron a Balaton környékén helyezkedhetett el, vagy alkalmanként szerződött lakodalomba, bálba, állandó alkalmazásban lévő zenészek helyettesítésére. Cigányzenekarból országosan 393-at, ebből Budapesten 87-et tartott nyilván a statisztika.” (Sárosi Bálint: *Hangszerek a magyar néphagyományban*. Planétás Kiadó, 138. o.) Szirmai László, az OSZK igazgatója több nyilatkozatában körülbelül ötezerre teszi az éttermi cigányzenészek számát a nyolcvanas évek végén. A jelenlegi létszámot háromezerre becsüli. (*Cigányzene feketemunkában*. Rudas Péter cikke, Népszabadság, 2001. július 20., 5. o.) „Szirmai László, az OSZK igazgatója

adatai szerint tíz évvel ezelőtt (akkor szűnt meg a zenészek kötelező munkaközvetítése) négy-ötezer szórakoztató zenész lehetett, számuk ma legfeljebb háromezer, de pontos adatot nem tudni, hiszen semmiféle bejelentési kötelezettség nincs.”

A cigányzenészek valamennyien a cigányzenész-családok válságáról beszéltek. A romungró cigányság kultúrájával, nyelvével, történetével, életmódjával kapcsolatban eddig számottevő kutatás nem látott napvilágot, az elemzéseknél kiemelt fontosságú az a szempont, tény, hogy a cigány népesség nem egységes, eltérő történeti, nyelvi hagyományai vannak az egyes csoportoknak. A muzsikus cigányság körében egy olyan összetartó, erőteljes kulturális értékeket hordozó népességcsoportról beszélhetünk, mely értékek az eddigieknél jóval nagyobb nyilvánosságot érdemelnek. Különösképpen a családi szocializációs folyamat egyedisége s az a sajátossága, hogy szorosan összefonódik a muzsikusszakma átörökítésével. Az intim szféra és a szakmaiság ilyen mértékű összefonódása, amely a preindusztriális (iparosodás előtti) korban Európa-szerte jellemző volt a családok mindennapi életére, a modernizáció során megszűnt. A családi élet és a szakmai kör radikálisan kettévált, ez alapvetően megváltoztatta a gyerekek szocializációját és a felnőttéletet egyaránt. Hogyan segíti elő ez a sajátos szocializáció a cigány kultúra továbbélését egy olyan körben, mely önmagát a leginkább integrálnak tekinti a cigányság többi csoportjához képest, s amely ugyanakkor igen erősen ragaszkodik saját tradícióihoz? Az „egyszerre magyarnak lenni és cigánynak lenni” problematikája az egyik központi kérdése az öndefinícióknak, s a rendszerváltás óta eltelt idő azt bi-

zonyítja, hogy ez az öndefiníció egyre kevésbé vihető át a mindennapi élet interakcióiba.

A cigányzenészek helyzetének kezelése nemcsak gazdasági és társadalmi megközelítést igényel, hanem családi, kulturális sajátosságokkal tarkított folyamat ismeretét is. A zenetanulás, a zenészetet többgenerációs átörökítése, továbbhagyományozódása jellemző – zenészdinasztiákra. A zenetanulás kisgyermekkorban kezdődik, a család egyik kitüntetett területe a zenetanulás intézményével való kapcsolattartás, együttműködés, a cigány gyermekek vizsgarutinra tesznek szert az otthoni és intézményi hangversenyek, vizsgák kapcsán. A képzés a zeneszakképzés irányában fokozódik az 1980-as évekig. A professzionizálódás a zene területére, a cigányzene művelésére összpontosul (Rajkó Művészegyüttes), ma már nagyon kevesen jelentkeznek ebbe az intézménybe, mivel a cigányzenész szakma presztízse elhalványult. A cigány családok a „zenészet” életformát nemcsak a családon belül, hanem szorosan, zenész közösségekben gyakorolják, ezek barátságok, kapcsolatok kiemelt színterei, ahol zenélnek, úgymond tanulnak egymástól. A nyolcvanas évekig a cigányzene tanulásának mind intézményi rendszere, mind hagyománya, kereslete megjelent, és segítette a megkezdett kulturális átörökítő folyamatot. Pl. a kulturális és közösségi programok, a kisebb-nagyobb zenekarok találkozása, amely a napi „zenélésen” kívül cigánybálokon, különböző rendezvényeken való fellépést jelentett. A rendezvényeken a nagyközönség értékeli a zenészek teljesítményét, és a többségi társadalom szokásrendszerébe épül a cigányzene hallgatása, a cigányzenés helyek látogatása. Manapság már a Budapesten

elő egyes zenészeknek csak a 100 Tagú Cigányzenekar jelenthet egyfajta zenélési lehetőséget és valamelyes kereseti lehetőséget.

A családban a férfi a családfenntartó. A legtöbb zenésznek a felesége általában háztartásbeli (a nyolcvanas évek végére a nők kénytelenek szembenézni munkaerő-piaci esélyeikkel, és végzettségüktől függően foglalkoztatásba kerülni). A muzikusfeleségek tevékenysége a férfi és a gyerekek pozitívan értelmezett „kiszolgáltatásán” alapszik (ing-, mellény-, nadrágvasalás, a gyermekek iskolai és zeneiskolai tanulmányainak felügyelete, elkísérése). A külföldi munkavállalásoknál a nők szerepe fokozódik, a családfő szerepét töltik be.

A rendszerváltáskor pillanatok alatt romba dőlt az addig sikeresnek induló folyamat, amelyet a muzikuscsaládok elérhettek. A vendéglátó-ipari egységek privatizálása egy teljesen új munkaerő-piaci helyzetet eredményezett a cigányzenészek számára. A munkanélküli helyzet több élethelyzetbeli változást idézett elő. A szakképzettség iránti megnövekedett igény, az új gazdasági és társadalmi jelenségek, valamint az információs társadalom kibontakozása jelentősen megnehezítik a krízisből való kilábalást. A családok elestek a biztos jövedelemforrástól. A családfenntartó elesett eddigi foglalkozásától, ahol a befektetett energia és munka a zenetanulás területére összpontosult, amelyet más területre átváltani, átépíteni nem lehetett. A továbbképzés, átképzés lehetőségével a cigányzenész nem tud élni, annál is inkább, mert a hagyományos szakmák és az ahhoz szükséges ismeretek, készségek nem állnak rendelkezésére, ezáltal nem versenyképesek a munkaerőpiacon. Aki hétéves korától tanulja a

szakmáját, és 40-50 éves férfi, nehezen tud váltani, illetve új szakmát tanulni. A többségi társadalom által kialakított intézményrendszerhez, a piacgazdaság követelményeihez való alkalmazkodás nehézsége a cigányzenészeknél is nagy gátat jelent. A cigányzenészek megrekedt integrációja az eddig elért folyamatot veszélyeztette, amely már nemcsak gazdasági dimenziókban fellépő változást, hanem a kulturális értékek, hagyományok elhagyását is magával vonta. A feketén alkalmazott zenész elesik a munkajogi védelemtől, illetve azoktól az ellátásoktól, melyek munkaviszonyhoz kötöttek. A cigányzenekarok nem tudják tartani a közösségi szerveződésüket, sem jogilag, sem szervezetileg nem egységesek, szétbomlanak, és ezzel azok a kapcsolatrendszerek is lazulnak, amelyek alapját biztosították a sikeres működésnek.

A cigányzenészek helyzetének megoldását több körülmény egyre sürgetőbbé teszi. A cigányzene szellemi és kulturális érték, amelynek megőrzése kiemelten fontos feladat. Azoknak a készségeknek, képességeknek, amelyek a cigányzenészek integrációját végigkísérték: rugalmasság, kompromisszum, mobilitás, együttműködés, ezeknek a kulcsképeségeknek a további működtetését és hasznosítását kell megteremteni a megváltozott helyzetben, mert a cigányzenészek életének ezt a hagyományos értékét képviselheti. A kulturális identitás megőrzéséhez a cigányzenészek tanulmányainak tovább folytatását, eddigi teljesítményük elismerését kell kezdeményezni. A már megindult szerveződések, formailag, szervezetileg működő zenekarokat erősíteni kell zeneművészeti irányzatukban. A zenetanulás intézményrendszere átalakult, jelenleg több

magán-zeneiskola működik, melyeket a cigány családok többsége nem képes megfizetni. A cigányzenészek képzését és foglalkoztatási programját valós munkaerő-piaci igényekhez és reális kulturális és művészeti keresletre szükséges kidolgozni. Több olyan kimenetelű képzési program életképes, melyek a foglalkoztató igényeivel is összhangban állnak. Meg kell teremteni azokat az intézményeket, intézményi koordinációt, amelyek a továbbképzés, specializálódás, fellépésmenedzselés lehetőségét biztosítják a cigányzenészeknek. Segíteni kell a zenekarok szervezetté alakulását, ebben segítséget kell adni szakmailag. A médiában, sajtóban fokozott hangsúlyt kapjon a cigányzene mint kulturális érték. A kulturális és művészeti programokat a közművelődési szintre kell emelni, közművelődési intézmé-

nyekkel való egyeztetést kell kezdeményezni, melyben az együttműködés területeinek feltérképezése a cél.

Az előbb említett kulturális és közösségi programok szervezése fokozott jelentőséggel bír, mert e rendezvényeken való aktív részvétel jelentheti a közös élmény hatására a többség és kisebbség kapcsolatában megjelenő előítéletek mérséklését, kapcsolatukban a társadalmi távolság csökkentését.

A megjelenő önszerveződésekre, kulturális kezdeményezésekre, az eddig már működő támogatási rendszerekre való alapozás a megindult folyamatok erősítését teszi szükségesé. A megindult művészeti, kulturális, hagyományápoló tevékenységek formai, szervezeti kereteinek megadása biztosíthatja a további működést, a szélesebb körben való megismerést.

GÁSPÁR LÁSZLÓ ÉNEKES

Erdős István

Nem forog a cigánykerék

1. A keréknek, mióta feltalálták, az a dolga, hogy forogjon, vigye előre a kocsit, a szekeret. A cigánykeréknek is ez volna az eszmei rendeltetése. Legyen vivő-erő képe, láttassa, szuggerálja, haladunk előre.

A cigányság első, londoni világkongresszusa során az ősi indiai jelkép, az Asóka-kerék felkerült a roma zászlóra. Azóta közismert jelkép lett, címermotívum. A cigányügy, a cigány népesség emblémája. De ha ránézek 2010 tavaszán, riadalom fog el: miért fájdalmas nekem, aki nem vagyok cigány, a kerék mozdulatlansága?

Egy zempléni faluban voltam kisgyerek, ott alakultak ki bennem a cigánysággal kapcsolatos érzelmek. Persze hogy akkor is riasztóan nyomorúságos volt a cigánytelep, a cigányvég. Akkor is koldultak az anyák gyerekeiknek egy falat kenyeret, akkor is ők végezték a parasztházak körül a legnehezebb, legalantasabb munkákat. Tapasztották az istállók bedőlt falát, takarították a tyúkólak szemetét. Napszamba jelentkeztek, ha a szőlőben túl sok volt a kapálnivaló. De a cigányok és a parasztok között normális emberi kapcsolat volt. S a keserves hétköznapi után örömet, szépséget varázsoltak. Mert minden falunak megvoltak a maga muzsikus cigányai. Ünnepeken, névnapokon megállt az ünneplős ruházatú cigánybanda a palánk mellett, a kapu előtt, és bebocsátást kért, hogy a gazdát vagy háza népét muzsikával köszöntsék. Édesapám rajongott a szép muzsikáért, a nótáért, de anyám inkább azt fontolgatta, hogy ha nyitja a kaput és szól a zene, akkor legalább öt forintot illik adni a négytagú bandának a köszöntésért. A paraszti élet nagy szegénységében, a beszolgáltatások, lesöpört padlások világában öt forint nagy pénz volt. De mégiscsak jött a banda az udvar gyepére, brummogott a brúgó és sikongott a hegedű, majd a prímás varázslatára pontosan azok a szép nóták csendültek fel, amelyeket apám a legjobban szeretett. Az ötforintos javadalmazás mellé, a pincemélyről felhozott korsóból egy-egy pohár borral apám megkínálta a muzsikusokat, és maga is koccintott velük. Néztem a cigányokat, vakító fehér ingüket, urasan félrevágott, fekete kalapjukat, és úgy találtam, úgy láttam, mind szép, derék emberek, s ráadásul milyen szépen szól kezükben a hegedű! Majd sírva fakadtam a boldogságtól, olyan szép volt, fel-emelő volt minden, mintha a templom gyönyörű hangú orgonáját odahozták volna az udvarunkba. Akkoriban még – jó ötven-hatvan éve – semmit se tudtunk a cigánykerékről, Asóka ősi, indiai királyságáról, így a hegedű hangja jelentette azt nekem: itt vannak a cigányok. De most néma a hegedű, régi érzelmeim mögött üresség van, nyomasztanak az emlékképek, és riadtan kell látnom, hogy milyen rég mozdulatlan a cigánykerék. Mit tehetnék: szomorúan kérdezem: miért nem forog a cigánykerék? Miért nem mozdul előre a cigányság ügye?

2. Mit jelent egyáltalán a cigányügy 2010 Magyarországon? Mázsányi súlyú, tragikus erejű tényeket és pillekönnyű eredményeket, vidámítónak szánt, derűs színeket. A fenyegető, fekete tények sorának elején abszurd kriminológiai

folyamat: egy éven át Molotov-koktélokkal robbantgatják a faluszéli cigányházakat, gyilkoló szándékkal lönek gyerekekre, asszonyra, munkába induló férfira. Az esztelen gyilkosságok elkövetőinek leleplezése után sincs magyarázat erre. Vegyük tudomásul: az abszurdítások rémséges meseországá lettünk. A véleménynyilvánítási szabadság lila fejű bajnokai által feltüzelt polgár kilép a falusi kocsmából. Van nálam bicska? Van! Akkor most én kinyilvánítom, hogy utálok a cigányokat. Itt megy előttem két fekete kamasz gyerek, melyiknek a hátába vágjam előbb a kést? Az egyik fiú meghal, a másik túléli a véleménynyilvánítással való találkozást. A kocsmajáró magyarázza: régebben is megmondtam én már, hogy az ország minden bajának csakis a cigányok az okozói... Miért ne mondhatna ilyen eszement zöldségeket, ha egyszer még műborokkal edzett agyával is jól ítéli meg: hús esztendő alatt szétpofázott ország lett Magyarország. A kocsmajáróval egyformán vélekednek az elmeháborodott fekete egyenruhások, akik közterületeken vonulgatnak és a cigánybűnözés jelszavát írják zászlóikra. Falusi, kisvárosi polgármesterek nyíltan fasisztoid elképzeléseket hirdetnek meg cigány polgártársaik sérelmére. A kormányzat, a jogvédelem, az igazságszolgáltatás egyformán tehetetlen. A cigánytelepek, a munkanélküliség, az elképesztő szegénység, nyomorúság ügyében, az oktatás körében viszont már minden felelősség a kormányzatoké.

Noha a magyar sajtó lelkendezésével már harminc éve elbúcsúztunk a cigánytelepektől, a mai Magyarország 750 településén létezik a lepusztultság, nyomor, kilátástalanság telepe. De ezek mellé városszéli dzsumbukok, gettók nőnek ki a földből, ahol az életminőség semmivel nem különb, mint a cigánytelepeken.

Keserves tény, ha az ország egy-egy elmaradott vidékén 15-20%-os lesz a munkanélküliség, a cigányok körében viszont ennek sokszorosa. Sőt, magyar falvak százaiban a munkaképes romák 100%-ban munkanélküliek. Gyakori az olyan cigány nagycsalád, ahol már a harmadik nemzedék is munkanélküli. A gyerekek sose látják szüleiket munkába menni, nagyszüleiket munkából hazatérni. Mindezekből következően iszonyatos mélységű a szegénység: áram és fűtés nélküli házak, éhezés, betegség, lerongyolódó ruházat. Egy borsodi kisváros cigánytelepén az elmúlt télen egy kamasz lánynak lefagytak kezein az ujjak, és nyolc ujját amputálni kellett a tízből.

A cigány álláskeresők számára általában nem akad munka. Telefonérdeklődés idején még volna, de a személyes megjelenés idejére már nincs, mert az álláskereső arcára van írva cigánysága. Joggal panasolja el egy roma politikus: nem akartok velünk egy utcában lakni, nem akartok velünk együtt dolgozni, nem akarjátok, hogy a gyerekeitek a mi cigány gyerekeinkkel együtt járjanak iskolába. Egy jó cigányzenekar egykori cimbalmosa így összegzi nézeteit: a cigánypolitika meg az ő eredményessége olyan, mint a kamu-ital a régi vendéglők szakzsargonjából. Kamu: mondvacsinált, hazug, álságos. A jókedvű, gazdag vendég drága italt fizet zenésznek, pincérnek, de az csak kávéval színezett vízzel koccint, megjátssza magát: kitűnő a pia – hogy a pénzt tehesse zsebre, amibe az ital kerül. Az átverés az élet minden területére kiterjed már, ha cigányokról van szó... De nekem az a legkeservesebb, ha a gyerekeket lenézik az iskolában, ezért aztán ő otthagyja az szakmunkásképzőt, elmegy a piacra trógerolni 16 évesen... Mi lesz belőle?

Újratermelődik az analfabetizmus, az iskolázatlanság elképesztő arányúvá növekszik. Ezerszámra állnak a családalapítás küszöbén olyan cigány fiatalok, akik nemhogy szakmát nem szereztek, de 20-25 évesen – akár nyolc általános iskolai végzettséggel – egyszerű szövegek értő elolvasására sem képesek. Vajon miféle munka, jövedelem vár rájuk a következő évtizedekben? Miféle nyugdíj, ha eljön az öregség?

S mindezen fekete rémségek ellenében vajon mi van a mérleg másik serpenyőjében? Elég sok, mindenféle pozitív folyamat, „eredmény”, amelyek azonban együttvéve sem vigasztalóak.

Huszonöt-harminc éve – a beszélni akarás korától kezdődően – létrejött egy maroknyi cigány értelmiségi szerepvállalásával a figyelemkeltés helyzete. A helyzetben rögtön ott termett egy pártokhoz leigazoló roma politikus csoport, majd melléjük sorakoztak a roma önkormányzatok vezetői. A körökön, csoportokon belül rögvest alcsoportok alakultak haragvó indulatokkal: lássuk, kiféle vagy? Romungró, azaz magyar cigány, avagy netán oláh cigány? Egy-egy sikeres költő, festőművész, zenész azonnal megkapja a lebunkózó minősítést, ha a csoportosulásoktól való függetlenségét túl sokat hangoztatja: nem is vagy te már cigány, te már gádzsó vagy... Ha megjelenik egy szerkesztett könyvecske a roma kultúráról, és abban komoly terjedelemben foglalkoznak a cigányzenével, akkor egy oláh cigány származású politikus rögtön felmordul, értelmetlen és felesleges ennyit írni a muzsikáról. Hiszen ha negyedmillió cigány élt magyar földön, ha félmillió, egyaránt csak nyolc-tízezer muzsikus cigány kereste kenyerét hangszerével. A romungro cigányok köréből nem késik a válasz. Mi 6-800 éve élünk, muzsikálunk e hazában, de ti, rabszolgák ivadékai, csak a moldvai rabszolga-felszabadítás után érkeztetek ide Oláhország felől. Mit tudátok ti a mi muzsikánk szerepéről, erejéről a régi magyar századokban?

A csoportok efféle fontos kérdések megvitatására, csoportidentitásuk védelmére sajtóorgánumokat hoztak lére, amelyekhez sajnos két évtized alatt sem tudtak olvasótábort szervezni. De az világos, mint a nap, hogy a havonta megjelenő lap miféle párt vezénylessel képzelet el a cigány jövőt. Viszont a szépen muzsikáló 100 Tagú Cigányzenekar nem kér az olcsó, demagóg politizálásból, de koncertezik, utazik, hírül viszi a világba: valami létezik még a zseniális cigányzene egykori értékeiből. Ugyanezen célok érdekében dolgozik a közel százéves múltú Rajkó zenekar, amelyik végtelenül mostoha, ellenséges körülmények ellenére is képes a tehetséggondozás bázisaként működni. A roma tehetségek segítségével egyébként tucatnyi alapítvány dolgozik. Létezik sokféle ösztöndíj-program is a változások meggyorsításáért, de az eredmények igen szerények. Szánalmas ezrelékekkel mérhető ma is a roma diplomások aránya. A sikeres pécsi Gandhi Gimnázium mellett létrehoztak néhány speciális szakiskolát, ahol a más intézményekből lemorzsolódott cigány fiatalok szakmát szerezhetnek.

A kormányzat öt-hat éve integrációs oktatási programokat kezdett finanszírozni a roma gyerekek sikeresebb iskolázása ügyében, de tehetetlenül nézi, hogy a szabad iskolaválasztás helyzetében a nem cigány szülők más faluba, városokba viszik el tanulni gyereküket, mert emitt sok a cigány. Így aztán az amúgy is sok gonddal, pénzhiánnyal birkózó kisiskolában egy csapásra 90-100%-os lesz a roma tanulók aránya. Tessék csak megbirkózni a nehézségekkel! Vagy tessék bezárni a falu sok száz éves iskoláját!

Még alig érezhető hatással gyerekszegénységi program, gyerekház-mozgalom próbál segíteni a kora gyermekkori felzárkóztatásban, legalább egy-egy különösen hátrányos helyzetű kistérségben.

Negyed százada dolgozik jó szakmai célokért az „Eötvös József” Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság, de minduntalan szemére vetik, hogy nem elég cigány, ha még nevében is ott van a cigány-magyar elnevezés.

Itt-ott a roma szolidaritás jegyében cigány-magyar felvonulásokat és foci-meccseket rendeznek, mondván, mind egyforma emberek vagyunk, nincs különbség...

A kormányzat a rég elbúcsúztatott cigánytelepek felszámolására – mert-hogy csak volna itt még 750-800 – évente néhány százmilliós finanszírozási háttérrel pályázatokat hirdet, ösztönöz (noha nyilvánvalóan évente néhány milliárdra lenne szükség), és tíz-tizenkét faluban nagy híreléssel elmozdul néhány roma család a polgárosodás felé. Hány év múlva is kerülhet sorra így a háromszázadik vagy a hétszázötvenedik cigánytelep? Inkább ne számoljuk ki!

Csak zárjuk le a szomorú mérlegelést: hát, ennyi! Nagyjából-egészében ennyi biztató folyamat, mutató eredmény áll a tengernyi baj, hiány, panasz ellenében a roma mérlegen. Ilyen helyzetben megbocsátható ambíció egyáltalán, ha valaki tulajdonképpen csak a cigányzenéről akar eszmecserét kezdeményezni?

3. Pontosan száz éve, a XX. század első évtizedében az akkori kormányzat Déry Gyulát, a közigazgatáshoz is értő jogász-történészt bízta meg egy korszerű cigányprogram kidolgozásával. A tudós munkához lát, de rövidesen közli a megbízóival, a közvéleménnyel, hogy mi az értelmes programkészítés akadályai. Így ír: „...felelősséggel állítható, hogy királyok, kormányok 25-30 évente nekilátnak a cigányproblémák megoldásának. Nagy tervek születnek a tennivalókról, de soha, senki nem veszi figyelembe – mivelhogy nem is ismeri – a korábbi nagy elszánásokat, és azok kudarcainak okait...”

Nem tűnik ismerősnek 2010-ben az egykori helyzetelemzés igazsága? Ha csak az elmúlt ötven évre nézünk, jól látszik, már évtizedenként készültek világmegváltó roma-koncepciók, tervezetek. Mind csödközelbe jutottak. Az utóbbi időben minden választási ciklus, minden kormány elkészíti a maga romaprogramját. Az eredmény alig több a semminél. Nem tanulunk a múltból, senkinek eszébe nem jut komolyan elemezni, miért voltak eredménytelenek a korábbi nagy tervezetek. Így aztán marad mindig a mosogatóvíz-szagú bölcsesség-konklúzió: a cigányok a hibások! S ha akadnának mégis gondolkodó rokonszenvezők, kutatók, akkor érvelésüket elnéző mosolyokkal lehet lenullázni akármilyen témában. S már szinte nem is hallani, mit mondanak: a felelőség, a cselekvések sürgetése közös feladata cigányoknak, nem cigányoknak. De a sürgős tennivalók konkrét megtervezése, ütemezése, vezénylése, finanszírozása a többségi társadalom dolga. Én magam is számítok a legyintők, lekezelők elnéző mosolyára, tiltakozására, amikor azt állítom, hogy nemcsak a kormányzatok, ide-oda tévelygő politikusok hibásak a cigányság méltatlan helyzetéért, de a magyar értelmiségiek, művelődéstörténészek is súlyos felelősséggel tartoznak, tartozunk a bénult cselekvésképtelenségért. Különösen nagy és nyomasztó ez a felelőség, ha a magyarországi cigányzene ügyére fi-

gyelünk. Ne tessék rögtön legyinteni, hogy ez huszadrangú kérdés volna. Nem az! A cigány népcsoport százezreinek számára két három évszázadon át kizárólag a muzsikus cigányok körében tapasztalható polgárosodás, életmódváltás jelentett követhető mintát.

4. Ha Magyarországon megjelenik egy cigánymuzsikáról szóló könyv, tanulmány, sajtómúlt-elemzés, alig-alig vesznek róla tudomást. Nem írnak effélékről kritikát, népszerűsítő ismertetést, vitacikket, mondván – ahogy az oláh cigány származású romák is mondják –, senkit sem érdekel már modern világunkban ez a muzsika. S mintha egy ismeretlen megrendelésre tervezett összeesküvés teljesedne ki! Értéket, múltat, jövőt, rokonszenvező érzelmeket egyformán meg kell kérdőjelezni. Ahogyan a közelmúlt iszonyatos romagyilkosságainál is homályban marad a kitervelő-megrendelő, úgy a cigányzene elfojtásának kétszáz éves történetében sem érthető: miért? Miért ez az elszánt, elkeseredett hadakozás a cigányok muzsikája ellen? A XIX. század vármegyéi hol azért tiltják be a muzsikálást, mert nagy a szegénység, éhínség, hol azért, mert gyászolni kell egy királyt vagy királynőt. Kölcsey és Széchenyi a modernizációra ösztönző reformkori zsenik nagy népszerűségével, tekintélyével szólja le a cigányok zenéjét. Ők a polgárosodást féltik a pénzszerű mulatozástól. De minden tiltás, leszólás hiábavaló: a cigányzene terjed, hódít, s a magyar milliók birtokában ott is marad egészen a XX. század derekáig. Csak a romológusok, zenetörténészek egy-egy csoportja kívánja egykori olcsó, szórakoztató zenévé, giccse, jelentéktelen hatású kulturális értékke leminősíteni a nyilvánvaló diadalmenetet. Ha napjainkban egy fő-fő romaszakértővel interjút közöl egy tekintélyes folyóirat, úgy a cigány származású úrnak feltétlenül gondja lesz rá, hogy elbogatellizálja a cigányzene értékeit. Noha jól tudja, hogy a régmúlt magyar századokban elemi forráshiány akadályozza a biztos képalkotást, ő biztonsággal állítja, hogy a cigányok muzsikája leginkább csak a XVIII. század végén, a XIX. elején kezd komolyan elterjedni, a verbunkosmuzsika népszerűségével párhuzamosan. Vagyis, ne tessék azt képzelni – mondja nagy szakértői tekintéllyel –, hogy a cigányok hegedűvel a hónuk alatt érkeztek volna a Kárpát-medencébe. Honnan tudja vajon? Mert ha a mai hegedű őse valahol Itáliában született is meg, századokkal később, miért ne volna lehetséges, hogy a hegedűhöz hasonló húros hangszer vagy a cimbalom őse és valamilyen fafúvós hangszer igenis ott volt az új hazába érkező cigányok kezében? Játshattak tánchoz való muzsikát. Megint más kérdés, hogy mikor? Csak a cigányok tömeges európai megjelenése idején, a XV. századtól, Zsigmond, Mátyás királyok korától? Vagy lehetséges, hogy van valami alapja annak a XVIII. századból való híradásnak, hogy már Kun László király is a cigányok zenéjére táncolt? Kizárt dolog volna, hogy egy-egy korai vándorlási hullámmal érkező cigány csoport már az Árpádok korában, akár a XIII. században megérkezett magyar földre, akár a keresztes hadjáratból hazatérő magyar király kíséretéhez csatlakozva is? Hiteles, forrásértékű adatok nélkül nincs bizonyosság. Hogyan is lenne írásos forrás, ha egyszer éppen csak ezekben a századokban terjed el az írásbeliség a korábbi szóbeliség ellenében. De arra nézve sincsen adat, hogy a cigányokról, a cigányok nyelvéről könyvet író tudós szerző csupán álmodta volna a XVIII. században a Kun László-féle történetét. Csak egy a fontos szakértőnk, szakértőink számára: eljelentékteleníteni

a múltat s a nyilvánvaló művészi értékeket egyaránt. Így meg lehet kérdezni, vajon bizonyos-e, hogy a Mátyás király hitvese, Beatrix királyné udvarában muzsikáló zenészek tényleg cigányok? Ha már róluk írásos dokumentum is létezik a XV. század végéről! Ha II. Lajos király számadáskönyveiben ott szerepelnek a muzsikusoknak kifizetett dénárok, ha az 1525-ös hatvani országgyűlésre cigányokat rendelnek ki a főrendek, ha Tinódi megörökíti Kármán Döme kitűnő hegedűs nevét énekében, forrásbizonytalanságra hivatkozva akkor is ki lehet jelenteni, hogy nem volt elterjedve a cigánymuzsika Magyarországon. Akkor is, ha hiteles leírás dokumentálja, hogy a költő Balassi Bálint miképp ropja a táncot egyiptomi származásúnak vélt cigányok zenéjére. Végül is elhatározás kérdése, mindent meg lehet kérdőjelezni. Biztos, hogy muzsikusok voltak a Hatvanba rendelt cigányok? Biztos, hogy Kármán Demeter, az Arad megyei Lippáról való zseniális hegedűs cigány volt? Tinódi így ír:

Sok hegedűs vagyon itt Magyarországba',
Kármán Demeternél nincs jobb a rác módba'

A cigányzene ősi századait kutató szakértő sem azt nem hiszi el a hiteles, jó krónikás Tinódinak, hogy tényleg sok hegedűs van magyar földön – vagyis igencsak elterjedt ez a muzsika –, se azt, hogy Kármán Döme cigány lehetett. Holott Lippa városa abban az Arad megyében van, ahol a nagyszámú rác lakosság igen nagy része cigány a XVI. században. Mint ahogy aligha véletlen, hogy ma élő cigány polgártársaink tízezreinek éppen Rác a neve. Az sem bizonyos – állítják a szakértő urak –, hogy feltétlenül cigányok volnának a több nemzedéken át Munkács várában muzsikáló és földbirtok-adományozással is kitüntetett Hegedűs família tagjai a XVII–XVIII. században. Elképzelhetetlen, hogy egy cigány magyar földön birtokos úr lehet? Esetleg nemesi rangja van? Az oklevelekből ismert legrégebbi cigány név a XVI. századból: Bangó! Létezik olyan hiteles levéltári adat, amely szerint nemes Bangó Pál özvegye pereskedik Nógrádban a XVI–XVII. század fordulóján birtokaiért. A szakértő urak egyáltalán nem tudják elképzelni, hogy a cigányság magyarországi évszázadai alatt a jellemző nyomorúság, kitaszítottság, vándor életmód mellett mutatós karrierek is születhettek a cigányság letelepítésének korára. S Bangó Pál cigány nemes nem cigány özvegye a török kor kellős közepén, dúlások, fosztogatások, kegyetlen öldökléssel járó hadakozások éveiben elhalt férjére emlékezve a cigány hegedű születéséről mond mesét a gyermekeinek. S a mese mindig egy jól megtanult, ősi cigány szólással kezdődik, hogy majd a gyerekek is megtanulják: Matuya kezel as te mánus áskálu. (Matuya megcsinálta, az ember szeretettel!) Olyan ez, mint az ősi indiai hitvilág üzenete. Matuya ugyanis a cigányok tündérkirálynője. Az árvák, szegények gyámolítója. Hogyne segítene a bajba jutott, királyi vár börtönébe zárt cigány fiúnak, aki persze el akarná nyerni a szépséges királynő kezét? Ha tudna olyasmit mutatni a királynak, amit eddig még nem látott a világ. Ha nem, bizony lenyakazzák. Matuya jön segíteni, fénye megvilágítja a börtöncellát, kis dobozkát ad a fiú kezébe, meg egy vesszőt. Ne félj – mondja –, tiéd lesz a szép királynő! Azzal kihúzza néhány szál aranyhajából, és rávonja a dobozkára is, meg a vesszőcskére is. Mikor mindezt megtette Matuya, rögvést belekacagott a skatulyába, majd rögtön sírni kezdett felette, hogy könnyei záporoztak bele. Akkor intett a fiúnak, hogy érintse meg, húzza végig vesszőjével a doboz hajszárait. Hát, uramfia, dalok zsongtak ki a

dobozkából. Vidámak és búsak, felváltva. A királynak szeme-szája elállt a csodálkozástól, amikor meghallotta, mit tud a cigány fiú dobozkája. Majd kibújt a bőréből örömeiben, még tánra is perdült. A cigány fiú meg elnyerte a szép királylány kezét, és halálukig is jól mulattak ünnepeiken, ha már egyszer Matu-ya kezéből megszületett a hegedű...

Milyen kár, hogy a mai Bangó gyerekek sose hallanak efféle meséket!

Bangóék, Nógrád, Munkács tanulságaival lépünk túl a török világ Magyarországon! S már ott vagyunk Thököly, Rákóczi koránál, ahol szintúgy igencsak akadnak letagadni és leszólni valók a cigányzene múltjára nézve. Ha a fejedelem bevonul 1708-ban Munkács várába és ott zenekarok muzsikálnak a tiszteletére, akkor feltétlenül kétséges, hogy azok a zenészek cigányok volnának. Nem voltak ott a híres felvidéki muzsikások Rákóczi fejedelem mellett a száműzetésben, Rodostóban, mert ilyenféle nevek nem szerepelnek a levéltárak fizetési listáin. Nem volt ott a Czinka testvérpár, nem volt ott Barna Mihály, aki később, a száműzetésből hazatérve, Czinka Pannát taníthatja a *Rákóczi nótára*, és 1739-ben az első ismert primásverseny győztese lett. Nem Czinka Sándor hegedült a fejedelem halálos ágya mellett, és nem a Rodostóból visszatérő muzsikások hozták haza az ősi kuruc nótákat, a *Rákóczi nótát*, a *Bercsényi kesergőt*. Mese, legenda az egész történet.

Nincs levéltári bizonyíték! Az emlékiratok, levelezések, legendák nem hiteles források. Még akkor sem, ha a korai nyelvű magyar próza legnagyobb mesterétől, Mikes Kelemtől származnának a tudósítások. Hiába írja le a költő Bárány Amadé László 1740 körül versében a cigányzene mindennapos jelenlétét a házában, nincs hitele.

„Bővelkedett házam gyakran muzsikával

Szép egy pár hegedű Hebán vonójával,

Üveg alatt függött flanta furuglával,

Ugyan újult szobám ezeknek hangjával.”

Nem hiteles forrás a költői beszéd sem! Felejsük el a cigányzene régmúltjára nézve!

Szerencsére, már a zseniális Czinka Panna ügyében nincs szakértői vita: létezett. Ott volt, ott muzsikált Gömör vármegyében. S valószínűleg a semmiből teremtődött országos hírű bandájának művészi teljesítménye, sikere. A semmiből jöttek a XVIII. század derekán, mert ugye, csak a század legvégén, a verbunkosmuzsikával együtt fejlődve, Bihari János sikereinek idejére lesz majd elterjedt a cigányzene magyar földön. Semmiből merítve festik kastélyok falára a muzsikáló, díszruhás cigánylegényt, ha a kastély urai a cigánnyal a háttérben festetik meg képüket. S ugyancsak a nagy magyar semmiből érkezik Bécsbe 1791-ben Ferenc király koronázási ünnepét díszíteni a magyar cigánybandák színe-java, a vármegyei követ urak kíséretében. S micsoda nevek, micsoda primások a bandák élén! Pozsonyból Bihari híres bandája. Győrből Farkas Jancsi együttese. Biharból Boka János zenekara. Nógrádból Bunkó Feri társulata. Gömörből pedig a Dombi-féle banda. Szegeden ugyanezen időkben már több mint két tucat cigányzenekar játszik, Kassa város magisztrátusa 1766-ban fontosnak tartja, hogy a város népszerű fürdőjében jó cigányzenekar muzsikáljon. S hogy mindezek nem lehettek elhanyagolható kuriózumok csupán ebben a korszakban, azt az Esterházy-uradalmak frissen feltárt iratanyagából tudjuk:

Galántán és Győr környékén népszerű cigányzenekarok működtek. Mesterei lehettek a muzsikának, s az általuk játszott zenei anyag művészi értékét Haydn megbecsülése is bizonyítja. Az Óhercegsége birodalmában működő muzikus nemcsak tisztelte az általa ismert, környékbeli cigányok zenéjét, de meg is figyelhető nála a cigánymuzsika „zeneszerzői lecsapódása”, mivel alkotásaiban fel is használta egzotikus hangzásait, motívumait. Éppúgy, ahogyan majd ötven év múlva, száz év múlva Berlioz és Brahms röpíti fel világhíressé alkotásaiban a magyar cigányok muzsikáját.

Ha Kelemen László a korona hazatérésének ünnepén Budán megrendezi az első magyar nyelvű színházi előadást, ott Lavotta János irányításával Nógrád megyei cigányzenészek játsszák az előzenét, felvonásközi muzsikát, „válogatotott szimfóniákkal és nemzeti magyar táncnótákkal”.

Mindezen tények ismeretében sem mondom én, hogy azt a jellemzően érzelmes-romantikus cigányképet kellene újratерemtenünk, amelyik a magyar millennium korát jellemezte, de az akkori túlzások árnyékában is illenek legalább tárgyilagos képre törekedni. 1882-ben készült egy lelkesült írás, rajz a Csicsó-bandáról. Feszty Árpád képe akkor is figyelemre méltó, ha irreális múltat képzel a cigányzenész ősről, mikor a Csicsó zenekart dicséri.

„Olyan mérhetetlen bánatot, oly mély fájdalmakat fejez ki hangszereinek bűbajos melódiáival, hogy azokhoz képest saját keserveinket törpülni látjuk... Mi fájdalom lehelli belé ez érzéseket?... Talán réges-rég elveszett szép országra felett andalog? Áldott, isteni ország lehetett az, minden bokorban szólott a hegedű... A legünnepeltebb dalia, ki legszebben hegedült... Egy ország, tele művésszel... hajh, hogy elveszett...”

Itt, most lehet elnézően mosolyogni! Az édes-bús mese a cigányok gyökereire utalva lehet nevetség tárgya, de alkalmat is teremt arra, hogy emlékeztessünk egy másfél ezer évvel régebben élt király, V. Behrám perzsa uralkodó különös zenésztelepítésére. A Himalája mellől 12 ezer muzsikust, táncost telepített át Perzsiába, legyen, aki szórakoztassa a munkában megfáradt népét. Itt kezdődhetett el az ezer éven át tartó cigány elvándorlási hullámok sora? A vándorló, szabados életmódhoz szokott indiai zenészek nem maradtak meg Perzsiában, továbbindultak nyugat felé. Évszázadok során keveredtek, egyesültek a későbbi korok cigány exodusainak kóborló sátorosaival, és együtt haladtak sok-sok nemzedéken át Európa felé. Így nem lehet kizárni, hogy egyes csoportjaik, egyes karavánjaik már a XIII. században megérkeztek a Kárpát-medencébe. S a perzsiai tizenkétezer késői utódai akár rögvést ott muzsikálhatták már az Árpád-házi királyok udvaraiban is a tánchoz való zenét.

De nem is igazán a cigányzene régmúltja körül lényeges vitát nyitni ellentétes álláspontok között, sokkal inkább érdemes eszmecserét folytatni e muzsika későbbi diadalútjáról, a XVIII-XIX. századi magyar történelem viszonyai közé ágyazódó hatásokról, értékekről. Itt, ezen a téren vannak fájdalmas súlyú adósságaink és kikerülhetetlen kötelezettségeink. Tehát nem a legkorábbi megjelenés ideje a fontos vitatéma, sőt az sem lényegi kérdés, hogy a cigányok egyáltalán hoztak-e magukkal valami ősi örökséget, művész hagyományt Indiából, de az, hogy létezett-e olyan érték, teljesítmény, amellyel a cigányok hozzájárultak Magyarországnak megmaradásához, fejlődéséhez. Nos, ebben a kérdés-

ben évtizedek óta csak álmos-bamba tudományos maszatolás folyik. Pedig ez a kérdéskör nagyon is szorosan összefügg a cigányság jelenével és jövőjével.

Épp ezért a jó szándékú magyar szakértelmiségieknek és cigány művészeknek, szakértőknek együtt kellene megvizsgálni, elemezni, hogy miért maradhatott meg mind a mai napig az a tragikus háttérű adóssága a magyar művelődéstörténetnek, amelyről látható, hogy elfogultságokon alapul, mert még csak meg sem kísérelte tisztázni a cigánymuzsika tényleges szerepét. A XVIII–XIX. századi magyar társadalom, magyar kultúra fejlődési folyamatainak vizsgálatakor ügyet se vetettünk rá, hogy a kuruc korral, a reformkorral elkezdődött modernizációs, polgárosulást sürgető folyamatokban, majd az önkényuralom, kiegyezés korában milyen szerepe volt a cigány népeiséget reprezentáló muzsikának. A tiltott és rajongásig szeretett cigányzene nyomában kifejlődő magyartánc-mozgalom, a bálók világa, a ragyogó pompájú magyar viselet milyen szerepet kapott a nemzetébresztő tudatformálásban? Nincs válasz, pedig a hiány, a mulasztás igencsak feltűnő. A milliós lélekszámúvá növekvő cigány népcsoport emancipációs küzdelmeiben, a jövőkeresés útvesztőiben ez a hiány megsokszorozódik. A roma önazonosság megőrzésének esélyeit pedig nem sértő hiányokkal kéne a többségi társadalomnak befolyásolnia, de az okos-tapintatos segítség eszközeivel. A mulasztások, hiányok káregyenlege halmozódva és megsokszorozódva elképesztő erejű vákuumot teremt. Nem volna ennek a népnek a múltjában semmi érték, erő, teljesítmény, amelyhez jövőhit, önbizalom rögzíthető? Önismeretünk mai fájdalmas bizonytalansága, a torz történelmi tabló éppen annak a cigány értelmiségnek az útjában rombolja le a felkapaszkodáshoz, haladáshoz szükséges lépcsőfokokat, amelyik értékőrzésre, értéktovábbadásra hivatott. Hogy félelmetes erejű társadalmi konfliktusok között is, az elképesztő nyomorúság, kilátástalanság viszonyai között is, mégiscsak beszélni lehessen cigány identitásról, modern jövőalakításról. Mindez a hiányzó alapok nélkül nehezen fog menni. S ha választ keresünk a miértekre, a torzult cigány–magyar viszony okaira, nemigen tudunk más magyarázatot találni, mint hogy Bécs és Pest-Buda sajátos kutya-macska viszonyának keserű kultúrtörténelmi mozzanatai közt kutatunk. A birodalom fővárosa azt a keserűen fájdalmas minősítést erőltette rá Magyarországra, hogy mi, magyarok senkik volnánk hozzájuk képest. Bécs a művelt Európa vonzó központja, míg Pest-Buda a barbár magyar föld fővárosa. S nemcsak a török háborúk iszonyatos pusztulásának korában, a kényszerű betelepítések időszakában, de még a millennium idején is, amikor a magyarság büszkén ünnepli ezeréves államiságát. A megalázó minősítés nyilvánvalóan igazságtalan és rosszindulatú. Egy olyan korszakra nézve különösen az, amikor Budapest Európa legdinamikusabban fejlődő fővárosa. A megaláztatást nincs mód visszautasítani, megcáfolni, de sajnos mód van a soknemzetiségű országban továbbadni. Akár öntudatlan reflexekkel is. Bocskoros oláhnak, buta tótnak, de leginkább is a páriáisorban élő cigányságnak. Égig magasztalják a cigánymuzsikát, de a cigányzenészt nem veszik emberszámba. Az európai híró Bihari még csak polgár rangot sem kaphatott Pest-Budán. S az a csoda majd Boka Károllyal esik meg Debrecenben, 1845-ben, hogy a zseniális primást a város polgárai közé iktatja. A sajtó dicshimnuszokat zeng egy-egy cigánybanda lenyűgöző muzsikájáról, de még csak le sem írják a primás nevét. Az aszódi banda muzsikált az udvari bálban,

Londonban, Budán, Bécsben, vagy Selmecről jött fel az a vén cigány, aki egykor még Bihari bandájában játszott, és az 1870-es években segíthet helyreállítani, hitelesíteni az ősi magyar dalok, kesergők megromlott zenei anyagát. Bizony a sorozatos megalázás szokássá lett, és a szokás a világ legtermészetesebb dolgává. Pedig igen nagy szükség lett volna rá, hogy minden érték, minden muzsikusi zseni valódi rangján minősüljön. Mert a cigányság öntudata, önbizalma leginkább csak a muzsikuskok dicsőségéből építkezhetett volna. A magyarság a XVIII–XIX. században természetes nemzetépítő erőként, pozitív üzenetként olvaszthatta, égethette be a magyarok szívébe, lelkébe ősök, kortársak dicsőségét. Mikes Kelemen, Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Erkel, Petőfi, Arany, Jókai, Liszt, Munkácsy szellemi örökségét, Széchenyi, Kossuth, Deák modernizációs programját, de a Festetich grófok, Baross Gáborok, Eötvös Lorándok munkáságának hírét is. A cigányságnak ilyen gazdag lehetősége nem volt. S természetesen nem lehetett Szent István, Mátyás király típusú uralkodója sem, akikre emlékezve, akikre hivatkozva egy népcsoportot össze lehet tartani, boldogítani. De igenis születhettek a cigánykunyhókban is, faluvégi agyaviskókban is olyan muzsikusi zsenik, akik európai színvonalúak és nagy hatásúak saját hazájuk életére nézve. Az ország ismétlődően benuult állapotai során a nemzeti zenének is nevezett muzsika önbizalom-erősítő, nemzetébresztő volt. Czinka Panna, Bihari, Boka, Sárközi Ferkó, Patikárus, Rácz Pali, Berkes Lajos, Dankó Pista muzsikája képes volt rá, hogy a zsenialitás szuggesztíójával a nemzet megmaradásának reményéhez nélkülözhetetlen pszichológiai állapotot teremtsen százvezrek, milliók lelkében. Olyan lelki állapotot, érzelmi erőt, amely a főúri palotákban is, mezővárosok, falvak báltermeiben, kurtakocsmáiban is átélhetővé, közösségivé teszi magyarságunkat, hazafiságunkat, összetartozásunkat. Nemzeti katasztrófák, kilátástalanul mély szakadékok szélénél is támadhatott remény e muzsika által: lesz még magyar jövő! Ha Károlyi Pista gróf cigánymuzsikára eltáncolja hűgával a magyar táncot, a csárdást, a gyöngyösi kapások táncát, akkor ez a nemzeti öltözet díszében kiragyogó tánc igen nagy hatású üzenet. Ha ezzel az első, demonstratív táncsal az 1830-as évek elején hódító útjára indul a csárdás, akkor ez éppúgy üzen magyar millióknak, mint ahogy a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* üzen. A szabadságharc bukásába, a szabad Magyarország reményének elvesztésébe belerokkanó Vörösmarty sír, zokog, ha a vén cigány, Patikárus Ferkó hegedűje jajong az ősi magyar dalokkal, de az általános letargia helyzetében mégis papírra veti a költő: „...lesz még egyszer ünnep a világon!” Ha Sárközi Ferkó, Kossuth által hadnagyi rangra emelt katonazenész a nemzeti tragédia után nyolc-tíz évvel egyszer csak a bécsi udvar báljaiba viszi be az ősi magyar muzsikát, a nemzeti táncot, a magyar viseletek tüntető ragyogását, akkor önbizalmat erősít. Sőt, Deák szellemében szuggeralja: ha élni akarunk, muszáj kibékülni Béccsel! Mintha tudná a prímás: Széchenyi is pontosan ezt üzeni haza Döblinből, börtönéből. Létkérdés a kiegyezés. Ha a kocsmák imbolgó mécs lángjai mellett valahol a Felvidéken juhászok, szolgalegények, jobbágyfiúk együtt járnak a kopogóst nógrádi, honti, gömöri cigánybandák muzsikájára, akkor a tánc több lesz jó mulatságnál. Magyar ifjak, leányok, menyecskék összekapaszkodva táncolják ki, éneklük el minden fájdalmukat, bánatukat és csekélyke reményüket, hogy az iszonyatos szegénység, kiszolgáltatottság viszonyai közt is élni kell! Az összekapaszkodás szuggeralja:

otthon vagyunk, mégiscsak ez a föld a mi hazánk! A kuruc kor nemzeti gyászát követő másfél száz év alatt, a legsötétebb évtizedekben jószerivel csak ez a muzsika, csak ez a tánc biztat, emlékeztet az összetartozásra a magyar milliók körében. Mert ez a muzsika igenis millióké. Újra meg újra nagy érzelmekkel szólít: csak énekelj, csak járd a táncot, csak vedd fel a magyar zsinóros ruhát, a gyöngyös pártát, hogy még bizakodhass! Ha ugyanezen évtizedekben a nemzetébresztő nagy költők szava, Erkel, Liszt zenéje csak a felső tízezeré, addig a cigányok zenéje végtelenül populáris, sokszorozódó hatású. Fényt visz grófok, bárók estélyeibe is, de parasztleányok, pesti szolgálólányok, iparosok életébe is. Nem túlzás azt állítani, hogy Czinka Panna, Bihari, Boka, Sárközi, Rácz Pali, Berkes Lajos, Dankó Pista hatása egyenrangú lehet legjobb költőink, íróink, muzsikusaink hatásával a nemzet megmaradása szempontjából.

Szabad volt, szabad lehetett ezt a zenekultúrát ködbe vészni hagyni? Leminősíteni az olcsó tömegszórakozás eszközévé?

Debussy száz esztendeje így figyelmezteti magyar barátját az értékzavarra: „...az az érzésem, hogy Önök, magyarok nem becsülik e zenét igazi értéke szerint. Túlságosan hozzászoktak Önök a mindennapi életben, annyira megszokott dolog, hogy már nem érzik művészi erejét, amely pedig oly mélyen és tökéletesen benne van.”

5. Tudom én, nehezen méltányolható az igyekezetem, amikor újra még, ismételten a közfigyelembe ajánlok egy ötszáz évvel korábbi történelmi eseményt a cigányzene perújrafelvételének ügyében. Sőt, nemcsak a zene miatt teszem mindezt, de a közös jövő, a cigány–magyar együttélés szempontjából is fontosnak tartom.

Az 1525-ös hatvani országgyűlésről van szó. Arról az eseményről, amelynek környezetéből, üzenetéből a történészek, zenetudósok nagy része eltüntetné a cigányok zenéjét. Nem volt elterjedt még ebben az időben – mondják. Kirendeltek oda, Hatvanba ugyan cigányokat, de nem bizonyos, hogy azok ott muzsikusok voltak. Lehettek azok a cigányok akár szegkuvácsok vagy teknővájók, meszelő-kötők is. Nem szabad figyelembe venni érzelmes, túlfűtött kortársi visszaemlékezéseket, memoárokat. Pedig pont egy ilyenféle emlékezés üzenete a legfontosabb a számomra. Így ír a tudósító: „...a diétán muzsikáló cigányok úgy játszották ott zenedarabjaikat, nótáikat, mint akik a saját földjük, saját hazájuk felmagasztalására, dicséretére zenélnek.”

Talán épp ez az üzenet nem tetszik némely történész uraknak. A cigányság a muzsikálás során is, a haza védelmének áldozatai idején is szeretett hazájának tartja Magyarországot. Sőt, manapság a szétszaggatott ország határain túl is, a mai Romániában, Szlovákiában általában magyarnak vallják magukat a cigányok. A romániai forradalom idején, mikor cigányok mentették meg a kivезényelt bányászok rohamától a magyar tüntetőket Marosvásárhelyen, szinte szállóigévé lett: Ne féljeteK, magyarok, megjöttek a cigányok...

Vajon mivel viszonozza a magyar társadalom ezt a sajátos hazaszeretetet? Jórészt nagy semmivel! A cigányzene szempontjából nézve, nemcsak semmivel, de kifejezetten romboló, bomlasztó tevékenységgel vagy mulasztással. Sikerült megfojtani ezt a muzsikát. A szocializmus nyílt ellenségeskedéssel úri passzióknak minősítette a cigányok zenéjét, és majdnem olyan lelkesen

küzdött ellene, mint a vallásosság, papi befolyás ellen. De néhány évtizedig még úgy-ahogy megmaradtak a zenekarok. Falvakban is túléltek itt-ott a muzsikások a lejárató hadjáratokat, városi éttermekben, budai kiskocsmákban is lehetett hangulatos muzsikaszó mellett vacsorázni. A rendszerváltás új üzleti értékrendje azonban megadta a végső dőfést a még létező zenekaroknak. Ma legfőljebb ha féltucatnyi nagyvárosi étteremben szól a muzsika.

Az egykori nagy zenészdinasztiák utódai, más tehetséges roma fiatalokkal együtt külföldön keresnek boldogulást a dzsessz, a komolyzene előadóművészeiként. Sokan közülük a gitárkirály Jimi Hendrix alakját tekintik példaképnek, vagy a rock fenegyerekeként számontartott Frank Zappát. Jimit nemcsak azért, mert olyan muzsikát tudott írni, mint a *Cigányszemek* című zene, de azért is, mert őt vélik a fajkeveredés rekorderének. Apja ír és cigány vért vitt a családba, anyja pedig néger és indián származású volt. Zappa koncertjei során gyakran nevezte a cigányokat édes testvéreinek, és az egész zenészvilág úgy tudja, hogy van is benne néhány hegedűvonásnyi cigány vér.

A külföldre szakadt muzsikások is döbbenetesen kérdezik visszanézve, vajon miért ez az elszánt, elkeseredett hadakozás a cigányzene ellen? Ismeretlen megrendelésre szervezett összeesküvés volna ez, vagy valami más? Ahogyan a lelepleződött romagyilkosok ügyében sincs magyarázat, és homályban marad a kitervelő, a megrendelő, úgy a cigányzene elpusztításának ügyében még csak bírósági tárgyalás sem lesz valamikor, hogy büntetéseket szabnának ki uraknak, elvtársaknak.

Marad a lehangoló kép: mozdulatlan a cigánykerék. Marad a még lehangolóbb tény: a cigányzene öröme, bánata, vigasztalása nem fog segíteni azoknak, akiknek reményre, önbizalomra volna szüksége. Néma a hegedű!

OLÁH IBOLYA ÉNEKES

Csemer Géza

Beszéljünk a cigányzenéről

Nem véletlen, hogy a cigánymuzsikát az utóbbi idők kulturális és művészeti irányítói nem tartották a magyar zenei hagyományokhoz méltónak. Legalábbis fontosságát árnyékban tartották. Mind a világ, mind az ország népe ennek ellenére nagy becsben tartotta. Hamarosan fordult a kocka: mitől, mitől nem, egyszerre elkezdtek „szeretni”, de kellő méltánylást azután sem kaphatott tőlük a cigányzene. Kodály Zoltán védelme ellenére se. Színes népi muzsikának ítélték akkor, amikor az ötvenes években a rádióból a Pjatyickij kórus vagy az Aleszandrov együttes harsogott. Vasárnaponként a *Jó ebédhez szól a nóta* volt az asztali zene, és mindenki elégedetten fogyaszthatta a rántott karajt, ahogy Fejes Endre fogalmazta a *Rozsdatemetőben*: Pék Mária halat rántott, túrós csuszát készített stb....

Ma már világosan látjuk, hogy mért nem volt a hatalomnak érdeke, hogy a zenélésből (muzsikálásból) évszázadok óta élő magyar cigányok, azaz elsősorban a „romungrók” által kiművelt és világszerte terjesztett zene újra és ismételtelen a maga módján konzerválódjon, presztízsében folyamatosan megújuljon, az addigi ezer évnél is tovább hirdesse és képviselje a nagyvilág számára a magyarságról alkotott pozitív megítélést. Ennek hiányában, okkal érezheti magát a magyar cigányzenészek többsége kirekesztettnek, alulmértányoltnak, megsemmisítésre ítéltnek. A vendéglátóhelyeken szinte teljesen megszűnt a cigányzene, a cigányzenészek is hoppon maradtak és hovatovább maradnak a még működők is. Azóta több-kevesebb kihagyással ez a „nagy helyzet”. Egyes, magukat modernnek és kiműveltnek hitt kulturális „szak”emberek egyenesen lenézik a mi zenénket, míg az oláh cigányok „ceglédi kantás” és gitáros *mizsikáját* szembeállítják vele mint „autentikusat”.

Hála az Égnek, a Talentumban (a volt KISZ Központi Együttes székházában) folyik rendületlenül a cigányzene oktatása, itt tanulják a külszázadokba szakadt magyar nyelvű rajkók a zenei anyanyelvükön kívül a magyar klasszikusokat, egyfajta világzenét.

A még mindig csöndben hangoztatott ideológiai ellenvetést (elsősorban) a kommunista korifeusok marxista elvek alapján alkották meg a magyar zenész cigányokkal szemben a XIX–XX. században – tegyük hozzá, nem egyedülálló módon – mint elutasítandót, elvetendő. Emlékezzünk csak vissza a keleti totális diktatúrák kultúraellenességére, mi több, sajátos kultúrforradalmaira.

A magyar cigányok esetében olyan néprétegről van szó, amely polgárjogot századok alatt és a mindennapok során nyert Európában, a zeneszolgáltatás valamennyi felségterületén, kalákák, családi alkalmak, összejövetelek, szürettek, lakodalmak, egyéb népi ünnepeken (aratás, begyűjtés) stb., hogy zenéjük különlegesen egyedi-egyéni megszólaltatásával elkápráztassa, bevonja hallgatóságát. Nem túlzok, ha állítom – szinte az egész világot, amely méltányolja, megfejthetetlen titoknak tartja a magyarországi muzsikások zenéjét. Hogy a zeneszerzőkre mekkora hatást tett, és ezáltal hogyan formálta a világ zenei íz-

lését, úgymond „hallásában” mekkora minőségi változtatást okozott, ma már kimutathatatlan. Hogy csak néhányat említsünk: Delibestől Glinkáig, Liszt Ferenc-től Dvořákiig megfogta a zeneszeretőket. A cigánymuzsika hatása egzaktan is kimutatható, folyton alakuló stílusa éltető, újító, ha az amerikai dzsesszhez hasonlítjuk, valóságos univerzumot képező, egyetemes, és egyszer s mindenkor ösztönzene.

Ösztönzene, mitől is... Gyakorta mondják a zenéjüket oktató idős muzsikusok a tanuló rajkóknak: Érzéssel játssz, kisfiam! Ez az utasítás minden fontosat tartalmaz, ami a muzsikáláshoz kellhet. Az érzéssel előjegyzés egyszerre jelöl ritmust, gyorsant, lassant, elnyújtást, briliánsant, fényesent stb., olyan spirituális egységet, amelyre a cigányok lelkileg feltétlenül alkalmasak – bár a világon korántsem egyedülálló módon. Az amerikai feketék módján vagyunk „elszántak” az együtt muzsikálásra, éneklésre, táncolásra, és hogy ki ne felejtjük: az evésre! Nyelvünk bizonyos szavai alkalmasak arra, hogyan érzékeltessen egy-egy szóban ki nem fejezhető tartalmat, mint pl. a sírva, kacagva, jókedvűen való társadalmi viselkedést. Ezek a szavak a zenei előadásmód hogyanját is jelzik, a mikéntjére is utalnak. A cigánymuzsikusok által használt kifejezések, bár minden egyéb zene művelésében is alapfogalmakat képviselnek, ezért hajlunk a már-már túlzó kijelentésre, hogy esetünkben többletjelentéssel bírnak.

Kiből lesz vagy nem lesz muzsikus? Megjegyzendő: a magyar cigány nem zenél, hanem muzsikál, régen volt hangász is, de azt a kifejezést már nem vesszük magunkra! A válaszom: akiket erre ösztönöz a családi és társadalmi hagyomány, és akiket egy sajátos kontraszelekció erre alkalmasnak vagy alkalmatlannak minősít. A családi összefonódások és a mindig is meglévő tradíciók nem engedik a kihátrálást, sőt ragasztóként működnek, konzervatívan fönntartják a kultúráját, nem felejtve a megélhetést biztosító foglalkozást sem. A cigányok zenéje transzcendentális, érzésviláguk régtől fogva azt a virtuális valóságot tükrözi, amelyben a hangszeres tudásuk elmélyült, s egyszerre homogenitást és egyéni kiválasztódást szerzett. Melyben az önbizalom és az önértékelés folyamatosan működik, és egyfajta magabiztosságot ad akár a mindennapokban, akár a jelenkori leminősítés sivárságában is. Az önminősítésben mindig is segített a „tehetség” dinasztikus tudata. A muzsikusdinasztiák arra „találódttak ki”, hogy egyszerre töltsék be a folyton vizet adó „jó kút” és a jól tevés, csinálás, mesterkedés kontrollját. A bandába verődés természetes kiválasztódását is könnyítette az egyre inkább fokozódó ismertség, elismertség, méltánylás, hírnév. Manapság a szegénységben is ez a belső mozgatóerő.

A klezmer-bandák a múlt század közepétől azért szerveződhetek újjá, a közösségek nagy öröme, mert az ősi zenére vágyás-vágyakozás méltán kellett hogy föltámadjon. Nemcsak a virágozzék minden virág elvéből, de a normális emberi magatartás kívánalmából is. Közös nevezőként mondhatjuk rájuk is érte, hogy azt teszik, amit tudnak, és azoknak, akik azt várják. Amit ők. A klezmer-bandák tudnak – és jól. Példa erre a Munkácsról ideszaladt Jávori Ferenc személye. Ezek a tényezők egyszerre táplálják bennük is az önbizalmat, az önértékelést. A magasabbra és jobbra kerülés vágyát. A méltányolás, elismerés fontos eleme a bandák folyamatos működésének!

A már említett kontraszelekció, a bandák, combók, együttesek szerkezetileg egyformán működnek. Az a tag a zenésztárs, aki megfelel. A struktúra és a posztok adottak régóta, csak a tagokat kell cserélni. A klasszikus öttagú cigánybanda azelőtt is azokkal a plusz tagokkal bővült, akiket a hagyomány diktált: cselló, klarinét, brügó (kürt), trombita. Szóval a személyeket illetően a megfelelés a legfőbb kiválasztó elv.

A híres primások akkor alapítottak dinasztiákat, ha egyik-másik leszármazottjuk hasonló erényeket mutatott fel tudásban. A magyar anyanyelvüként hírnevet szerzett bandák más bandák primásainak családjával keveredve, versengve házasodtak össze. Házasodásaik révén rokoni kapcsolatokba kerültek egymással. A tagembereik is. Révükön egyre inkább bővült a muzsikus cigányok köre, vagyis a dinasztiák egymással is vetélkedve növekedtek és ontották a zenészeket, az elkövetkező jelesebbnél jelesebb primásokat. Igyekeztek minél távolabbi rokonnal lépni házasságra. Sajátos beltenyészet lehetősége állt (volna) fel, ha nem jött volna létre a házasságszerzés spontán intézménye. S ha nem alakult volna ki a bece- avagy csúfnevek ragasztása a többnyire azonos családnéveket viselőknél. Ha ez nem alakul ki, akkor jóval több vérkeveredés lett volna az ára. Így aztán tudhatta a rokonság, ki kinek a rokona, őse, ki kinek a családjából származik. A hovatartozást tudósították a kommandálókkal (házasságszerző), aki vigyázott és egyben ügyelt (!) a vértisztaságra. Így kerülhettek össze a híresebbnél híresebb családokból származó ivadékok, s formálódhatott ki a muzsikus cigányok szinte egységes érzés- és gondolatvilága, kultúráképe, normarendszere és viselkedése... Hogy ez a zsidóság esetében se volt másként, azt Sólem Áléchem népszerű könyvéből és annak musical-változatából tudhatjuk (*Tóbiás, a tejesember*, ill. *Hegedűs a háztetőn*). Nálunk, cigányoknál legutóbb Felletár Béla tudósított a Makón és Hódmezővásárhelyütt működő zenészdinasztiákról.

A különbözőség mikéntjéről. Az a fajta közösségformálódás, amely többnyire a magyar (azelőtt a kárpáti) dialektust beszélőknél) ment végbe, s amely más cigányoknál (lovári, beás, szintó) más módon, vagy egyáltalán nem, másmilyen erkölcsiségű, talán régebbi történelmi korszakra hajazó etikai erkölcsrendszer hozott létre. Ez a lényeges különbség a ma létező cigány „felekezetek” között. A magyar cigányoknál a nyelvhez kötődést írja elő akár íratlan szabályként, akár szándékoltan, de mindenhogyan jelezvén a hovatartozás mikéntjét.

Országunkban több ezer zenélésből élő emberről van szó. Javarészt olyan polgári mentalitású muzsikus-fajtának az egyedeiről, akikre elsősorban a deviaciamentes, nyugodt életvitel a jellemző. Egyre inkább a polgári életvitel számukra a fennmaradás biztosítója. Közöttük a bűnözés évszázadokra visszamenően nem kimutatható sem statisztikailag, sem spirituálisan. Ezt a fajta tulajdonságot nem öröközték utódaikba. Megelégedtek a csak rájuk jellemző humor folytonos kinyilatkoztatásával, folytonos prolongálásával. Életelemükké vált a muzsikussorsuk adta, „cigányos” életvitel, család- és rokonságszeretet stb. A bűnözés nem hagyományozott lételemük, menekülnek tőle és előle.

A magukat romáknak vallók azzal különböztetik magukat az – immár polgári indíttatású – cigányoktól, azaz a polgári módon élőkől, tőlünk, hogy különválásukat a saját más kultúrájukra alapozzák, amelyre a magyarországi cigányok ja-

va mint közös alapra hivatkozhat. E sorok írója állítja, hogy szerinte a romák azt vallják magukról, hogy nem cigányok, ők romák. Megjegyzendő, hogy a cigányok mindkét önmegjelölést eddig is alkalmazták magukra nézvést, ahogy a magyarokat is a világ két megnevezéssel tartja számon, anélkül hogy minőségi különbséget tenne, pedig az urbanizáció külön fokán álló néprétegről van szó. Nem lenne szégyen bevallani, hogy nemigen létezik közös történelmünk. A sokszor fölemlegetett cigány kultúra sem tartalmazza a romák és cigányok külön közös történelmét, a néphagyományok fölemlegetése sem elegendő tétel. Talán az lehet az oka, hogy régen szétvált már egymástól e két cigány típus, sem a megélhetést illetően, sem a nyelvi különbségek miatt nincs közös pont az egységesülésre, sem a végleges elszakítódásra. Azonnal meg kell jegyezni, hogy a nyelv tudása alkalmas hagyományörzésre a romák esetében (tehát nem a cigányok esetében).

Kovács József Hontalan mohácsi költő a XX. század közepén létesült Rajkó (KISZ) zenekar alapítójáról, Farkas Gyuláról írta:

A zene nagy szelleme
emberi fokon
sorsunkat hangszereli
amit nem lehet kimondani
a népek hangszerein
szitáron
hegedűn
tamburicán
egyetemesen zenész
csillog fű élein
továbbra
mosdatja
az emberiség lelkiismeretét
lelences szívemhez
tipegő
hű rokon
dór oszlopfő
férfi
a páncélba öltözött
sápadt
holt lelkek között

Tudhatna-e más ilyen egyetemi magasságokban fogalmazott sorokat írni, mint az a Hontalan Kovács József, akinek fölmenői maguk is cigányzenészek voltak, akik megszenvedték a muzsikások nincstelen sorsát, a lakásviszonyok örökös elégtelenégét, az élet adta rögzös utak nehézségeit, a transzcendensbe ködlő néhez „magyar idők” emberpróbálását. Ahol a pillanatnyi, talmi elismerés, amely hol joggal kijárt művelőinek, hol oktalanul tűzbe vezetett – folyton kopott és már gyengülni látszott az ideológiák egymással vívott harcában, mégis mindig újrászületett.

Generációk egymást követő sora bizonyítja, hogy az ősi genetikai képlet újratermeli az igényt, amely már évszázadok óta töretlen igénye a cigányzené-

szeknek, hogy azok legyenek, bűvöletet szolgáltatassanak a rajkóknak és rajongóiknak egyaránt. Így fogalmazta meg Fátyol Tivadar prímás és zeneszerző a múlt században: „Hazánkban szinte megjelenése óta egyik legvitatottabb zenei műfaj a cigányzenészek által megszólaltatott zene, a mai nyelvhasználattal élve: a kávéházi muzsika. (...) Nem a hagyományos értelemben vett folklórról, hanem a cigányok által megteremtett, a folklórnál zeneileg fejlettebb műzenéről van szó. Egy bizonyos: a cigányzenének számos rajongója volt és van ma is. Egyik legnagyobb tisztelője Liszt Ferenc, de idesorolhatjuk C. Debussyt, J. Brahmsot, vagy a ma élő művészek közül Yehudi Menuhint is. (...) A kirobbanó vitáknak némileg Bartók Béla kijelentése is alapot adhat, miszerint »kijelentem, hogy amit önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene, hanem magyar zene, újabb magyar népies műzene...« Bartók Béla kijelentéséből hiányzik az, hogy ezt a magyar népies műzenét elsősorban a cigányzenészek teremtették meg. Több magyar és más, honunkban élő muzsikussal – köztük zsidók, tótok, észak- és délszlávok – a cigányzene törvényei és keretei szerint, ötvözve magyar történelmi és más népies elemekkel. Felvetődik a gondolat, amely nemcsak a cigányokban, hanem más muzsikuskban is megfogalmazódott, miszerint ezt a műfajt csak azok tudják igazán interpretálni, akik ebbe a zenei világba születtek, hallgatóságuknak a hozzá társuló érzelmi világot is közölni képesek muzsikájukkal. Bármennyire is elleneztek, lenézték néhányan, a nép erre a zenére szórakozott, mind a parasztság, mind a kis- és nagypolgárság körében. A szerző így folytatja: „A cigányzenekarok által használt hangszerek egyre jobban kiszorították a magyar népi hangszereket, pl. a dudát (brúgót), a tekerőlantot, furulyát stb.

A cigányzenészek nagymértékben hozzájárultak a magyar népzenei folklór megőrzéséhez, mivel nemcsak saját zenéjüket adták elő. A népzenei kutatások során ez egyértelműen kiderült, hiszen mai kiváló népzene-kutatóink, Sebő Ferenc és Halmos Béla sokat gyűjtöttek és tanultak falusi cigányzenészeketől, sikeresen felhasználva azokat a táncház-mozgalomban.”

E mozgalom célja és rendeltetése, vissza a néphez volt. Azaz a tiszta forráshoz, ahogy Bartók tanította, és ahogy Vikár Béla, előtte Kodály, még előbb Mosonyi Mihály, később Erkel Ferenc és sokan mások is, akik nem szégyelltek a verbunkoszene nyomdokaiban kutakodni, hiszen Beethoven sem áttalott, de a nemrégiben még törökösnek, azaz magyarosnak vélt zene Mozart lángelméjében is fogantatást nyert. Az meg kiváltképp tudott a világ előtt, hogy a verbunkos egyszerre magyar és cigány, tehát mindkettő: dicséretére a nagyvilágnak. A szláv népzene melankolikus bánata, az oroszok, csehek, szlovákok, lengyelek jellegzetes lendlerjei, keringői, mazurkái, polonézai jelentős alapjai, stílári, formai és akusztikus védjegyei népeik zenéjének.

Alexa Károly irodalomtörténész a Magyar Hírlap 2008. október 15-i számában írja a *Cigányozás I. (A nyári családnak Hévízre)* című cikkében:

„Nem, és harmadszor is nem! Ez a szó »cigányozás« eredetileg mást takar, mint amit manapság hisznek róla. Nem azt jelenti: cigánynak minősít, cigánynak ítél, cigánynak gyanít valaki valakit. Hanem azt, hogy cigányzenét hallgat, élőben természetesen, és azért – bármilyen lükén is hangzik – cigányzenét »lát« is. Mert ez nemcsak zenei esemény, hanem színjáték is – mozdulatok évszázadok alatt végsőig finomult balettje. Hatalmas rítus, mindig más, noha a lényege

változatlan és megváltozhatatlan. A fontos az, hogy egy időben történjék mindez, a „cigányozó” együtt legyen a cigányzenével és annak művelőivel ugyanott, ugyanabban az akusztikai és kommunikációs térben.” *Ilyen egyszerű és lényeges megfogalmazást aligha adhatott volna más, mint az irodalom- és szellem-történész Alexa: „Korunk merkantil nyelvén fogalmazva persze a cigányozás nem más, mint egy bizonyos megrendelő és egy bizonyos szolgáltató alkalmi, egyszeri, de bármikor megismételhető egyezsége. De hát akinek csak egyetlen egyszer is volt része benne, és akinek csak a legcsekélyebb érzéke van ez iránt, az tapasztalja és tudja, hogy a cigánymuzsika mennyivel több és mennyire más, kivételes civilizációs élmény, ami – nagyon-nagyon távolról – egyedül talán a dzsesszhez hasonlítható. Itt a művész nem fent van a pódiumon és a hallgatóság alatt valami recsegő székeken. Ugyanaz a sík a színpada mindkettejüknek, azaz a színjáték részvevői nem különülnek el, sőt szerepeiket váltogatják, eggyé válhatnak. Noha a hegedű sohasem cserélhet gazdát. A cigányzene mindig egy emberről szól egy másik emberhez, még akkor is, ha többtagú a zenekar, és nem csak egyetlen valaki akar mulatni, busongani és magát feledten követni a ritmust meg a dallamot. A zenész és hallgatója egymást szuggerálja, két szempár kapcsolódik össze, mintha egy önmagát feledni képes idomár és egy nemes vad állna szemben egymással, csak itt soha nem tudni, hogy ki melyik szerepet játssza, ki akarja magához hasonlítani – pillanatokra akár – a másikat, ki uralkodik, és aki éppen az, mihez kezd villanásnyi hatalmával. Talán csak a zene az, aminek hatalma felől nem lehetnek kétségeink... Különös játék ez, a szereplők pozíciói meghatározottak, a határok áthághatatlanok.”*

Alexa Károly gondolatait, igazságát senki sem firtathatja, a nagy tekintélyű Sárosi Bálint sem, aki ez ideig a legkimerítőbb tartalmú könyvet bocsátotta ki cigányzenénket illetően. Ő is utalt zenénk kollektív jellegére, és bár egyértelműen kiállt és pozitív állást foglalt muzsikánk specifikus volta mellett, írását pont azok nem méltányolták, akiknek kellett volna, akik kivetni akarták és akarják a magyar kultúrából, csak abból az (ál)szociológiai szempontból, hogy a nyelvet bár részlegesen bíró – vagy egyáltalán nem –, de cigányellenes romaság végre is a polgárosodás útjára lépjen. Viszont a nagy formátumú népzene tudósok már régen megsejtették, hogy a népek ősi zene-bölcsője hol ringott, és mi a közös bennük. Gondolhatták, hogy a nyelv és a dallam kialakulása közös megfelelési szabályok szerint fejlődhetett, formálódhatott. S mielőtt az európai cigányok zenéjét tovább elemeznénk, azonnal meg kell jegyeznünk azt, amire még alig néhányan mutattak rá: sajátos, cikornyás, rapszodikus-melankolikus, úgy szabálytalan, hogy jellegzetességei megfejthetők és mégsem tanítható, tanulható és mégsem; kánonba nem összegeezhető, ahogyan a Kelet ornamentikái is szabály szerintiek, egyszersmind rendhagyóak. S ahogy a feketék dzsessz-zenéje hat és hatásos: igaziból feketének kelletik lenni ahhoz, hogy úgy hasson, mint a szándék, amely kiművelte. Az egyiptomi piramisok titkai sincsenek fölfedve teljes mértékben, csak mind közelebb vagyunk a megfejtésükhöz! Ahogy a föld-bendői csodalyukak, a madár- és halvonulások is rejtélyesek maradnak örökkéig, úgy a cigányok zenei titokzatossága is maradjon vérük-mentalitásuk titka.

Tanulmányunk jelentős részében jobbára olyan irodalmi tekintélyektől idézünk, akik már igen régen letették a garasukat mind a cigányzene esztétikáját, mind a stílusát stb. illetően.

Kosztolányi Dezső a Pesti Hírlap 1933. január 8-i számában ezt írta: (Kiemelések tőlem: Cs. G.) „Hogy vannak és hatnak, az tagadhatatlan. (...) Hiába tudjuk, hogy a zene néha gyarló, és a szöveg még gyarlóbb, mind a kettőt tartalmasabbá teszi a hagyomány kegyelele. Annyi élet itatja át őket, annyi elfajzott fájdalom és vidámság, annyi semmivé párolgott keserűség és féktelenség, annyi soha meg nem virradó duhaj éjszaka, annyit énekelték már előttünk mások, akik előttünk jártak, és ma nem élnek, annyit hallgattuk mi magunk is, talán még csecsemőkorunkban, amikor bölcsőnkben toltak el bennünket egy lakodalomba, hogy az, amit hallunk, sohasem elsőséges élmény, hanem azonnal emlék is az, amit érzünk, messzire nyúlik vissza lelkünk őskorába, mely felett köd és fény imbolyog. Így történik, hogy ezekből a nótákból egyszerre kilépnek azok az alakok, akik csak éppen oda vannak vázolva – vagy mázolva, de bennünk születésünktől kezdve élnek, s nemzedékről nemzedékre öröklődnek, mint egy monda, hitrege, egy vallásos áhítat alakjai...”

Jegyezzük meg, a cigányzene magyar zene is. Lenézése és nem kellő méltánylása érthetetlen, ám nemcsak elítélendő, de világi, európai összehasonlításban előítéletesen ferde és rosszindulatú. A világirodalom Shakespeare-től Márquezig számtalan példát hoz létének jogosultságára. Az a kép, mely a cigányságot történelmietlen, haszontalan népnek tünteti föl, hazug és hamis.

Cigányságunk a legnagyobb kárvallottja volt és jelenleg is az a mindenkori történelemnek, mely többnyire abban nyilvánul meg a mai napig, hogy népünk sajátos módon toporog és nem adja át magát a történelem folyamatának. Bár már nem érthetetlen, pária, mint Indiából való kirajzása során hitette el magáról. Korántsem tagadja a változás szükségességét, de minthogy örökös gyereknép, meg kellene néki azt a jogot adni, hogy élhessen továbbra is a rejtélyességet és titkokat tudó népség anakronisztikus szerepében, aki sosem vívott háborút, nem gyűjtött ingatlant, nem tőkésítette azt, amije van. Megelégedett a szereplés brillírozásával, egyéni teljesítmények elérésével, de legendás szülő- és gyermekszeretetével, vándorkereskedelem és ipar üzésével, és persze a zene és hangszer imádatával és mindenek fölé helyezésével. Ilyen volt Kármán Demeter, Czinka Panna, Bihari János, Rácz Pali, Patikárus Ferkó, Boka Károly, Sárközi Ferenc, Dankó Pista, Rácz Aladár, Balázs János, Horváth Jenő, Cziffra György, Radics Béla, Magyar Imre, Kóczé Antal, Járóka Sándor, Boross Lajos Berki László, Sánta Ferenc, Puka Károly és megannyi zenész, akik beragyogják az égboltot az egész világ fölött a Jóisten nagyobb dicsőségére.

Hogy mekkora zeneköltészetet indukált ez a melodikus gazdagság, példázza a Dankó-kortárs Pósa Lajos japáni fogantatású verse:

Habra hab siet, hervad a liget,
Nyílik a sír,
Egy bús harangszót hallok örökké,
Úgy sír, úgy sír!
Isten veled már, szép ifjúságom,
Aranykorom!
Pusztá szívemet hulló rózsámmal
Betakarom.

A cigányzene nyomdokain lépdelve halad az opera- és operett-, valamint a daljátékszerzők népes hada. A népies magyar műdal, filmdal, rock és beatdal számos kiváló művelője: Lavotta János, Csermák Antal, Ruzitska Ignác, Liszt Ferenc, Mosonyi Mihály, Erkel Ferenc, Erkel Elek, Csámpai Ivo, Lakatos Tibor, Lajta László, Vikár Béla, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Vavrinec Béla, Farkas Ferenc, Gulyás László, Rossa László, Vujisics Tihamér, Vaszy Viktor, Eiseman Mihály és sokan mások – Szörényi Levente is innen merített sokat, és sokan mások is innen merítgetnek, vállalva a tiszta forrás tiszta vizét.

Minthogy célunk egyszer s mindenkor a cigányok által kiművelt, diadalától egyre inkább megfosztott zene pozitív méltatása, ne tűnjék fölös oktondiságnak, ha a továbbiakban rövid áttekintést adunk e műfaj hazai és külföldi recepciójáról, korántsem a teljesség igényével.

Mi, cigányok a Kárpát-medencét járva nemcsak magunkba szívtuk az itt élő népek dallamvilágát, de formáltuk is oda-vissza hatásban. Hajlamunk szerint kicifráztuk mind a magyar népdalokat, mind a németes, romános, dél- és észak-szláv dallamáriumot, beleértve az egyházi fogantatású cantilénákat és mindenfajta ősi és újabb keletű dallamvilág tarkaságát. Több évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy ezek szervesüljenek a mi jellegzetes cigányzenénkbe. Mint említettük, Mozart a magyarost törökösnek érezte és viszont, Beethoven, Haydn stb. már ismerték a magyar-cigány verbunkost, és egyre inkább megkülönböztető módon kezelték, szőtték műveikbe. Hogy hatottunk e muzsikánkkal a világ zenéjére, számtalan példa igazolja, Európa számottevő zenei nagyjai műveiben föllelhetők. Még Glinka *Ruszlán és Ludmilla* nyitányában is lüktet e dinamika, de a cseh Reznicek: *Donna Diana* opera előzenéjének dallamvilágában is föllelhetők. Beethoven: *István király* kísérezzenéjének nyitányában is az a magyar ritmika fészeng, amit örömmel hallgat a világ, ami az összetartozást igazolja: az egykor megvolt és létező európai dallamvilágot.

A cigányok zenéje, ha nem is a folklórja, szervesen beépült az európai dallamvilágba. Fülünk, ízlésünk ehhez szokott, ezt találja élvezhetőnek. Az ősi dallamvilág, ami, mint megjegyeztük, együtt alakulhatott a nyelvvel, a beszéddel, a munkadalokkal, rigmusokkal, folklór-elemekkel egyesülve együttesen munkálták ki Európa mai „fülét”, nem zárkózott el semmifajta orientálistól, befogadta, szublimálta úgy az afrikai népzene, mint az óceánit vagy egyebeket.

A jövőben a mindenkori kultúra-kormányzatnak továbbra is mindent el kell követnie, hogy ne lehessen sem kirekesztő, sem ízlésterrorista, ne akarjon minőség alatti értéket protekcionálni, sem előírni, sem megkülönböztetéssel elsőbbséget diktálni, kanonizálni. De tartsa szem előtt, és fontos szempontnak a tradíció jogfolytonosságát, a hagyományok tiszteletét és kultuszát. A konzervatív szemléletet a világ mindig is iránytűnek tartotta és tartja ma is! És hogy ez a nemzetivel egybeforrva a haladást jelentse, a mindenkori közjót, a korszerűt is ideértve: feladat és követelmény egyszerre, soha ki nem felejtve az embert, az alkotó-improvizáló művész okát és jogát a haladás szolgálatára. Minthogy a cigányok zenéjéről, annak történetiségéről eddigelé nem készült sem tankönyv, sem valamirevaló brosúra – az alábbiakban rövid áttekintést adunk erről a témakörrel. Hogy a cigányok valójában államalkotó tényezői országunknak, deklarálva van ugyan, írásba is van fektetve, de valójában írott malaszt több mint hatvan éve.

Kulturális autonómia. Szükséges és fontos, mert az elmúlt évek e téren a fékek meglétét bizonyították, felemás módon értelmezve a kisebbségek jogait, képviseleti lehetetlenségét, elégtelen mivoltát. Erre alkalmas személyek ki nem nevelését, politikai lenézésük oktalanságát. Ezért kurzusról kurzusra halogatták azoknak a speciális intézményeknek a megalakítását, amelyek hivatottak lennének presztízst és értékfelmutatást bizonyítani a művészetek valamennyi területén.

Hiányzik a cigány színház, a cigány szobor és képtár, irodalmi kiadó és könyvtár, és természetesen azok a felsőfokú intézmények, amelyek pozitív diszkrimináció alapján – és cigány szakemberek ítélete alapján (is!) – képesek kiválasztani, szelektálni, kollégiumokba utalni a tehetséges egyedeket.

Az intézményrendszer természetesen vállalja és szem előtt tartja az anyanyelvi tudást a magyar mellett, mindenkoron hitet tesz az anyaország, azaz a magyar nemzet primátusa mellett, és elvárja, hogy kedvezményezettjei is hasonlóan gondolkodjanak, úgy tartsák meg nemzeti identitásukat, hogy ne sértsék a természetes asszimiláció elvét, ugyanakkor tág teret adjanak a disszimilációnak is.

Mindenekelőtt pedagógiai munkatársakra van szükség, akik a valláserkölcsei normák betartását és követését tartják munkájuk alapvető követelményének, amit mind a maguk számára, mind a növendékek számára szigorú előírások szabályoznak. A tanítás, az oktatás és nevelés mellett azokat a speciális képzéseket is tartalmazzák, melyeket szigorúan be kell tartani és tartatni.

A cigány tanulók zenei/művészeti alkalmasságát olyan kisebb csoportokban érdemes kiművelni, amelyekben – kezdetben gyors siker sem minden esetben várható el – viszont kellő empátiával, megértéssel kieszaközölhető, számítva a családban az oda-vissza hatásra. A családtól történő kiszakítás mérhetetlen károkat okozhat, tehát a közösségi szellem kimunkálása eredményes akkor lehet, ha a kellő visszacsatolás Comenius J. Á. szellemében, az iskolai színjáték újrachonosításában, a szülők és a rokonság minél teljesebb körű bevonásával történjék. Figyelembe kell venni a cigány gyerekek specifikus és szenvedélyes szereplési vágyát, ha úgy tetszik, született exhibicionizmusát, amely különböző sportágakban is kinyilvánulhat: példaképek és teljesítményeik „világi” megismertetésével.

Hazánkban jó néhány előadóművész él, köztük több hangszeres, színész, táncművész, akrobata, cirkuszpálánta is. Kellő, erre méretezett művelődési szakintézményben, színházterem-kombinátban, alkalmas zeneteremben stb. úgy produkálhatnák magukat, hogy kellő bizonyosságot adhassanak mind emberi és művészi tehetségükről, egyszersmind kimagasló eredményeikről.

A muzikuscsaládokban felnövő gyerekeknek a tradicionális mestersége az átörökített hangszertudás képessége. „Talentum” néven működik az ország egyetlen ilyen intézménye igen szép eredménnyel, persze kellő dotáció hiányában. Hasonló intézmények (kollégiumokkal együtt) létrehozását javasoljuk, más művészeti iskolákkal együtt. A Pécsen működő Gandhi Gimnázium lehet kiváló példája annak, hogy cigány pedagógusokkal, speciális tantervek szerint lehet és kell hasonlóak hálózatát megvalósítani, hogy a cigányság is elérje azt a kulturális fokot, ami állampolgári jognak jár nekik.

Nem oly régen, az ország minden nagyobb és kisebb helységének nyilvános éttermében, kávéházában szólt a zene, az élőzene. Manapság már nem! Süket-

té vált országunk, csak a magnók bömbölnek, többnyire angolszász zenét. Az illetékesek azt állítják, nincs a cigányzenére szükség. De hát, ami nincs, arról könnyű leszoktatni a közönséget. Egykoron maga a zenészek szakszervezete követelte ki a zenészek éttermi munkáltatását. Ma már nincs ilyen, pedig a művelt turista igényelné, a többi hungarikum mellé igényes és magyar muzsikát is, ahogy Bécs, Moszkva és Párizs is igényli a magáét. Visszafelé haladna a világ? – Hiába iszkol a pesti polgár az aluljárókban, az árnyékát nem tudja átlépni, a jóra valószínűség, kultúrára éhesség megmaradt.

A zene olyan, mint a virág: színes, mosolyt fakasztó, érzelmet és értelmet indukáló, ahogy a jó otthoni és éttermi konyha is, amely az életet színezi, mint a szép és jó vers, az igaz gondolat, a kellemes illat. Ne adjunk teret az igénytelenségnek, ne posványosodjunk! Vállaljuk és töltsük meg igaz emberi tartalommal, nyelvhelyességgel, igényességgel a szellemi életet! Legyünk közösen a fákvavivői annak, amit annak idején Klebesberg Kunó is szorgalmazott: a tudás és teljesítmény mindenekelőtt! Mindez szükséges és kell, ahogy a műveltség is! A cigányság kinevelése csak és kizárólag ilyen tanítási és nevelési elvek mentén képzelhető el, hogy valamikor cigány származású ember kerülhessen közjogi méltóságba. A felemelkedés legyen jogos elvárás mind az osztálytársadalmi érdekek mentén, mind a – még korántsem egységes, de azzá válni akaró – cigányság/romaság részéről is!

CSEMER GÉZA ÍRÓ-RENDEZŐ

Újpest

A település szorosan vett története csupán a XIX. században kezdődik, de régészeti leletek bizonyítják, hogy ezen a területen több mint kétezer éve emberek élnek. A rómaiak hadiutat és annak védelmeként katonai őrtornyot építettek ki. Később középkori falu és révátkelő létesült, amely a török hódoltság alatt elnéptelenedett. A területet, melyhez a káposztásmegyeri pusztá is tartozott, az elmúlt évszázadokban több földesúr birtokolta. A település kialakulásában és fejlődésében a Károlyi család kulcsszerepet játszott. Fóti birtokközponttal a terület 1827-től gróf Károlyi Istváné.

Újpest máig álló és üzemelő legrégebbi épülete a közel háromszáz éves Megyeri csárda. A város mára a főváros északi kapuja, IV. kerülete. Százhetven éves település, amely óriási ütemben nőtt fel a Duna bal partján – akkor még – Pesttől pár kilométernyire, a váci országút mellett. Gyárak, üzemek tucatjai települtek a fiatal Újpestre. Amerikai ütemű fejlődésére utal, hogy az 1900-as évek elejére a legnagyobb lélekszámú nagyközség az országban, míg városi rangot 1907-ben kapott. 1929-ben már megyei jogú város, melynek saját járásbírósága, villamos erőműve, takarékpénztára, sportlétesítményei, oktatási intézményei, zeneiskolája, számos bejegyzett egyesülete és kereskedelmi egysége, 38 ipari vállalata van, amelyek közül országos jelentőségű az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt., a Wolfner Bőrgyár és a Chinoin Gyógyszergyár. Első száz évében rohamos előrehaladásának motorja a polgárok, a gyár-, üzem- és üzlettulajdonosok mellett a Károlyi család, amely számos kezdeményezéshez adott telket (például: felekezeteknek, kórházaknak) vagy éppen tőkét. Bőr, fa, pamutfonó és -szövő, vegyész és elektrotechnikai profilú iparvárossá duzzadt, ahol mára a szolgáltatások száma sem elhanyagolható. Újpest 1950. január 1-től a főváros része. A hatvanas évek végén óriási lakótelepeket építettek a kertvárosi és belső udvaros munkáslakások helyén. A rendszerváltásra kikerkező metró indulásánál sokan azt jósolták, hogy alvóváros lesz Újpestből. Részben a város lakói, részben az önkormányzat, és nem utolsósorban a város lokálpatrióta polgármestere ezt munkájával és elkötelezettségével cáfolta. Ma saját, jól működő művelődési házai, színháza, galériája, médiája van, és számos civil szervezet működik itt. Sikeres és fejlődő városrész. Elég, ha csak a nemrégiben átadott Megyeri hídra vagy a város új főterére gondolunk. Újpest mai területe 18,8 km², lakóinak száma 100 000 fő körül mozog.

Molnár István Gábor

Az Eötvös Társaság 25 éves

„Újpest 1840. április 5-én 101 fővel községgé alakult. Pesttől északra, a Duna partján, a váci országút mellett fiatal, ámde dinamikus fejlődő község, majd város, megyei jogú város, később a főváros része lett. Lakossága az elmúlt 170 évben százegyről százezer főre emelkedett. A cigányok együtt élnek az itt letelepedett magyarokkal, zsidókkal, németekkel és más nemzetiségekkel. Kultúrájukra nagyban hatott az itt lakók szokásai, mindamelllett megtartották sajátos értékrendjüket is. A kávéházak, vendéglők, kocsmák hangulatához hozzátartozó cigányzenére igényt tartott a lakosság. A cigány szegkovácsok által készített termékekre szüksége volt az újpesti bőr- és faiparnak.” (Molnár István Gábor)

„A kényszerből készült rajzokból hiányzik az alkotó lelke. Nemcsak rajzórán rajzoltatom tanítványaimat, az olvasmányok vázлата után minden egyes olvasmányt lerajzolnak...” (Solymosi Imréné)

„Abban az időben hét kiemelkedő primás működött. Zseniális volt mindegyik. Egyedi és tiszta. Ami nagy szó, mai füllel mindenféleképp!” (Boross Lajos)

„»...az az érzésem, hogy Önök, magyarok nem becsülik e zenét igazi értéke szerint. Túlságosan hozzászoktak Önök a mindennapi életben, annyira megszokott dolog, hogy már nem érzik művészi erejét, amely pedig oly mélyen és tökéletesen benne van« - figyelmeztet bennünket Debussy már 1907-ben.” (Erdős István)

„Ma már világosan látjuk, hogy mért nem volt a hatalomnak érdeke, hogy a zenélésből (muzsikálásból) évszázadok óta élő magyar cigányok, azaz elsősorban a „romungrók” által kiművelt és világszerte terjesztett zene újra és ismételten a maga módján konzerválódjon, presztízsében folyamatosan megújuljon, az addigi ezer évnél is tovább hirdesse és képviselje a nagyvilág számára a magyarságról alkotott pozitív megítélést.” (Csemer Géza)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Folyóiratunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Nemzeti Civil Alapprogram támogatja.